

LAPSET
HISTORIAKULTTUURIN
KULUTTAJINA

12

HISTORIALLISTI-YHTEISKUNTATIEDOLLISEN
KASVATUKSEN TUTKIMUS- JA
KEHITTÄMISKESKUKSEN TUTKIMUKSIA

JUKKA RANTALA

LAPSET HISTORIAKULTTUURIN KULUTTAJINA

Helsinki 2012

**Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen
tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tutkimuksia 12**

Julkaisusarjan toimitus:

Jukka Rantala

ISBN 978-952-10-7310-6 (nid.)

ISBN 978-952-10-7311-3 (PDF)

ISSN 1459-5710

Sarja-asu ja taitto: Jari Koski

Paino: Bookwell, Porvoo

LAPSET HISTORIAKULTTUURIN KULUTTAJINA

Jukka Rantala

Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen
tutkimus- ja kehittämiskeskus
HELSINKI

SISÄLTÖ

JOHDANTO	8
1. HISTORIAKULTTUURIN MERKITYS HISTORIATIEOTOISUUDEN RAKENTUMISESSA	12
Historiakulttuuri	12
Historiatietoisuus	24
2. HISTORIAKULTTUURIN NÄKYMINEN LASTEN KÄSITYKSISSÄ MENNEISYYDESTÄ	31
Teemahaastattelu aineistonkeruussa	31
Menneisyyteen liittyvät aktiviteetit	33
Yhteisesti jaetut menneisyyskokemukset	35
Naiset historian välittäjinä	52
Sota kerrontaperinteen kestoteemana	58
Mitä lasten pitäisi omasta mielestään tietää menneisyydestä	65
Menneisyyttä koskevan tiedon luotettavuus	69
Yhteenveto menneisyyden merkityksestä lapsille	79
3. SOTA HISTORIAKULTTUURIN KÄYTTÖVOIMANA	83
Sotajuttujen kerronnallinen jännite	83
Sota historian merkittävänä ilmiönä	86
Sotaisan historiakulttuurin muodot	89
Sotaharrastuksen vaikutukset asenteisiin	95
Millaista historiaa lapsille?	99

Lähteet	103
Liitteet:	
<i>Tutkimuksen toteuttaminen 7–10-vuotiaiden historiatietoisuudesta</i>	112
<i>Haastattelulomake</i>	118

JOHDANTO

Historiatietoisuuden käsite on viime vuosina noussut historian käyttöä koskevan tutkimuksen keskiöön. Tutkijoita kiinnostaa, miten ihmiset selittävät nykyisyyttä menneisyyden avulla ja miten he näin muodostaman käsityksen turvin orientoituvat tulevaisuuteen. Historiatietoisuustutkimuksen kiinnostuksen kohteina ovat olleet kysymykset miten historiaa käytetään yksilöllisten ja kollektiivisten identiteettien rakennusaineena ja millainen rooli historialla on ihmisten jokapäiväisessä elämässä.

Tutkijat ovat ilmaisseet huolensa ihmisten pessimistisistä tulevaisuudennäkymistä. Valtaosa suomalaisnuorista näkee menneisyyden tulevaisuutta parempana: ympäristön saastuminen, ilmaston lämpeneminen ja väkivallan lisääntyminen näyttäytyvät nuorille vakavina uhkakuvina. Tulevaisuudenodotukset kumpuavat ihmisten tavasta nähdä historiallinen kehitys, mutta toisaalta nykyisyys heijastuu ihmisten tapaan tulkita menneisyyttä.

Koska käsitys menneisyydestä vaikuttaa nykyisyys- ja tulevaisuusorientaatioon, ei ole yhdentekevää, millaisen kuvan ihmiset muodostavat historiasta. Yhteiskunnan kannalta on turmiollista, jos kansalaiset nuorina tottuvat ajatukseen yksittäisten ihmisten vähäisistä vaikutusmahdollisuuksista. Pahimmillaan se voi johtaa yhteiskunnalliseen passivoitumiseen. Historiakuvan sotaisuus taas voi kasvattaa nuoret pitämään väkivaltaa yhteiskunnassa vallitsevana ilmiönä.

Mistä sitten ihmiset ammentavat käsityksensä historiasta? Koulussa nuoret oppivat yhteiskunnassa vallalla olevan virallisen historia-

kuvan. Koulun merkitys historiakuvan muodostamisessa on kuitenkin vähentynyt muun historiakulttuurin rinnalla. Elokuvat, kirjat, tietokone- ja roolipelit jättävät tutkijoiden mukaan kouluopetusta pysyvemmän jäljen nuoriin. Myös perheen ja suvun muisteluperinteellä on vahva vaikutus nuoriin.

Aikuisten ja lukiokäisten nuorten historiatietoisuutta on tutkittu varsin kattavasti.¹ Suomessa on lisäksi tehty muutamia opinnäytetöitä peruskouluikäisten menneisyys–nykyisyys–tulevaisuus -orientaatiosta.² Pienten lasten käsitystä menneisyydestä sen sijaan ei ole tutkittu lainkaan. Tämän tutkimuksen tarkoitus on selvittää, mistä 7–10-vuotiaat lapset muodostavat historiakuvansa.

Lukuisat tutkijat ovat nostaneet historiakulttuurin³ kouluopetusta merkittävämmäksi historiakuvan muovaajaksi. Suomalaisnuorten historiakuvan on sanottu rakentuvan valtiollis-poliittisten ja usein soitaisten kertomusten varaan. Sen sijaan esimerkiksi hyvinvointivaltion rakentamiseen liittyvä kertomus on kaikunut nuorten osalta kuuroille korville. Historiakulttuurin merkitystä lasten historiatietoisuudessa ei ole aiemmin tutkittu. Sen selvittäminen antaa kuitenkin arvokasta tietoa lasten ajattelutavoista, kuten heidän tulevaisuusodotuksistaan.

Perheen ja suvun kerrontaperinteen ohella lasten historiatietoisuutta muokkaavat televisio, kirjallisuus ja muut kulttuurin alueet, joissa he kohtaavat historian. Ihminen kohtaa menneisyyden muistina, kokemuksena, käytäntöinä, artefakteina ja hyödykkeinä.⁴ Ihmisellä on oman perheeseen ja sukuun sekä kansakunnan menneisyyteen liittyviä muistoja, jokin paikka saattaa tuoda hänelle nostalgisen kokemuksen, hän on tottunut viettämään juhlapäiviä tietyllä tavalla, jotkut esineet muistuttavat häntä menneisyydestä ja hän hankkii kulu- tustuotteita niiden henkilökohtaisen menneisyysmerkityksen vuoksi.

1 Esim. Rosenzweig & Thelen 1998, Ashton & Hamilton 2003; Angvik & Borries 1997; Ahonen 1998; Historiatietoisuus Suomessa.

2 Hakkari 2005; Luomanen-Jaakkola 2009.

3 Historiakulttuurilla tarkoitetaan ns. epävirallisia, koulun ja historiatieteen ulkopuolella tuotettuja tulkintoja menneisyydestä. Laveimmillaan historiakulttuuri määritellään kulttuurin osa-alueeksi, jossa ihmiset kohtaavat menneisyyden sen eri muodoissa. Historiakulttuuri sisältää muun muassa historialliset romaanit, elokuvat, muistomerkit, tietokonepelit ja muistelut menneisyyden tapahtumista. Historiakulttuurin määritelmistä enemmän seuraavassa luvussa.

4 Salmi 2001.

Usein iän karttuessa ihmisen menneisyyden kohtaamiseen liittyvät kokemukset tulevat rikkaammiksi. Hänelle on muodostunut traditioita ja hän muistelee nostalgisesti omia nuoruusaikojaan. Kuitenkin lapsilla menneisyyden kohtaaminen on rajoittuneempaa lyhyen kokemusperspektiivin takia. Lapset eivät esimerkiksi koe nykyisistä Nokian *Hai*-saappaista samanlaista nostalgiaa kuin heidän 1970-luvulla nuoruuttaan viettäneet vanhempansa. Onkin kiinnostavaa tarkastella, mistä historiakulttuurin osa-alueista lapset ammentavat historia-kuvansa ja millainen kuva siitä heille muodostuu.

Teoksessa selvitän historiakulttuurin heijastumia lasten käsityksiin historiasta. Aiemmissä tutkimuksissa on esitetty viitteitä sukupolvien välisen kerrontaperinteen kuihtumisesta ja viihdekulttuurin noususta korvaamaan muistelukerronnan nuorten menneisyyskuvan rakennusaineena. Erityisenä kiinnostuksen kohteena lasten haastatteluihin perustuvassa tutkimuksessani onkin selvittää, miten perheen ja suvun vaikutus näkyy lasten käsityksissä menneisyydestä. Käsillä olevan teoksen fokuksessa ovat lasten historiakuvat ja niiden muodostuminen.

Teos jakautuu kolmeen osaan. Alussa käsittelen tutkimukseen liittyviä avainkäsitteitä, historiakulttuuria ja historiatietoisuutta. Toisessa pääluvussa pohdin sitä, miten lapset kohtaavat historian arkielämässään ja käsittelen historiakulttuurin heijastumista heidän näkemyksiinsä menneisyydestä. Keräämäni aineiston perusteella näyttää siltä, että vanhemmat ja isovanhemmat välittävät jälkeläisilleen varsin sotaisan historiakuvan. Viimeisessä luvussa pohdin syitä siihen ja tarkastelen poikien sotaisaa historiakulttuuria. Käsittelen siinä myös sotaisan historiakulttuurin vaikutuksia ihmisten historiatietoisuuteen. Tutkimuksen toteuttaminen haastattelututkimuksena ja tarkemmat tiedot haastatteluun osallistuneista lapsista ja heidän vanhemmistaan on liitteessä.

VIRALLINEN UUSI VERSIO VUODEN 1958
DINKY™ TOYS
CITROËN DS 19 -MALLISTA

Auton koko: pituus 11 cm x leveys 4 cm x korkeus 3,5 cm. Toimitetaan keltaisessa Dinky™ Toys -laatikossa.

Lapsuuteni DINKY™ TOYS

Kysymys:
 Voiko vielä nykyään löytää
 DINKY™ TOYS Citroën DS 19
 (24CP) -mallin vuodelta 1958?

Vastaus:
 Kyllä, mutta ne ovat erittäin haluttuja
 keräilijöiden keskuudessa.

**Nyt sinulla on mahdollisuus ostaa uusi versio
 vuoden 1958 DINKY™ TOYS CITROËN DS 19 -mallista**

jo tänään vain hintaan 3,90 €
 Ei lisäostovelvoitetta

+ YKSI NOPEAN TILAAJAN DINKY™ TOYS -LAHJA, JOS VASTAA 8 PÄIVÄN KULUESSA

EDITIONS
ATLAS
 Collections

KUVA 1. Lapsuuden leluja myydään eläkeikää lähentyville aikuisille menneisyyden nostalgialla. Mainos vuodelta 2010.

I. HISTORIAKULTTUURIN MERKITYS HISTORIATIETOISUUDEN RAKENTUMISESSA

Historiakulttuuri

Kaikilla ihmisillä on jonkinlainen kuva tai käsitys historiasta. Joillain se on jäsentyneempi kuin toisilla. Historiakuva on yksilön tai yhteisön kokonaistulkinta historiasta. Käsitettä voi yrittää avata vertaamalla sitä maailmankuvan käsitteeseen. Maailmankuva eroaa maailmankatsomuksesta siinä, että sitä pidetään implisiittisenä. Ihminen ei ole kovin tietoinen maailmankuvastaan toisin kuin maailmankatsomuksesta. Helena Helven mukaan maailmankuvan käsitettä käytetään maailmankäsityksen synonyyminä, eli siihen liittyy usein maailmaa koskevien uskomusten kokonaisuus – ”maailmankuva on eräänlainen kokonaisnäkemys maailmasta”, Helve kiteyttää. Maailmakatsomukseen sen sijaan kuuluvat myös normit, jotka ohjaavat toimiamme.⁵

Samalla lailla kuin maailmankuva myös historiakuva muodostuu käsityksistä ja uskomuksista. Historiakuva on sidoksissa aikaan ja kulttuuriin. Jokaisella ihmisellä on jonkinlainen käsitys historiasta, ja se on muotoutunut pitkälti historiakulttuurin perustella. Historiakuva saattaa olla painunut yksilön ajattelussa taka-alalle, se voi olla tiedos-

5 Helve 1987, 13.

tamaton ja passiivinen.⁶ Historiakuva saattaa myös olla hämärä. Usein lapset näkevät menneisyyden mustavalkoisena. Heidän mielestään ennen asiat oli huonommin kuin nykyään. Heidän historiakuvansa perustuu historiakulttuurista saatuun informaatioon, mikä ei vielä ole jäsentynyt tiedoksi. Lapsi voi selittää menneisyyden ihmiset tyhmiksi, koska he eivät saavuttaneet materiaalisesti nykyihmisen tasoa. Lapsilla saattaa myös olla joidenkin viihdetuotteiden vaikutuksesta menneisyydestä hyvin väkivaltainen käsitys.

Kouluopetus toimii historiakuvan rakennuspaikkana, mutta tätä nykyä ihmiset saavat historiatietoa enemmän koulun ulkopuolelta kuin koulusta. Lasten historiakuvan muodostumiselle on oleellista, millaisia tarinoita menneisyydestä he kuulevat vanhemmiltaan ja isovanhemmiltaan.⁷

Historiakulttuurin käsite on suhteellisen selkeästi määriteltävissä, eikä siitä vallitse tutkijoiden keskuudessa suuria tulkintaerimielysyyksiä. Tutkijat tosin jaottelevat historiakulttuurin hieman toisistaan poikkeavasti. Ruotsalainen Klas-Göran Karlsson määrittelee historiakulttuurin ihmisiä ympäröiväksi historiallisen viestinnän kokonaisuudeksi.⁸ Suomessa historiakulttuurin käsitettä on määritellyt Jorma Kalela, joka on jakanut historiakulttuurin ”virallisiin” historian julkisiin esityksiin ja ”epäviralliseen” kansanomaiseen historiaan.⁹ Kalelan jaottelussa historian julkisiin esityksiin kuuluvat akateemisen tutkimuksen ja kouluopetuksen lisäksi esimerkiksi menneisyyteen liittyvät elokuvat ja televisiosarjat. Kansanomainen historia puolestaan on läsnä perheen ja työyhteisön menneisyyteen liittyvissä tarinoissa. Hieman vastaavanlaiseen jaotteluun on päätyneet myös Sirkka Ahonen, jonka mukaan historiakulttuuriin kuuluvat arjen ympäristön historialliset tuotteet ja toiminnot. Ahonen tekee eron historiakulttuurin sekä akateemisen historian tutkimuksen ja historian kouluopetuksen välillä

6 Hentilä 2001, 32.

7 Jörn Rüsenin (2005, 11) mukaan muistelukerronnan keskeisiin ominaisuuksiin kuuluu, että se luo paitsi kertojalle itselleen myös kuuntelijalle identiteettiä.

8 Karlsson 2004, 34; Myös Peter Aronsson (2000, 19) käyttää käsitettä vastaavalla tavalla kokoa-

9 Kalela 2000, 38–39.

– jälkimmäiset hän laskee kuuluviksi viralliseen historiakulttuuriin.¹⁰ Historiakulttuuriksi voi laskea perheen ja suvun kerrontaperinteen lisäksi kaikki ne kulttuurin osa-alueet, joissa ihminen kohtaa historian. Historiakulttuuriin kuuluvat elokuvat, sadut, muistomerkit, museot, kirjallisuus mutta myös historian uudet välittäjäkanavat, kuten tietokonepelit. Historiakulttuuri liittyy jokapäiväisen ja kaikille avoimen historian käsittelyyn.¹¹

Historiakulttuuri näkyy vahvana ympärillämme. Historialliset epookkisarjat ja elokuvat sekä menneisyydestä aiheensa ammentava tieto- ja kertomakirjallisuus ovat suosittuja. Kansallisten merkkipäivien viettoon on liitetty yhä enemmän erilaisia näyttelyitä ja julkisia esiintymisiä, joissa historiaa on ennallistettu. Historia työntyy elämäämme myös huomaamattomammin: mainostajat myyvät meille menneisyyden nostalgialla muun muassa vaatteita ja kulutushyödykkeitä, eri vuosikymmenten musiikkia kierrätetään uusina ja vanhoina sovituksina, valokuva-liikkeet kehottavat teettämään digi-kuvamme katselukirjoiksi. Pienet lapsetkin voivat orientoitua historiaan rakentamalla ritari-legoilla tai lukemalla historialliseen kontekstiin sijoittuvaa *Aku Ankkaa*.

Historiakulttuurin vaikutuksen tutkiminen on tärkeää, koska monien tutkijoiden mielestä ihmiset omaksuvat historiatietämyksensä suurelta osin juuri epävirallisesta historiakulttuurista.¹² Tutkijat vaikuttavat edelleen ihmisiin tietokirjojensa ja julkisten esiintymistensä, opettajat formaalin kouluopetuksen kautta. Kuitenkin yhä useammat ihmiset rakentavat historialle merkityksiä uusien medioiden avulla. Historiaa muokkaavat kirjailijat, elokuvaohjaajat, tietokonepelien suunnittelijat ja elämyspuistojen arkkitehdit.¹³

10 Ahonen 1998, 15–18; Ahonen 2002, 66.

11 Torsti 2008b, 22.

12 Esim. Kalela 2000, 37–41; Aronsson 2000; 15; Ahonen 2001, 107.

13 2000-luvulla niin sanotun epävirallisen historiakulttuurin merkitys on korostunut entisestään. Koulun historianopetuksen määrä ei ole lisääntynyt, sitä vastoin historian niin sanottujen epävirallisten vaikuttajakanavien runsaus on läpitukenavaa. Historianopetus ei myöskään kosketa samalla lailla kuin historiakulttuurin muodot, joista ihminen saattaa valita itseään kiinnostavia teemoja. Yhdysvaltalaisutkimuksessa haastateltavilta kysyttiin näiden suhtautumista koulun historianopetukseen. Useimmat kuvailivat sitä sanoilla ”tylsä” (dull) tai ”merkityksetön” (irrelevant). (Rosenzweig & Thelen 1998, 12.)

KUVA 2. Kansalliset merkkipäivät näkyvät ihmisille erilaisina historiakulttuurin tuotteina, kuten patsaina ja pelikortteina. Kuvassa Battle of Britain Monument Lontoossa. Kuva: Jukka Rantala.

Asioiden omaksuminen liittyy vahvasti yksilöiden motivaatioon ja omaehtoiseen oppimiseen. Lasten kouluoppimiseen liittyy usein ulkoinen motivaatio: asioita opiskellaan ulkoisten palkkioiden toivossa. Tällä tavalla opittu tieto jää usein hyvin ulkokohtaiseksi, ja lapset unohtavat sen, kun sillä ei ole enää käyttöä esimerkiksi kokeita varten. Sitä vastoin itseään kiinnostavia asioita lapset opiskelevat innokkaasti. Kouluopetus ei kykene kilpailemaan kiinnostavuudellaan suurella rahalla tuotettujen viihde-elokuvien tai tietokonepelien kanssa. Asioiden mieleen painamiselle kouluopetuksessa ei myöskään liity vastaava sosiaalista painetta kuin viihdekulttuurin tuotteisiin. Joidenkin asioiden omaksuminen tuo lisäksi sosiaalista pääomaa kaveripiirissä: esimerkiksi Pokémon hahmojen tai jalkapalloilijoiden tuntija saa tietämyksellään arvostusta toveripiirissä, edellä mainittu Anime-harrastajien joukossa ja jälkimmäinen *Football Manager* -pelaajayhteisössä tai internetissä toimivassa *FutisForumissa*.¹⁴ Monet tällaiset viihdetuotteet liittyvät historiaan. Etenkin pojat viettävät paljon aikaansa menneisyyteen sijoittuvien sotapelien ja miniatyyrihahmojen parissa.

Humanistisissa tieteissä puhuttiin 1960–1970-luvuilta lähtien kielellisestä (lingvistikisestä) käännteestä, jolla korostettiin kielen merkitystä todellisuuden muodostamisessa. Sen mukaan sosiaalinen todellisuus rakentuu kielellisessä vuorovaikutuksessa. Kielellisen käänteen vaikutuksen oletettiin näkyvän vahvana historiatiiteenkin piirissä, puhuttiin jopa kumouksellisesta paradigmatkäännteestä. 2000-luvun alussa kielellisen käänteen vaikutusta on kuitenkin arvioitu marginaaliseksi.¹⁵ Jos kielellinen käänne liittyi lähinnä historiateoreettiseen keskusteluun, virtuaalisen käänteen käsite tuotettiin kuvaamaan historian uudenlaista arkikäyttöä.¹⁶ Virtuaalisen käänteen käsite on teennäinen, mutta historiakulttuuria tutkivat haluavat korostaa sillä historian välittäjäkanavissa¹⁷ tapahtunutta, varsin äkillistä muutosta. Niin sanottujen uusien medioiden on väitetty muokkaavan ihmisten historiakuva-

14 FutisForum-sivusto: <http://futisforum2.org/>

15 Esim. Peltonen 2006; Peltonen 2007; Peltonen 2009.

16 de Groot 2009, 2.

17 Historian välittäjäkanavilla tarkoitetaan asioita tai tahoja, joiden avulla ihminen kohtaa menneisyyden, esimerkiksi suullista, kirjallista ja visuaalista tiedonvälitystä. Ks. Hakkari 2005, 92, 117.

enemmän kuin akateeminen historiantutkimus tai kouluissa tapahtuva historianopetus.¹⁸ Historiatieteen ja koulun historianopetuksen merkitystä vähättelevä näkemys perustuu survey-kyselyihin ja haastatteluihin, joissa ihmiset ovat kertoneet, mistä he ovat ammentaneet historiakuvansa.¹⁹ Historiakulttuurin niin sanottujen välittäjäkanavien tarkastelu paljastaa ihmisten viettävän vapaa-aikaansa enemmän television ja tietokoneen ääressä kuin esimerkiksi kirjoja lukien. Tämän takia historiatietoisuuden tutkimisessa voidaan hyvällä syyllä puhua virtuaalisesta käänteestä.

Tulkinnat virtuaalisen käänteen merkityksestä saavat vahvistusta, jos tarkastelemme suomalaisten ajankäytön muuttumista. Suomalaisten television katselu lisääntyi kahdessa vuosikymmenessä (1979–1999) tunnilla, miehillä puolestoista kahteen ja puoleen tuntiin ja naisilla reilusta tunnista lähes kahteen tuntiin. Samaan aikaan luke-misharrastus pysyi naisilla muuttumattomana – 45 minuuttia vuorokaudessa – ja miehillä väheni 52 minuutista 39 minuuttiin.²⁰ Vuonna 2009 suomalaiset katselivat televisiota keskimäärin kolme tuntia päivässä.²¹ Käänteentekevämpää kuitenkin on ollut internetin käytön lisääntyminen. Lähes 80 prosentilla suomalaisista kotitalouksista oli vuonna 2009 internet-yhteys, ja sen käyttö oli 80 prosentilla heistä jokatäpäiväistä.²² Taloustutkimuksen tekemän kyselyn mukaan suomalaiset käyttivät vuonna 2008 nettiä keskimäärin reilun tunnin päivässä – nuoret, 15–24-vuotiaat lähes kaksi tuntia päivässä.²³ Television katselun ja netinkäytön lisääntymisestä ei voi suoraan päätellä ihmisten menneisyyden käsittelyyn käyttämää aikaa. Niiden sisällöstä – esimerkiksi erillisten historiakanavien perustamisesta ja ohjelmatarjonasta²⁴ – tai verkkopohjaisten historiallisten taistelupelien suosiosta

18 Esim. Ashton & Hamilton 2003, 7, 12; Ahonen 1998; Viime aikoina on alettu puhua myös affektiivisesta käänteestä, jolla korostetaan näkökulman siirtymää historian tapahtumista, rakenteista ja prosesseista yksilöiden kokemuksiin, tunteisiin ja arkielämän kuvauksiin – asioihin, jotka koskettavat kaikkia ihmisiä. Ks. Agnew 2007.

19 Esim. Ashton & Hamilton 2003, 7, 12; Ahonen 1997, 261.

20 Suomen tilastollinen vuosikirja 2002. Helsinki: Tilastokeskus, 520–521.

21 <http://www.finnpanel.fi/tulokset/tv/vuosi/katsaikakan/viimeisin/> (Luettu 19.2.2010).

22 http://www.stat.fi/artikkelit/2009/art_2009-09-30_007.html?s=0 (Luettu 19.2.2010).

23 http://www.taloustutkimus.fi/ajankohtaista/uutiskirje/uutiskirje_2_2008/nuoret_nayttavat_suomalaisten_in/ (Luettu 19.2.2010).

24 Yhdysvalloissa History Channel perustettiin vuonna 1994, Isossa-Britanniassa kaksi vuotta

voi kuitenkin päätellä menneisyyden näkyvän ihmisten arjessa aiempaa enemmän.

Kansakuntien merkkihenkilöistä käydyt äänestykset ovat muodostuneet valtaviksi yleisömenestyksiksi kaikkialla. Myös television historialliset epookkisarjat ovat suosittuja. Nykyihmistä kiinnostaa tietää, miten hän olisi pärjännyt historiassa. Varsinkin anglosaksisessa maailmassa viihdeteollisuus on tarttunut tähän. Televisioyhtiöt ovat valinneet tuhansien halukkaiden joukosta ihmisiä elämään 1900-luvun alun kartanoelämää, kyyristelemään ensimmäisen maailmansodan juoksuhaudoissa tai kärsimään puutetta kotirintamalla. Halukkaat ovat päässeet myös kokeilemaan villin lännen asuttamista ja 1950-luvun koulunkäyntiä. Kuukausia kestävä historian ennallistaminen on muokattu televisioon sopivaan muotoon ja lähetetty parhaaseen katselu-aikaan miljoonayleisöille. Ohjelmiin on liitetty internet-sivustot, joiden kautta katsojat pääsevät syvällisemmin tutustumaan käsiteltäviin aikakausiin ja tuolloin eläneiden ihmisten elämään. Jerome de Groot näkee kuitenkin uusliberalistisen retoriikan paistavan läpi näistä historian ennallistamisista: osallistujat haluavat selvittää omat rajansa sen sijaan, että he olisivat valmiita toimimaan jonkin ylevämman tavoitteen vuoksi.²⁵ Historia toimii ennemminkin viihteen välineenä kuin historiallisen ymmärryksen kasvattajana.

de Groot nostaa esille kiinnostavia näkökulmia historian kokemiseen liittyvään kulttuuriseen erilaisuuteen. Yhdysvalloissa kansa äänesti kymmenen suurimman amerikkalaisen joukkoon seitsemän presidenttiä ja vain yhden kulttuurihenkilön – Elvis Presleyn. Euroopalaisissa äänestyksissä taas kulttuuriala miehitti listat. Suurimpien saksalaisten joukkoon ylsivät Albert Einstein, Karl Marx, Johann Sebastian Bach ja Johannes Gutenberg, ranskalaisia miellyttivät puolestaan Marie Curie, Edith Piaf, Victor Hugo ja Jacques-Yves Cousteau. Tosin voittajat Konrad Adenauer ja Charles de Gaulle edustivat valtiopäämiehiä. Kansakunnan merkkihenkilöistä käydyt kampanjat ovat paljastaneet myös historiaan liittyviä ristiriitaisuuksia. Etelä-Afrikassa

myöhemmin. Vuonna 2003 Britanniassa oli jo kolme historiakanavaa, ja ne lähettivät ohjelmaa kuudesta kymmeneen tuntiin päivässä. MacCallum-Stewart 2003.

25 de Groot 2009.

äänestys jouduttiin perumaan puolueellisiksi syytetystä äänestysjärjestelmästä nousseen kohun seurauksena, Belgiassa flaamit ja vallonit etsivät suurinta belgialaista toisistaan erillään.

de Groot käsittelee myös uusien medioiden ja nuorten ikäluokkien uudenlaista otetta historiaan. Miljoonat nuoret pelaavat pelikonsoleilla *first person shooter* -tyyppisiä taistelupelejä, joissa he liikkuvat pelihahmonsä mukana historiasta mallinsa ottaneilla taistelukentillä. Osa pelaavista nuorista puolestaan simuloi tietokoneillaan historiallisia kamppailuja komentamalla joukkoja historiallisissa taisteluissa. Vaativimmissä simulaatioissa pelaajan on hallittava taktiikan lisäksi talouselämän, politiikan ja diplomatian lainalaisuudet. Yleensä historiallisten simulaatioiden viehätyks liittyy kontrafaktuaalisuuteen, historialliseen jossitteluun.²⁶

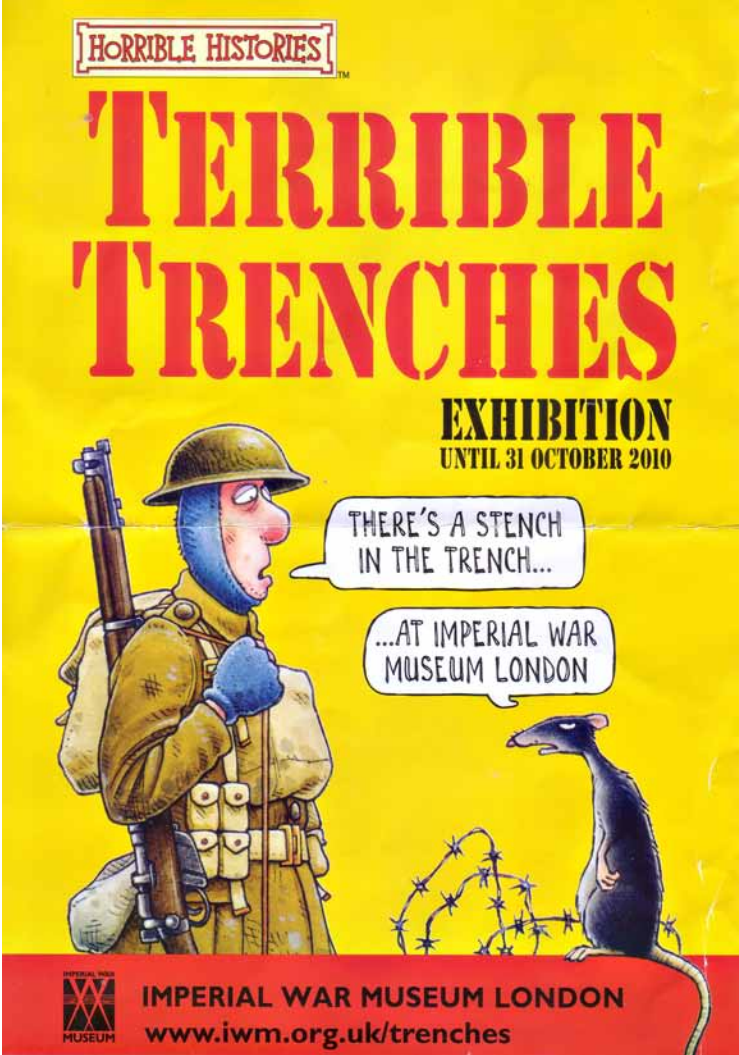
Nuorten uppoutuessa pelimaailmaan keski-ikäiset historiaharrastajat eläytyvät menneisyyteen mahdollisimman autenttisesti. He puukeutuvat, syövät ja yrittävät kaikin puolin elää roolipelinsä aikakauden ehdoilla. Monille historiasta on tullut elämäntapa, jossa elämän sisältö rakentuu kuvitteellisen historiallisen identiteetin varaan. Yhä useammat ihmiset etsivät sisältöä elämäänsä historiasta, mistä kertoo historiallisten eläytymistapahtumien (*reenactment*) suosio. Esimerkiksi Yhdysvalloissa kymmenet tuhannet ihmiset osallistuivat sisällissodan aikaisen Gettysburgin taistelun ennallistamiseen vuonna 1998.²⁷ Historiallisen identiteetin rakentaminen vaatii omistautumista, joka ulkopuolisen silmissä saattaa herättää kummastusta. Toisen maailmansodan aikaisen saksalaisen SS-panssaridivisioonan *Ras Reichin* toimintaan eläytyvät britit jopa trimmaavat ulkoisen olemuksensa valiosotilaan mittoihin, hankkivat kenttätarkastuksen läpäisevän varustuksen sekä opettelevat komentokielen, saksan.²⁸ Amerikan sisällissodan sotilaiden rooliin eläytyvät puolestaan ovat paastonneet saavuttaakseen autenttisemmän taistelukokemuksen.²⁹

26 Ks. Ferguson 2006.

27 Agnew 2004, 328.

28 de Groot 2009, 108.

29 Agnew 2004, 331.

HORRIBLE HISTORIES™

TERRIBLE TRENCHES

EXHIBITION
UNTIL 31 OCTOBER 2010

THERE'S A STENCH
IN THE TRENCH...

...AT IMPERIAL WAR
MUSEUM LONDON

IMPERIAL WAR MUSEUM LONDON
www.iwm.org.uk/trenches

The poster features a cartoon illustration of a World War I soldier in a trench, wearing a helmet and a gas mask, with a rifle slung over his shoulder. He is looking towards a black rat that is standing on a pile of barbed wire. The background is a solid yellow color. The text is in various fonts and colors, including red and black.

KUVA 3. Lontoon Imperial War
Museumin Horrible Histories -sarjaan
perustuvalla näyttelyllä houkuteltiin
perheen pienimpiä sotamuseoon.

Sirkka Ahonen on nostanut esille historiakulttuurin omaehtoisuuden etujen lisäksi sen haittoja. Vaikka historiakulttuurin kautta ihmiset samaistuvat menneisyyteen, se voi myös levittää kansallisia ennakkoluuloja ja viholliskuvia.³⁰ Tähän on kohdistunut kuitenkin varsin vähän tutkimusta. de Groot väittää, että brittien ranskalaisvastaista asennoitumista ovat osaltaan olleet muokkaamassa Napoleonin sotiin sijoittuvat Bernard Cornwellin *Sharpe*- ja C. S. Foresterin *Hornblower*-sarjat.³¹ Toiseen maailmansotaan liittyvät tietokonepelit ovat puolestaan vahvistaneet yksioikoista käsitystä saksalaisista.³² Jane Austin -epookkia televisiosta seuraava keskiluokka osaa suhtautua näkemäänsä kriittisesti. de Groot tuntuu kuitenkin olevan huolissaan historian viihteellistymisen heijastumisesta suuren yleisön historiakuviin. Lapsille suunnatut kirjat rakentuvat usein historiallisten trivialiteettien varaan. Yli 20 miljoonaa kappaletta myynyt *Horrible Histories*-sarja keskittyy menneen maailman huvittaviin yksityiskohtiin ja luo kontrastin koulussa opitulle historialle.³³

Kouluopetuksen tehtävä on rakentaa siltaa kriittisen tarkastelun ja yhteisön historiakulttuurin välille. Vain kriittisen valmiuden omaksunut henkilö kykenee sijoittamaan historiakulttuurin tuotteen omaan aikaansa ja arvioimaan, millä ehdoilla sitä käsittelee. Historiakulttuurin avulla yksilöt ja ryhmät muokkaavat identiteettiään. Huolestuttavana esimerkkinä tästä voi pitää erilaisten viholliskuvien luomista ja ylläpitämistä jotain toista kansanryhmää tai kansallisuutta vastaan. Toisaalta historiakulttuuri voi myös toimia yhteiskunnallisena muutosvoimana, kuten yhdysvaltalaisen NBC-yhtiön tuottama *Polttouhrit*-televisiosarja (1978), joka sai aikaan valtavan yhteiskunnallisen holoikausti-keskustelun etenkin Euroopassa.

Historiakulttuurin kriittinen tarkastelu voi tapahtua perhe- tai ystäväpiirissä. 1970-luvulla *Polttouhrit*-sarja nostatti keskustelua kotien ja koulujen ohella myös nuorten vertaisryhmissä. 2000-luvulla nuorten katselu- ja lukemiskulttuuri on kuitenkin pirstoutunut eikä koke-

30 Ahonen 2002, 66–67.

31 de Groot 2009, 197.

32 MacCallum-Stewart & Parsler 2007, 206.

33 de Groot 2009, 39.

muksia jaeta samalla lailla kuin muutamia vuosikymmeniä aiemmin, jolloin viihteen tarjonta oli vielä niukkaa. Lapset eivätkä nuoret useinkaan pääse käsittelemään katsomis- tai lukemiskokemuksiaan kenenkään kanssa. Tämän vuoksi koulun historianopetukselle on sälytetty entistä painokkaammin tehtävä nuorten kriittisten valmiuksien koulumiseksi. Niin sanottuun viralliseen historiakulttuuriin kuuluvan kouluopetuksen suunnasta käydään kuitenkin kovaa kamppailua.

Historian taitoja painottava opetus on maailmalla vallannut alaa sisältöjä painottavalta opetukselta. Suuntauksen lähtökohtana voi pitää Isossa-Britanniassa 1970-luvulla käynnistynyttä *Schools Council History Projectia*. Sen vaikutukset levisivät varsinkin anglosaksiiseen maailmaan, mutta muutos ei tapahtunut kivuttomasti. Historianopetuksen suunnasta on käyty suoranaisia historiasotia. Tähän debattiin ovat ottaneet osaa alan tutkijoiden ja opettajien ohella valtion päämiehet ja median edustajat, joten mistään mitättömästä asiasta ei ole kyse.

Kyse on kahden erilaisen historianopetuksen tradition välisestä kamppailusta. Vastakkain ovat perinteinen, suurta kertomusta painottava traditio ja uusi, historiallista ajattelua painottava traditio. Toinen painottaa ennen kaikkea historian sisältöjen ja toinen historian taitojen opettamista. Kyse on myös valtiollis-poliittisesti ja sosiaalishistoriallisesti sekä moniperspektiivisesti ja kansallisesti painottuvien traditioiden välisestä kamppailusta.

Maailmalla tätä kamppailua on käyty pitkään.³⁴ 1980-luvulla uuteen historianopetuksen suuntaukseen kohdistunut kritiikki voimistui Britanniassa, kun sen näkökulmia yritettiin soveltaa kansalliseen opetussuunnitelmaan. Vastustajat väittivät opettajien unohtavan tällaisella opetuksella koulun tärkeimmän tehtävän, kansallisen perinnön välittämisen tuleville sukupolville. He esittivät epäilynsä, että uudenlaisella historianopetuksella Iso-Britannia menettää nuortensa luottamuksen ja lojaalisuuden. Samanlainen vastareaktio koettiin seuraavalla vuosikymmenellä historianopetuksen perusteita uudistettaessa Kanadassa ja Yhdysvalloissa, joissa historianopetukselle laadittiin

34 Esim. Füredi 1992, 26.

valtakunnallisia kriteerejä. Kansallinen yhtenäisyys oli uudenlaisen historianopetuksen vastustajien mukaan vaarassa.³⁵ Uudistusten kannattajat puolestaan esittivät vallalla olleen yhden historian tradition rajaavan vähemmistöt historian ulkopuolelle. Uudistusten kannattajat myös väittivät historian olevan valkoisen miehen historiaa ja identiteettikasvatuksen indoktrinoivaa. Taitopainotteisella opetuksella opilaille pyrittiin antamaan välineet käsitellä historiatietoa ja kehittää kriittisiä taitoja. Moniperspektiivisellä otteella puolestaan haluttiin osoittaa, etteivät historiassa tapahtuneet muutokset ole merkinneet samaa kaikille ihmisryhmille.³⁶

Niin meillä kuin muuallakin kansallista identiteettiä on rakennettu historiankirjoituksen, julkisen historiakeskustelun ja historian kouluopetuksen avulla. Suureen historiadebattiin liittyvää taitojen ja sisältöjen välistä kamppailua on sitäkin käsitelty tutkimuksissa runsaasti.³⁷ Tuoreimmat tutkimukset yrittävät kurottautua erilaisten historianopetuksen traditoiden yli onnistumatta kuitenkin tarjoamaan universaalia konsepteja historian kouluopetukseen.³⁸

Tutkijoita on huolestuttanut menneisyyden viihteellistymisestä aiheutunut historian trivialisoituminen.³⁹ He katsovat menneisyyden käyttämisen tietokonepelien, elokuvien ja teemapuistojen perustana vahvistavan historian myyttejä. Esimerkiksi Robin Hood -tarinaan kytketyt filmatisoinnit antavat historiallisesti vääränlaisen kuvan keskiajan elämästä Englannissa. Tutkijat pelkäävätkin historian viihdekäytön vaikeuttavan historianopettajien työtä ja heikentävän uskoa historiaan vakavasti otettavana tieteenalana. Kouluopetus ei kuitenkaan pysty kilpailemaan informaation määrässä historiakulttuurin tuotteille. Kouluopetuksen tehtävä on pikemminkin opettaa nuoria käsittelemään kriittisesti historiatietoa. Tämä edellyttää kuitenkin tietoa lasten ja nuorten historiakuvista.

35 Esim. Granatstein 1998.

36 Nash, Crabtree & Dunn 1997; Phillips 1998.

37 Aldrich 1991; Little 1990; Roberts 1990; Husbands, Kitson & Pendry 2003, 7–12.

38 Grever & Stuurman 2007; Symcox & Wilschut 2009.

39 Esim. Hunt 2000, 41–42.

Historiatietoisuus

Yksilön käsitys historiasta eli historiakuva liittyy oleellisesti hänen historiatietoisuuteensa, siihen, miten hän näkee nykyisyyden ja suuntautuu tulevaisuuteen. Historiatietoisuus alkoi kiinnostaa tutkijoita 1970-luvulla niin sanotun Frankfurtin koulukunnan korostaessa sen ajan ongelmien historiallista taustaa. Historiatietoisuus liitettiin alun perin kollektiivisen muistin käsitteeseen ja tarkastelu keskittyi lähinnä menneisyyden ja nykyisyyden aikaulottuvuuksiin.⁴⁰ Reinhard Koselleck nosti 1970-luvun lopulla tulevaisuusulottuvuuden mukaan.⁴¹ Menneisyyden tulkintojen katsotaankin vaikuttavan nykyhetkeen ja ohjaavan myös tulevaisuuden ratkaisuja. Menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden väliset riippuvuussuhteet ovat kaksisuuntaisia: menneisyys vaikuttaa tulevaisuudenodotuksiimme, mutta yhtä lailla tulevaisuudenodotuksemme vaikuttavat tapaamme tarkastella menneisyyttä.⁴²

Arja Virta on kuvannut historiatietoisuutta maailmankuvan ja identiteetin historiallisena ulottuvuutena.⁴³ Historiatietoisuus rakentuu usein ihmisillä kertomusten muotoon.⁴⁴ Niiden tukirakenteita ovat olleet niin sanotut suuret kertomukset, esimerkiksi tarina kansallisvaltiosta, sen kehittämisestä ja olemassaolosta. Monet suomalaiset ovat kytkeneet henkilökohtaisen tai sukunsa kertomuksen kansalliseen kehykseen, jossa oma menestyminen tai hyvinvointi kytketään Suomen selviytymiseen esimerkiksi sodista. Toisaalta henkilökohtainen pärjääminen on osattu myös irrottaa kansakunnan kehityksestä. Tämä on näkynyt muun muassa suomalaisnuorten vahvana uskona omaan selviytymiseensä – jokainen on oman onnensa seppä -ajatteluna –, vaikka kansakunnan ja etenkin sitä laajempien yhteisöjen suhteen heillä on ollut pessimistiset tulevaisuudenodotukset.⁴⁵

40 Kollektiivisen muistin on sanottu kertovan jopa enemmän nykyisyydestä kuin menneisyydestä, koska se kertoo, miten yhteisö haluaa nähdä itsensä. Ks. esim. MacMillan 2010, 48.

41 Koselleck 1979, 349–375.

42 Esim. Ahonen 1998, 25–26; Seixas 2004; Jensen 1998, 67.

43 Virta 1999, 97.

44 Rösen 2004.

45 Ahonen 1998; Rubin 1998, 118, 150, 167; Youth & History -tutkimuksessa suomalaisnuoret näkivät oman maansa tulevaisuuden muuta Eurooppaa valoisampana. Angvik & von Borries 1997.

Suomalaisten identiteetti on rakentunut pitkälti suuren kansallisen kertomuksen varaan.⁴⁶ Aluksi sitä tuki varsinkin koululaitos, nykyään pikemminkin viihdeteollisuus. Vielä viime vuosituhaten lopulla suomalaisnuoret kiinnittyivät vahvasti *Tuntemattoman sotilaan* ja *Talvisodan* sankarihahmoihin ja kansallisten suurmiesten perintöön.⁴⁷ Kansalliseen kertomukseen liittyvät usein myös yhteiset uhkakuvat. Esimerkiksi suomalaisuutta on rakennettu Venäjän uhkan tai viholliskuvan varaan.⁴⁸ Tämä näky edelleen esimerkiksi suomalaisissa oppikirjoissa ja heijastuu suomalaisnuorten asenteisiin.⁴⁹ Vaikka vielä 1990-luvun puolivälissä kansallinen kertomus vaikutti vahvasti suomalaisnuorten historiakäsitysten muotoutumiseen,⁵⁰ kansallisen kertomuksen painoarvo näyttäisi nyttemmin heikentyneen suomalaisen yhteiskunnan monikulttuuristumisen ja yleisen globalisoitumisen myötä. Yhä useammin nuoret identifioituvat muiden kuin kansallisten määreiden kautta. Vastaavanlainen kehitys näyttäisi tapahtuneen yleisemminkin suomalaisten asenteissa.⁵¹ *Historiatietoisuus Suomessa* -tutkimuksen esitutkimuksen tehneen Kyösti Knuutilan mukaan kansallinen kertomus ei ole häviämässä mutta se on saanut rinnalleen muita kertomuksia.⁵²

Vastaavanlaisesta kehityksestä on merkkejä muualta maailmasta. Esimerkiksi Christian Laville näkee perinteisen, nationalismia vahvistavan historianopetuksen olevan mahdottomuus, koska muistamisen muodot ja samaistumiskohteet ovat moninaistuneet. Juuri tästä syystä Lavillen mukaan kouluissa pitäisikin opettaa suuren kertomuksen sijasta historiallista ajattelua.⁵³

Yhdysvalloissa ihmiset samaistuvat Roy Rosenzweigin ja David Thelenin tekemän tutkimuksen mukaan kansallisen kertomuksen si-

46 Ahonen 1998, 129–132; Ahonen 1999, 33–35; Myös van den Berg 2007, 10; 258–261.

47 Ahonen 1998, 169–170.

48 Harle & Moisio 2000, 15, 55–56.

49 Ks. Suutarinen 2000; Länsiluoto 2008, 125–133.

50 Ahonen 1997.

51 Kyösti Knuutilan Suomalaiset ja historia -esitutkimukseen (2009, 77) osallistuneiden mukaan Suomen tulevaisuus on kansainvälinen. Knuutila tulkitsee Suomen näyttäneen menneisyyden perspektiivissä suljetulta kansallisvaltiolta ja tulevaisuudenodotuksissa taas kansainvälisesti avautuvana maana.

52 Knuutila 2009, 89–90.

53 Laville 2004, 165–176.

jasta enemmän oman sukunsa historiaan ja niin sanottuun kansanomaiseen historiaan. Menneisyys ei näyttäydy tutkimuksen mukaan amerikkalaisille ”kaukaisena maana” vaan se oli läsnä tässä ja nyt.⁵⁴ Menneisyydellä oli merkitystä amerikkalaisille, mutta merkityksen sisältö oli muuttunut. Kansallinen suurkertomus oli menettänyt voimaansa amerikkalaisen yhteiskunnan vahvistuttua. Jos voisimme tarkastella yhdysvaltalaisen historiatietoisuutta sata vuotta sitten, päätyisimme mitä ilmeisimmin kansallista kertomusta korostavaan orientaatioon. Tuolloin Yhdysvallat oli vasta muotoutumassa siksi yhtenäisvaltioksi, jona se tänään tunnetaan. Muun muassa miljoonat siirtolaiset oli saatava integroitumaan uuteen kotimaahansa. Amerikkalaisuuden symbolit ja esikuvat alkoivatkin näkyä historiakulttuurissa, ja amerikkalaisuutta alettiin rakentaa historian avulla myös koululaitoksessa. Historian avulla kansakunnalle rakennettiin kollektiivisia samaistumiskohteita.⁵⁵ Tänä päivänä, kansallisen yhtenäisyyden vallitessa amerikkalaisten menneisyysorientaatioon mahtuu yhtenäistävän näkökulman ohella monia erillisiä ulottuvuuksia.

Joidenkin tutkimusten mukaan suomalaisnuoret näkevät tulevaisuuden menneisyyttä synkempänä.⁵⁶ Varsinkin saastuminen, ilmaston lämpeneminen ja sodat synkistivät nuorten tulevaisuusodotuksia. Nuoret toivovat kehityksen olevan edistystä mutta uskovat sen johtavan taantumiseen – kasvihuoneilmaston voimistumiseen, ympäristön saastumiseen ja väkivallan lisääntymiseen. Tällaiseen orientoitumiseen liittyy menneisyyden näkeminen auvoisena. Kun uhkakuvat täyttävät nuorten tulevaisuudenodotukset, mennyt aika kultaantuu. Tämä vaikuttaa myös nuorten tapaan selittää nykyisyyttä. Nykytilan nähdään aiheutuneen ihmisten tekemistä vääristä ratkaisuksista ja olevan kyvyttömiä riittävän suureen muutokseen.

Toisaalta historiallinen edistys puolestaan vahvistaa ihmisten myönteisten tulevaisuudenodotusten rakentumista. Esimerkiksi ihmisten välisen tasa-arvoisuuden lisääntymiseen johtanut historiallinen kehitys luo uskoa kaikille yhtäläisten mahdollisuuksien toteutu-

54 Rosenzweig & Thelen 1998, 9, 31, 63, 109–114, 177, 191.

55 Kansallisen identiteetin rakentamisesta ks. van den Berg 2007, 48–49.

56 Rubin 1998, 118, 150, 167; Mikkonen 2000, 200–203.

misesta tulevaisuudessa. Historiatietoisuus on yksilön koko ajan käynnissä oleva menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta koskeva vuoropuhelu. Yksilön historiatietoisuus muuttuu jatkuvasti. Menneisyyden käsitysten muuttuminen heijastuu historiatietoisuuteen, mutta yhtä lailla siihen vaikuttavat yksilön elämäntilanteen ja tulevaisuudenodotusten vaihtelut. Jan Löfström onkin kuvannut yksilön historiatietoisuutta pikemminkin mentaaliseksi resurssiksi kuin valmiiksi mielen rakenteeksi.⁵⁷

Historiatietoisuutta on tutkittu yhtä lailla yleistettävään tietoon pyrkivillä, laajoilla survey-tutkimuksilla kuin selittävään tietoon tähtäävillä haastattelututkimuksilla. Kaikki historiatietoisuustutkimus on kuitenkin tarkasti aikaan sidottua. Ihmisten menneisyys–nykyisyys–tulevaisuus-orientaatiot voivat muuttua hyvinkin lyhyessä ajassa, esimerkiksi taloudellisten suhdanteiden tai maailmanpoliittisen tilanteen muuttuessa.

Voi perustellusti olettaa, että pienen lapsen ja aikuisen historiatietoisuudet eroavat toisistaan. Menneisyyteen liittyvä tieto on historiatietoisuuden rakennusainesta. Yleensä aikuiselle on kertynyt lapsia enemmän historiatietoa, mutta myös aikuisen suhtautuminen tietoon poikkeaa pienten lasten tavasta käsitellä tietoa. Varttuneemmilla henkilöillä on kouluopetuksen ja oman elämäkokemuksensa perusteella kasvanut kriittinen suhtautuminen tietoa kohtaan. Usein lapset suhtautuvat tietoon kaksijakoisesti: tieto on joko totta tai seipittä. He myös näkevät historian lineaarisena edistystarinana. Heidän mielestään ihmiset olivat ennen tyhmempiä ja elämä karumpaa kuin nykyään.⁵⁸

Vähäisen tai rajoittuneen historian tietämyksen yhdistettynä uskoon nykytilan ylivertauudesta pitäisi tarkoittaa sitä, että lapsilla on vahva usko edistykseen ja myönteiset tulevaisuudenodotukset. Alle 10-vuotiaiden lasten tulevaisuusorientaatiota ei kuitenkaan ole tutkittu. Myös sen ikäisten lasten historiatietämys on jäänyt vähäiselle tutkimukselle. Ei tiedetä, onko lasten historiatietämys niin vähäistä

57 Löfström 2010, 234.

58 Lee & Ashby 2001, 26.

kuin on oletettu. Historiatietoisuustutkimuksetkin ovat rajanneet lapset käsittelyn ulkopuolelle. Joidenkin tutkijoiden mukaan historiatietoisuuden tutkiminen ei onnistu pieniltä lapsilta, koska nämä eivät ole saavuttaneet ajattelussaan vielä abstraktin ajattelun edellyttämää formaalisten operaatioitten kautta.⁵⁹

Toiset tutkijat kuitenkin pitävät lasten historiallisen ajattelun tutkimista mielekkäänä. Yhdysvalloissa Jere Brophy ja Bruce VanSledright havaitsivat, että ennen historianopetuksen aloittamista oppilaat pitivät historiaa jonkinlaisena kiinnostavana faktakokoelmana pikemmin kuin systemaattista opiskelua edellyttävänä oppiaineena. Opiskeltuaan historiaa oppilaiden käsitykset muuttuivat. Historianopiskelun edettyä oppilailta alkoi olla käsitystä historian tiedonluonteeseen kuuluvasta tulkinnallisuudesta. Historiatiedon ala laajeni käsittämään myös tavallisten ihmisten arkielämään liittyvät asiat. Historia tuli oppilaille läheiseksi etenkin oman ja suvun henkilöhistorian kautta.⁶⁰ Tästä huolimatta heille jäi vielä epäselväksi, miksi he oikeastaan opiskelevat historiaa ja miten se voisi auttaa heitä koulunjälkeisessä elämässä. Haastateltuaan viidesluokkalaisia Brophy ja VanSledright päätyivät näkemykseen, että nämä olivat vielä kognitiivisesti epäkypsiä. Heidän mukaansa se ei kuitenkaan estä opettamasta historiaa mielekkäällä ja historiallilla ajattelulla korostavalla tavalla. Opetus vaan pitää sovitaa ikäkaudelle sopivalle tasolle.⁶¹

On totta, ettei pienillä lapsilla ole vielä pitkää henkilökohtaista historiallista perspektiiviä, johon he voisivat suhteuttaa menneisyyteen liittyviä asioita. He eivät myöskään koe samalla lailla nostalgiaa omaan menneisyyteensä kuin varttuneempi väestö. Lasten voisi kuvitella olevan kehittymättömän aikakäsityksen takia vähemmän kiinnostuneita oman sukunsa vaiheista kuin aikuisväestö. Tutkijoiden suhtautuminen vähättelevästi tai ylenkatseella pienten lasten historiatietämyksen tai historiatietoisuuden tutkimiseen on kuitenkin kiinnostava ilmiö. Vaikka anglosaksisessa maailmassa usko historiallisen ajattelun opettamiseen pienille lapsille on yhä enemmän voittanut alaa tutki-

59 Esim. Haue 2008, 53–56; ks. myös VanSledright 2002, 7–9; Cooper 1994.

60 Brophy & VanSledright 1997, 91.

61 Brophy & VanSledright 1997, 251–252.

joiden joukossa,⁶² tutkijat näyttävät rajaavan tutkimuksensa kohteiksi yli 10-vuotiaat lapset.⁶³ Samalla kun he kumoavat piaget'laisen ajattelun premissejä, he itse tuntuvat noudattavan niitä. Kyse lienee kuitenkin tutkimusekonomisista ratkaisuksista – historiallisen ajattelun tutkiminen on helpompi operationalisoida varttuneemmilla lapsilla, koska he pystyvät pieniä lapsia sujuvammin tuottamaan tekstiä ja argumenttoimaan.

Tähän mennessä kattavin nuoriin kohdistuva historiatietoisuustutkimus on ollut 29 maan yhteensä 32 000 nuoreen kohdistunut *Youth and History* -tutkimus. Survey-kyselynä vuonna 1995 toteutetussa tutkimuksessa kohdejoukkona olivat 15–16-vuotiaat nuoret.⁶⁴ Kyselylomakkeella toteutettu tutkimus mahdollisti eurooppalaisten nuorten historiatietoisuuden vertaamisen. Tutkimuksessa ei kuitenkaan paneuduttu historiatietoisuuden rakentumiseen.⁶⁵

Sirkka Ahonen jatkoi *Youth and History* -tutkimuksen innoittamana aiheen parissa tekemällä haastattelututkimuksen sadalle 16–18-vuotiaalle suomalaisnuorelle. *Historiaton sukupolvi?* -tutkimuksesta on kulunut kuitenkin jo kohta viisitoista vuotta. Siinä ajassa nuorten elämänpiiri on muuttunut rajusti muun muassa uusien medioiden myötä. Muutoksen voi olettaa vaikuttaneen myös nuorten historiatietoisuuteen. Joidenkin tutkijoiden mukaan sähköinen media on syrjäyttänyt painetun sanan merkityksen historiatietoisuuden rakennusaineena.⁶⁶ On myös viitteitä perheiden sisäisen koheesion heikkenemisestä. Virtuaalisten yhteisöjen yleistyttyä vanhemmat eivät enää tiedä, kenen ja minkä kanssa heidän lapsensa ovat päivittäin tekemisissä.

Koska lasten tulevaisuudenodotukset rakentuvat menneisyyden ja nykyisyyden vuoropuhelun kautta, on syytä selvittää millainen kuva heille välittyy historiakulttuurista. Tämä auttaa aikuisia käsittelemään menneisyyden asioita lasten kanssa. Samalla koulun historianopetusta

62 Esim. Cooper 1994; Cooper 1995; VanSledright 2002; VanSledright & Afllerbach 2005, 16–17; Ravitch 1987.

63 Esim. Shemilt 1980.

64 Angvik 1997.

65 *Youth and History* -tutkimukseen kohdistuneesta kritiikistä ks. Lee 2002, 17–18.

66 Esim. Lorenz 2004, 27.

suunnittelevat saavat tietoa, millainen historiakuva lapsille on muodostunut ennen historianopetuksen aloittamista. Näin opettajilla on mahdollisuus rakentaa opetus historiakulttuurista omaksutun näkemyksen vahvistukseksi tai sen vastavoimaksi.

Aiemmissa tutkimuksissa on viitteitä siitä, että nuorille on jo hyvin varhain muodostunut niin vahva näkemys historiasta, että siihen on enää vaikea vaikuttaa. Vahvoja kantoja näyttää muodostuneen etenkin kansakuntaa jakavista, kieli- tai kulttuuri-identiteettiin liittyvistä teemoista. Jocelyn Létourneau kehottaakin opettajia selvittämään oppilaiden näkemykset ennen historianopetuksen aloittamista, jotta menneisyyttä voitaisiin käsitellä avoimin mielin ja moniperspektiivisesti.⁶⁷

Käsillä olevassa teoksessa selvitetään historiakulttuurin ja erityisesti perheen merkitystä lasten historiatietoisuuden muodostumisessa. Katselvatko lapset menneisyyteen sijoittuvia elokuvia? Käyvätkö he historiallisilla paikoilla tai museoissa? Puhuvatko he vanhempiensa tai isovanhempiensa kanssa oman suvun tai kansakunnan historiasta? Vaalitaanko perheissä traditioita? Tarkoitus on selvittää, keneltä tai mistä nykylapset saavat tietonsa menneisyydestä ja millainen kuva heillä siitä on ennen koulun historianopetuksen aloittamista.

Tutkimuksessa pyritään vastaamaan kysymykseen, onko kansakunnan kollektiivinen muisti⁶⁸ kuolemassa sukupolvien välisen kerrontaperinteen kuihtumisen ja historiakulttuurin pirstaloitumisen myötä. Seuraavaksi valotetaan pienten koululaisten menneisyysorientaatiota. Esille nostetaan historiakulttuurista lapsia kiinnostavia asioita, joiden varassa he rakentavat menneisyyden kertomustaan.

67 Létourneau 2006, 78–84; Létourneau & Moisan 2004, 118–122; vrt. Cooper 2000, 159–160.

68 Kollektiivisella muistilla tarkoitan tietyn yhteisön – tässä tapauksessa suomalaisten – jakamaa yhteistä käsitystä menneisyydestä.

2. HISTORIAKULTTUURIN NÄKYMINEN LASTEN KÄSITYKSISSÄ MENNEISYYDESTÄ

Teemahaastattelu aineistonkeruussa

Historiatietoisuustutkimus on saanut alkunsa akateemisista piireistä. On haluttu selvittää, miten kokonaiset kansakunnat tai nuoret suhtautuvat historiaan. Ympäri maailmaa on puhuttu nykyihmisten historiallisen perspektiivin lyhentymisestä tai yleisen historiattomuuden leviämisestä.⁶⁹ Tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet huolen vähintäänkin liioitelluksi. Historia on läsnä nykyihmisten elämässä ja sillä on heille merkitystä.⁷⁰ Historiatietoisuustutkijat ovat keskittyneet tarkastelemaan, mitä ihmiset tietävät historiasta ja mitä se heille merkitsee sen sijaan, että niissä selvitettäisiin ihmisten historiatietämyksessä ilmeneviä puutteita.

Historiatietoisuustutkimuksiin on osallistunut satoja tai jopa tuhansia vastaajia, kuten *Youth and History* -tutkimukseen 1990-luvulla tai tuoreeseen *Historiatietoisuus Suomessa* -tutkimukseen.⁷¹ Laadullisesti asiaa on Suomessa tarkasteltu Marko van den Bergin väitöstutkimuksessa (2007) ja Sirkka Ahosen *Historiaton sukupolvi?* -tutkimuksessa (1998), joissa tutkijat käyttivät aineistonkeruussa teemahaastattelua.

69 Esim. Ravitch & Finn 1987.

70 Esim. Rosenzweig & Thelen 1998; Ahonen 1998.

71 Torsti 2008a, 2009.

Survey-tutkimuksia on käytetty aiemmissa historiatietoisuustutkimuksissa, koska on haluttu saada tilastollisesti edustavia tietoja jonkin kansakunnan tai ihmisryhmän näkemyksistä. Usein tutkimuksiin on myös liitetty laadullinen osuus, jonka avulla tutkijat ovat päässeet syvemmälle yksilöiden tapaan ajatella ja käyttää historiaa.

Käsillä oleva tutkimus rakentuu aiempien survey-tutkimusten kyselyihin mutta on toteutettu haastattelututkimuksena. Tutkimuksessa hyödynnettiin yhdysvaltalaisen Roy Rosezweigin ja David Thelenin luomaa ja australialaisten Paula Hamiltonin ja Paul Ashtonin muokkaamaa survey-tutkimuksen kysymyspatteristoa. Koska käsillä olevan tutkimuksen kohteena olivat aikuisväestön sijasta 7–10-vuotiaat lapset, kysymysten määrä rajattiin kolmasosaan alkuperäisestä. Kysymyksiä myös muokattiin paremmin haastatteluun soveltuviksi. Osa kysymyksistä on samoja kuin Yhdysvalloissa ja Australiassa toteutetuissa tutkimuksissa ja tuoreimmassa suomalaisessa tutkimuksessa. Tämä mahdollistaa tulosten tarkastelun suhteessa varttuneempiin nuoriin ja aikuisväestöön.

Tutkimuksen haastattelut tehtiin vuosien 2008–2010 aikana. Keväällä 2008 toteutetussa esitestauksessa oli haastateltavana 23 vuosina 1998–2000 syntynyttä oppilasta.⁷² Esitestauksen perusteella näytti siltä, ettei tiedonlähteiden luotettavuuteen kohdistunut osio ollut toimiva muutamien lapsille vaikeiden käsitteiden takia. Osio kuitenkin jätettiin varsinaiseen tutkimukseen, mikä jälkepäin osoittautui hyväksi ratkaisuksi. Vaikka ”luotettavuuden” tai ”historiantutkijan” kaltaiset käsitteet olivat joillekin lapsille epäselviä, osioon liittyvä vapaamuotoinen vastausosuus tuotti kiinnostavaa tietoa lasten suhtautumisesta eri tiedonlähteisiin.

Varsinaiset haastattelut suoritettiin pääasiassa syksyllä 2009. Tuoloin haastatteluun osallistui 79 ensimmäisen ja toisen luokan oppilasta sekä 32 kolmansien ja neljänsien luokkien oppilasta. Keväällä 2009 haastateltiin lisäksi 40 alkuopetuksen oppilasta, ja edellisvuoden keväällä tehtiin edellä mainittu esitestaus 23 toisen luokan oppilaalla. Yhteensä haastatteluihin osallistui 142 ensimmäisen ja toisen luokan

72 Rantala 2009.

oppilasta sekä 32 kolmannen ja neljännen luokan oppilasta. Kaikkiaan tehtiin 174 haastattelua.

TAULUKKO 1. Tutkimukseen osallistuneet 7–10-vuotiaat (N 174)

Luokka-aste	Tyttöjä	Poikia	Yhteensä
1	39	38	77
2	35	30	65
3	7	11	18
4	8	6	14
Yhteensä	89	85	174

Vuoden 2010 aikana haastateltiin vielä lasten vanhempia. Tarkoitus oli saada selville, miten he selittävät lasten haastatteluista esiin nousseita asioita.

Historia-käsitteen sijasta haastatteluissa käytettiin menneisyys-termiä kahdesta syystä. Aiemmissä tutkimuksissa oli havaittu ihmisten liittävän ”historiaan” virallisia konnotaatioita, eli historia liitetään usein lähinnä suurmiehiin, taisteluihin ja historiantutkimukseen. Historia kytetään myös usein koulussa opetettavaan oppiaineeseen, mitä varsinkin tässä tutkimuksessa pyrittiin välttämään. ”Menneisyys” on puolestaan osoittautunut ihmisille läheisemmäksi ja epäviralliseksi käsitteeksi, johon liitetään oman suvun ja perheen vaiheet sekä epävirallinen historiakulttuuri.⁷³

Menneisyyteen liittyvät aktiviteetit

Menneisyyden aktiviteetteihin liittyvässä haastatteluosiossa selvitettiin historian välittäjäkanavien näkymistä pienten lasten arjessa. Kysymykset kohdistuivat viihteellisen historiakulttuurin osalta lasten televisionkatsele- ja lukutottumuksiin. Perheen ja suvun menneisyyskä-

73 Rosenzweigh & Thelen 1998, 6.

sittelyä selvitettiin kerrontaperinnettä, valokuvien katselukokemuksia ja muistoesineiden säilyttämistä koskevien kysymysten avulla. Lasten henkilökohtaista menneisyysuhdetta tutkittiin paneutumalla lasten keräilykulttuuriin, päiväkirjan pitämiseen sekä museoissa ja historiallisilla paikoilla vierailemiseen.

Haastatteluissa selvitettiin, mistä lapset saavat menneisyyttä koskevat tietonsa ja käsityksensä. 7–10-vuotiaat lapset eivät vielä ole aloittaneet historianopiskelua koulussa, joten niin sanotun virallisen historiakulttuurin vaikutuksen heidän menneisyyskäsitteisiinsä voisi olettaa olevan pieni. Sen sijaan perheen ja suvun kerrontaperinteen merkitys lienee suuri, koska lapset ovat vielä tiukasti kiinni kodin maailmassa. Viihteellisen historiakulttuurin näkymistä pienten lasten historiakuviissa on vaikea arvioida, koska 7–10-vuotiaat eivät vielä ole viihdetarjonnan suurkuluttajia eikä nuorisokulttuurin vaikutus näy heissä samalla lailla kuin varttuneempien nuorien kohdalla. Toisin viihdekulttuurin vaikutuksista pieniin lapsiin on viitteitä muualta. Esimerkiksi Britanniassa havaittiin 8-vuotiaiden pystyvän tunnistaamaan ja nimeämään enemmän Pokémon-hahmoja kuin tavallisimpia eläimiä ja kasveja.⁷⁴

Käsillä olevan tutkimuksen haastatteluista selvisi, että lapset eivät juurikaan jaa yhteisiä televisionkatselukokemuksia. Television dokumentti- ja fiktio-ohjelmien kirjo on valtaisa verrattuna lasten vanhempien nuoruusaikaan, mutta pienillä lapsilla ei vielä ole samanlaista televisionkatseluun liittyvää kulttuurista yhdenmukaistumisen painetta kuin varttuneemmillä nuorilla. Sen sijaan lukukokemuksissa lapsilta löytyi yhteisiä suosikkeja. Osaksi se johtuu päiväkodin ja koulun lukukulttuuriin liittyvästä kasvatustyöstä, osaksi se on tiettyjen lastenkirjailijoiden ansiota. Lasten katselu- ja lukukokemusten kirjoa käsitellään *Yhteisesti jaetut menneisyyskokemukset* -luvussa.

Haastattelujen avulla päästiin pureutumaan perheenjäsenten ja lähisukulaisten asemaan menneisyyttä koskevan perimätiedon välittäjänä. Lapsilta kysyttiin, kuka perheessä kertoo vanhoista ajoista ja tapahtumista, kenen kanssa lapset katselevat valokuvia, mitä muisto-

74 Balmford, Clegg, Coulson & Taylor 2002.

esineitä kodeista löytyy, keitä sukulaisia lapset ovat tavanneet viimeisen vuoden aikana ja kenen kanssa lapset ovat vierailleet museoissa tai historiallisilla paikoilla. Lapsilla näyttää olevan tiiviit yhteydet sukulaisiinsa, ja sukupolvien välinen kerrontaperinne osoittautui vireäksi. Haastattelujen perusteella silmiinpistävää on naisten miehiä merkittävämpi osuus menneisyyttä koskevien asioiden käsittelijöinä. Naiset katselevat miehiä useammin lasten kanssa valokuvia, puhuvat omasta menneisyydestään ja vievät lapsia museoihin. Menneisyystiedon välittäjien roolia tarkastellaan *Naiset historian välittäjinä* -luvussa.

Vanhempien ja isovanhempien menneisyyskerrontaan pureuduttiin kysymällä lapsilta menneisyyttä koskevan muistelupuheen sisältöä. Lapsille oli kerrottu, miten erilaista entisajan elämä oli suhteessa nykypäivään. Yleensä muutosta kuvailtiin edistyksenä. Lapsuuden ja nuoruuden kuvaukset nousivat monimuotoisina ja värikkäinä esille vanhempien ja isovanhempien kerronnasta. Erityisesti muisteltiin omaan sukuun liittyviä traagisia tapahtumia. Kansakunnan tai yleiseen historiaan liittyvä menneisyyskerronta oli vaimeaa verrattuna henkilökohtaisen historian välittämiseen. Sodan vahva läsnäolo huokui menneisyyskerronnassa. Niin vanhemmat kuin isovanhemmat, naiset kuin miehet puhuvat jälkeläisilleen sodasta. Muistelupuheen sisältöä avataan *Sota kerrontaperinteen kestoteemana* -luvussa.

Yhteisesti jaetut menneisyyskokemukset

Menneisyys näkyy vahvasti nykylasten arjessa. Lapset katselevat historiaan liittyviä televisio-ohjelmia, lukevat menneisyyteen sijoittuvia kirjoja, keskustelevat vanhempiensa kanssa oman suvun vaiheista ja keräilevät muistoesineitä.

Lapset suhtautuvat menneisyyteen kiinnostuksella: he muun muassa kuuntelevat mielellään vanhempiensa tai isovanhempiensa tarinoita vanhoista ajoista, leikkivät menneisyyteen sijoittuvia leikkejä ja ottavat selvää itseään kiinnostavasta historiasta, kuten dinosaurusten ajasta. Vastaavanlaista asennoitumista on myös aikuisilla. Kun amerikkalaisilta kysyttiin, miten he suhtautuvat menneisyyden käsittelyyn

juuri kukaan ei vastannut sen olevan kyllästyttävää – ainoa poikkeus koski koulun historianopetusta, joka koettiin tylsäksi.⁷⁵

Siep Stuurman ja Maria Grever ovat korostaneet historiakulttuurissa ja sen kuluttajissa viime vuosikymmenten aikana tapahtunutta muutosta. Historiakulttuurin välittäjäkanavat ovat moninaistuneet kahden sukupolven aikana. Jotkut historian tiedonlähteet ovat pysyneet vuosikymmenestä toiseen, kuten perhe ja suku, koulu, kirjastot, kirjallisuus, elokuvat, museot sekä paikalliset ja kansalliset traditiot. Niissäkin on kuitenkin tapahtunut muutoksia. Esimerkiksi traditiot ja koulu ovat menettäneet merkitystään ja elokuvien merkitys taas on kasvanut. Oleellinen muutos nuorten historiakäsitysten rakentumisessa on tapahtunut uusien välittäjäkanavien esiinmarssissa. Eriyisesti internet sekä tietokone- ja konsolipelit ovat nousseet vanhojen välittäjäkanavien ohelle nuorten ajankäytön täyttäjinä. Stuurmanin ja Greverin mukaan historiakulttuuri on tullut entistä rikkaammaksi ja monisysteemiseksi mutta samalla pirstoutuneeksi ja labyrinttimaiseksi.⁷⁶

Aiemmin kodeissa oli vain yksi televisio, jonka käyttöä vanhemmat saattoivat valvoa. Nykyään monissa perheissä lapsilla on omat televisiot. Jopa viisivuotiailla on oma televisio käytettävissään, mikä Kaisa Cooganin ja Sonja Kangaksen mukaan osoittaa vanhempien luottavan viihdeteknologiaan. Vanhemmat ovat myös hankkineet lapsilleen tietokoneita ja antaneet näiden melko vapaasti käyttää niitä, koska he näkevät lastensa omaksuvan niiden avulla tietoyhteiskunnassa vaadittavia taitoja.⁷⁷

Joidenkin selvitysten mukaan internet ei vielä 7–10-vuotiailla näyttyä kovin suurena roolissa vapaa-ajan aktiviteettina. Tommi Tossavaisen vuonna 2008 tekemän selvityksen mukaan 10-vuotiaat viettivät netissä kolme ja puoli tuntia viikossa, kun 18-vuotiaat käyttivät viikossa internetiin kymmenen tuntia. Poikien yleisin aktiviteetti netissä

75 Rosenzweig & Thelen 1998, 31.

76 Stuurman & Grever 2007, 10–11.

77 Coogan & Kangas 2001.

oli pelien pelaaminen, tytöillä yhteydenpito kavereihin.⁷⁸ Vastaavallaisia tuloksia on saatu muissa selvityksissä.⁷⁹

Aiempien selvitysten mukaan pienten lasten internetin-käyttö on suhteellisen vähäistä ja kohdistuu suureksi osaksi kavereiden kanssa kommunikoinnista, kuvagallerioiden selaamiseen ja selainpelien pelaamisesta. Lapset kohtaavat harvoin internetissä menneisyyteen liittyviä asioita. Vasta myöhemmällä iällä, osaksi historianopetuksen ansiosta, nuoret alkavan hyödyntää *Wikipediaa* ja muita sovelluksia historiatiedon hankkimisessa. Kansallisen nuorisotutkimuksen mukaan nuorten suosituimmat internet-palvelut liittyvät *Googlen* hakukoneeseen, *MSN Messenger* -pikaviestintäsovellukseen ja *YouTube*-sovellukseen.⁸⁰ Myös tietoturvyhtiö Symantecin teettämä, lasten suosituimpia internetissä käyttämiä hakusanoja koskeva selvitys päättyi samaan tulokseen. Sen mukaan lapset käyttävät internetiä useimmiten musiikkiin sekä elokuvaan ja televisioon liittyvissä aiheissa.⁸¹ Koska internet ei edellä kuvatun perusteella näytä olevan 7–10-vuotiailla menneisyystiedon lähteenä, se rajattiin haastatteluteemojen ulkopuolelle. Osaksi ratkaisu johtui siitä, että internetin käytön tutkiminen olisi ollut hankalaa haastattelututkimuksessa.

Myös tietokone- ja konsolipelit jätettiin pois haastattelukysymyksistä, vaikka 10-vuotiaat pojat pelaavat oman ilmoituksensa mukaan keskimäärin seitsemän tuntia ja tytöt kolme tuntia viikossa.⁸² Alakoululaisten digitaalisten pelien pelaamisesta ei ole luotettavia tietoja ikärajoitusten takia. Monet alakouluikäisten suosimat pelit ovat kiellettyjä alle 12-vuotiailta – osa alle 15- tai 18-vuotiailta. Tällä hetkellä suosituimpien verkkopelien, *World of Warcraftin* ja *Counter-Striken*, pitäisi olla alakoululaisten ulottumattomissa, sillä edellisen suositusikäraja on 12 ja jälkimmäisen 15 vuotta. *Toinen elämä* -hankkeen selvityksen mukaan kuitenkin lähes joka toinen alakouluikäinen poika on pelannut 18-vuotiailta kiellettyjä pelejä, vastaavan ikäisistä tytöistä

78 Tossavainen 2008.

79 Esim. Kangas, Lundvall & Sintonen 2008; Lapsen ääni 2006.

80 Ks. Kangas, Lundvall & Sintonen 2008.

81 Kids' Top 100 Searches of 2009. Selvitystä varten tutkittiin 3,5 miljoonaa hakua helmi-heinäkuussa 2009.

82 Tossavainen 2008.

joka kymmenes.⁸³ Koulukontekstissa ja vanhempien antamalla luvalla tehdyissä haastatteluissa olisi tuskin saatu luotettavia tietoja kiellettyjen pelien pelaamisesta. Digitaalisten pelien jättämistä haastattelujen ulkopuolelle tuki myös se, että alle 12-vuotiaiden lasten pelien myyntitilastoja ovat viime vuosina hallinneet pelit – erilaiset urheilu- ja musiikkipelit –, joissa menneisyysulottuvuutta ei juuri ole.⁸⁴ Ratkaisu internetin sekä tietokone- ja konsolipelien rajaamiseen tutkimuksesta pois liittyi myös huoleen pienten lasten vastausintensiteetin kärsimisestä liian pitkissä haastatteluissa. Koska haastattelun kestoa ei voinut pidentää, keskityttiin lasten mediankäytöstä televisioon ja lukemiseen.

Television katselu. 7–10-vuotiaat lapset saavat kosketuksen menneisyyteen median kautta erityisesti televisiosta. Lapsista ja nuorista alle 14-vuotiaat ovat kaikkein ahkerimpia television katselijoita. 10–14-vuotiaiden mediankäytöstä valtaosa (59 %) liittyy televisionkatseluun.⁸⁵

Katselukulttuuri näkyi vahvana myös käsillä olevassa tutkimuksessa. Miltei kaikki haastateltavat osasivat mainita menneistä ajoista tai tapahtumista kertovia elokuvia tai televisio-ohjelmia. Haastateltavista erottui kuitenkin myös lapsia, jotka eivät lähteneet pohtimaan menneisyyteen liittyvä katselukokemuksiaan. Tämä voi viitata siihen, etteivät he ole katsooneet televisiota tai katsominen on ollut vähäistä. On myös mahdollista, että televisio-ohjelmien mainitsematta jättäminen selittyi lasten epäröinnillä vastata väärin – he saattoivat olla epä tietoisia, kysyttiinkö haastattelussa menneisyydestä kertovista tai menneisyydessä tehdyistä ohjelmista. Vastaamatta jättäneiden määrä on kuitenkin verrattain pieni: 23 tutkimukseen osallistunutta lasta 174:stä kieltäytyi vastaamasta tai kertoi, ettei ollut kuluneen vuoden aikana katsonut menneisyyteen liittyviä ohjelmia. Yhdysvaltaistutkimuksessa vain joka kolmas haastatelluista aikuisista pystyi nimeämään jonkun menneisyyteen liittyvän televisio-ohjelman tai eloku-

83 Tossavainen 2008, 21.

84 Ks. Kangas, Lundvall & Sintonen 2008, 10; Ermi, Heliö & Mäyrä 2004, 77.

85 Yiepee-tutkimus 2008. (N=1124 3–16-vuotiasta.)

van.⁸⁶ Sikäli suomalaislasten vastaukset kertovat television suuresta merkityksestä heidän elämässään. Käsillä olevan tutkimuksen tulokset vastaavat Johanna Hakkarin suomalaisnuorille tehdyn kyselyn tuloksia, joiden mukaan 90 prosenttia kahdeksaluokkalaisista suomalaisnuorista oli katsellut viimeisen vuoden aikana historiallisia elokuvia ja 88 prosenttia historiallisia televisiodokumentteja.⁸⁷

Käsillä olevassa tutkimuksessa menneisyys näkyi eniten lasten elokuvankatselukokemuksissa (78 mainintaa). Fiktiiviset televisio-ohjelmat (62 mainintaa) ja dokumenttiohjelmat (53 mainintaa) muistui lapsille mieleen miltei tasavahvasti. 151 haastatteluun osallistunutta lasta nimesi 193 menneisyyteen liittyvää, viimeisen vuoden aikana katsomaansa elokuvaa tai televisio-ohjelmaa. Yhteensä haastatteluissa mainittiin 84 eri ohjelmanimikettä.

Haastatteluista selvisi, ettei lapsilla ole montaa yhdistävää katselukokemusta. Fiktiivisistä ohjelmista *Olipa kerran ihminen* -animaationsarja, dokumenttiohjelmista dinosauruksiin liittyvät ohjelmat sekä elokuvista *Ice Age* -animaatiot paljastuivat lasten suosikeiksi. Joka kuudes 7–10-vuotias kertoi katsoneensa viimeisen vuoden aikana *Olipa kerran ihminen* -sarjaa. Sarjan suosio perustuu lastentajuiseen historiankäsitteeseen. Ohjelmassa samat ihmishahmot seikkailevat historian merkittävässä tapahtumisissa kivikaudelta nykypäivään. Vuonna 1978 tehtyä, kymmeniä jaksoja sisältävää sarjaa on esitetty useita kertoja Suomessa. Sarjalla on myös jatko-osia, joista osa liittyy menneisyyden käsitteeseen – kuten *Olipa kerran Amerikka*, *Olipa kerran löytöretket* ja *Olipa kerran keksijät* – osa taas ihmisen biologiaan ja avaruuteen.

86 Rosenzweig & Thelen 1998, 31.

87 Hakkarin 2005, 52.

TAULUKKO 2. Eniten mainintoja keränneet fiktiiviset televisio-ohjelmat (mainintoja 62; haastateltavia 174)

Televisio-ohjelma	Mainintoja
Olipa kerran ihminen	30
Koiramäki	5
Vaahterämäen Eemeli	3
Peppi Pitkätossu	2
Pieni talo preerialla	2

Dinosaurukset näyttävät kiinnostavan 7–10-vuotiaita lapsia erityisesti. Tämä näkyy aihepiiriin liittyvien dokumenttiohjelmien suosiona mutta myös innostuksena dinosauruksista kertovasta tietokirjallisuudesta. Kiinnostuksen vahvuus kävi myös ilmi, kun lapsilta kysyttiin heidän suosikkiaikakauttaan historiasta ja mitä heidän mielestään lasten pitäisi tietää menneisyydestä. Dinosauruksista kertovat dokumenttiohjelmat oli ainoa laajempaa suosiota koonnut asiaohjelmaryhmä: 19 lasta mainitsi katselleensa niitä, kun seuraavaksi laajimman suosion tavoitti viidellä maininnalla muinaisesta Egyptistä kertovat dokumentit. Dinosaurusten aika näkyi myös fiktiivisten elokuvien kohdalla muutamana *Jurassic Park* -mainintana. Elokuvista eniten mainintoja (17) keräsi *Ice Age*, jonka kolmas osa, *Dinosaurusten aika* oli juuri ilmestynyt haastattelujen aikana.

Osalla lapsista on runsaasti jäsentynyttä tietoa dinosaurusten ajasta. Jotkut haastateltavista osasivat ajoittaa dinosaurukset oikein, selittää niiden sukupuuton syyt ja nimetä lukuisia eri lajeja. Monilla haastatteluun osallistuneilla oli kuitenkin varsin jäsentymätön käsitys dinosauruksista, mikä osaksi johtunee viihteellisen historiakulttuurin välittämästä anakronistisesta kuvasta. Muun muassa *Jurassic Parkissa* ja monissa sarjakuvissa dinosaurukset ja ihmiset elävät samaan aikaan. *Ice Age 3* -elokuvassa puolestaan dinosaurukset kohtaavat inhimillisiä ominaisuuksia omaavia nisäkkäitä, kuten sapelihammaskissan. Anakronistinen käsittely heijastuu joihinkin lapsiin pelkona dinosaurusten uudesta tulemisesta. Eräskin haastatteluun osallistunut ekaluokkainen perusteli dinosaurusten opiskelun tärkeyttä sillä, että niistä on tärkeä tietää, jos niitä joutuu kohtaamaan tulevaisuudessa.

Televisiosarjoissa ja elokuvissa esiintyy jonkin verran anakronistista käsittelyä, joka vaikeuttanee lasten historiallisen aikakäsityksen oppimista. Joissain menneisyyteen sijoitetuissa ohjelmissa entisajan ihmiset toimivat nykypäivän toimintatavoilla ja jopa nykyajan välinein. Viihdekulttuurista tuttuja elementtejä sekoitetaan ohjelmiin katsojan mielenkiinnon varmistamiseksi. Jotkut menneisyyteen sijoittuvat ohjelmat ovatkin kooste eri aikakausiin liittyvistä rakennusosista, kuten *Xena – Warrior Princess* -televisiosarja. Haastatteluun osallistunut 8-vuotias poika kuvailikin kyseistä ohjelmaa supersankareihin (*Spiderman*) ja antiikin Kreikkaan liittyvien mielikuvien koosteena:

Xena, nainen, joka on Spiderman. Hän vaihtoi paikkoja Dianan kanssa ja on palkkasoturi. Katsoin vain alun, koska ohjelma oli niin verinen. Se kertoi Spartasta.

Valtaosa lasten mainitsemista televisio-ohjelmista pyrkii kuvaamaan mennyttä aikaa mahdollisimman autenttisesti. *Pieni talo preerialla*, *Anna ystävämmä* ja *Vaahteramäen Eemeli* ovat esimerkkejä lasten mainitsemista fiktiivisistä televisiosarjoista. Monissa piirrettyissä ohjelmissa on selkeä menneisyysulottuvuus, kuten *Olipa kerran ihmisen* lisäksi *Maa aikojen alussa* ja *Koiramäki* -animaatioissa. Sen sijaan *Lapinlahden linnut* ja *Poliisikoira Rex* -ohjelmat herättävät kysymyksiä, koska ne sijoittuvat nykyaikaan. Tutkimukseen osallistuneille lapsille ohjelmat ovat kuitenkin ”vanhoja”, kuten eräs haastateltava kuvaili kahdeksan vuotta ennen hänen syntymäänsä tehtyä *Poliisikoira Rex* -sarjaa. Tytöt huomaavat ajan muutoksen ohjelmissa hius- tai pukeutumismuodon perusteella, pojat taas autokannan tai tekniikan muutoksesta.

Katselukulttuurin pirstoutumista kuvaa se, ettei lapsilla ole *Ice Age* lukuun ottamatta yhteisiä elokuvia. Haastatteluissa mainittiin yhteensä 37 elokuvaa, mutta valtaosaan niistä kohdistui vain yksi tai kaksi mainintaa.

TAULUKKO 3. Eniten mainintoja keränneet elokuvat
(mainintoja 78; haastateltavia 174)

Elokuva	Mainintoja
Ice Age	17
Asterix	8
Pirates of the Caribbean	5
Taru sormusten herrasta	4
Pocahontas	3

Lasten mediaympäristön muutosta tutkineiden Elina Nopparin, Niina Uusitalon, Reijo Kupiaisen ja Heikki Luostarisen mukaan 8-vuotiaat elävät murrosvaihetta, jossa he ovat kiinni lastenohjelmien maailmassa mutta jo osittain astumassa aikuisten ohjelmien pariin. 11-vuotiailla lastenohjelmat jäävät jo muun ohjelmiston varjoon.⁸⁸ Tämä näkyi myös käsillä olevassa tutkimuksessa ohjelmamainintojen laajana kirjona. Animaatiot (*Ice Age*, *Pocahontas*, *Tintti*, *Egyptin prinssi*) tai erityisesti lapsille suunnatut näytelmäelokuvat (*Maija Poppanen*, *Riemukupla*) näyttäytyivät mainintojen listassa suositusikärajaltaan alle 11- tai 13-vuotialta kiellettyjen elokuvien (*Pirates of the Caribbean*, *Taru sormusten herrasta*, *Harry Potter*, *Titanic*) kanssa. Lapset mainitsivat katsoneensa myös K15-elokuvia (*Indiana Jones*). Tämä ei ole kuitenkaan hätkähdyttävä tulos, koska aiemmissa selvityksissä pojista joka neljäs ja tytöistä joka viides 10-vuotias on ilmoittanut katsovansa jopa 18-vuotialta kiellettyjä elokuvia.⁸⁹

Elokuvien sisällöstä huomionarvoista on, etteivät lapset juuri mainitse katsoneensa sotaelokuvia. *Tuntematon sotilas* -elokuvakin sai vain kaksi mainintaa, vaikka se on näytetty televisiosta itsenäisyyspäivänä koko lasten elinajan. Dokumenttiohjelmissä sota tulee esille yksittäisinä mainintoina. Lapset ilmoittivat katsoneensa erikseen määrittelemättä sotadokumentteja mutta myös Stalinista, Hitleristä, Napoleonista ja Tsingis-kaanista kertovia ohjelmia, joissa sotateema on

⁸⁸ Noppari, Uusitalo, Kupiainen & Luostarinen 2008, 108–110; Vastaavanlainen kehitys on havaittavissa muualla maailmassa, ks. Koivusalo-Kuusivaara 2007, 45–46.

⁸⁹ Tossavainen 2008, 21.

näkyvästi esillä. Lisäksi mainintoja tuli ”Suomen ja Venäjän välisestä sodasta” sekä ”Suomen sodista” kertovista dokumenteista.

TAULUKKO 4. Eniten mainintoja keränneet dokumenttiohjelmat (mainintoja 53; haastateltavia 174)

Dokumenttiohjelma	Mainintoja
Dinosaurius-dokumentit	19
Muinainen Egypti	5
Sotadokumentit	5
Avaruus	2
Varhaisimmat ihmiset	2

Edellä esitetyistä taulukoista voi päätellä, ettei lapsilla ole monia yhteisesti jaettuja katselukokemuksia. Edellisen sukupolven lapsuus- ja nuoruusaikana mieliä kuohuttaneista ohjelmista voitiin keskustella kaveripiirissä tai koulussa, koska kahden televisiokanavan aikana lähes kaikki olivat katsoneet samat ohjelmat. Pirstoutuneen katselukulttuurin vuoksi vastaavaan käsittelyyn ei nykyään ole mahdollisuuksia. Katselukokemusten virittämät keskustelut jäänevät siten pitkälti omien vanhempien vastuulle.

Kirjallisuuden lukeminen. Helena Helveen lähiönuoriin 1980-luvulla kohdistuneessa tutkimuksessa kävi ilmi, että 11-vuotiaat lukivat enemmän kuin 8-vuotiaat, mikä selittyi lukutaidon kehittymisellä. 11-vuotiaat ilmoittivat lukevansa säännöllisesti tai usein lasten ja nuorten kirjoja, neljäsosa vastaajista myös tietokirjoja. Sarjakuvalehdet kuitenkin dominoivat lukemista.⁹⁰ 11-vuotiaat osoittautuivat myös ahkeriksi kirjojen lukijoiksi. Myöhemmällä iällä kirjojen lukeminen väheni. 14-vuotiailla sarjakuvat nousivat mielilukemistoksi, 17-vuotiailla taas päivälehdet.⁹¹ 2000-luvun lopulla tehdyn selvityksen mukaan kirjojen lukeminen (muiden kuin koulukirjojen) on yleistä

90 Helve 1987, 90–91.

91 Helve 1987, 91.

alakouluikäisten keskuudessa: kolme neljästä ilmoitti lukevansa kirjoja. 8–12-vuotiailla sarjakuvat ovat hieman muuta kirjallisuutta suosittumpaa.⁹²

Käsillä olevassa tutkimuksessa lasten lukemiskulttuuri näyttyy vahvana. Vain kuusi haastateltavaa 174:stä jätti pohtimatta menneisyyteen liittyviä lukukokemuksiaan. Haastateltavat toivat esille 43 eri nimikettä, joita he olivat lukeneen viimeisen vuoden aikana. Joukosta löytyi kuitenkin selkeitä yhteisiä suosikkeja. 119 haastateltavaa ilmoitti lukeneensa Mauri Kunnaksen kirjoja. Erityisesti Kunnaksen lastenkirjoista mainittiin *Koiramäki*-sarja. *Kalevalaa* puolestaan ilmoitti lukeneensa 41 lasta. Useista haastatteluista kävi ilmi, että *Kalevalaa* tai *Lasten Kalevalaa* oli luettu koulussa tai päiväkodissa. Sarjakuvista *Aku Ankka* on selvästi suosituin. 32 lasta ilmoitti lukeneensa vuoden aikana *Akun Ankasta* menneisyyteen sijoittuvia tarinoita. *Asterix* oli tuttu kahdeksalle lapselle. Tietokirjoja puolestaan hallitsee dinosauruksista kertovat teokset, joita on lukenut 15 tutkimukseen osallistunutta lasta. Edellä mainittuihin teoksiin kiteytyy 7–10-vuotiaille lapsille yhteinen lukemisto. Muut kirjat tai sarjakuvat saivat vain yksittäisiä mainintoja.

TAULUKKO 5. Eniten mainintoja keränneet menneisyyteen sijoittuvat kirjat ja sarjakuvat (mainintoja 276; haastateltavia 174)

Teos	Mainintoja
Mauri Kunnaksen kirjat	119
Kalevala/Lasten Kalevala	41
Aku Ankat (sarjakuva)	32
Dinosaurius-kirjat	15
Asterix (sarjakuva)	8
Raamattu/Lasten Raamattu	6
Vaahterämäen Eemeli	5
Harry Potter	3
Tintti (sarjakuva)	3

92 Yippee-tutkimus 2008.

Fiktiivisistä kirjasarjoista *Harry Pottereiden* ohella lapset lukevat *Anna, Ella* ja *Risto Räppääjä* -kirjoja sekä *Narnia*-sarjaa. Myös Tampereella tehdyssä tutkimuksessa *Harry Potter*, *Narnia*-sarja, *Risto Räppääjä* ja Astrid Lindgrenin kirjat osoittautuivat 11-vuotiaiden mielilukemistoksi.⁹³ Tietokirjallisuuden kirjo on laaja, fossiileista jalakapallon historiaan ja planeettojen syntyä käsittelevästä teoksesta äidin vanhaan historiankirjaan. *Aku Ankkaa* lukuun ottamatta muut sarjakuvat ovat selvästi jääneet muun kirjallisuuden varjoon. *Asterixin* ja *Tintin* ohella muutaman maininnan saivat *Korkeajännitys* ja *Lucky Luke*.

Menneisyyteen liitettiin usein myös fantasia-kirjallisuutta sekä ajatomalta tuntuva nuorten kirjallisuutta, kuten *Viisikko*-kirjat, *Risto Räppääjä* sekä *Heinähattu ja Vilttitossu*. Kiinnostava on, että lapset liittävät menneisyyteen liittyväksi kirjallisuudeksi uskonnollisen kirjallisuuden, lähinnä *Raamatun*.

Valokuvien katselu. Lapset asemoivat itsensä osaksi yhteiskuntaa ja historiaa perheensä kautta. Perheen tavat, muistoesineet ja valokuvat auttavat lasta luomaan kertomuksen omasta ja sukunsa paikasta maailmassa. Kertomusten avulla luomme merkityksiä asioille ja tapahtumille. Valokuvien kautta vanhempien ja isovanhempien sukupolvet ovat arvottaneet julkisia tapahtumia, kuten kansallisten muistopäivien viettoa, mutta myös henkilökohtaista historiaansa, kuten lasten syntymää tai avioliittojen solmimisia. Viimeksi mainittujen avulla rakentuu perheen identiteetti. Se liittyy osaksi paikallista ja kansallista identiteettiä vanhempien tai isovanhempien kuviin liittämiä kertomusten kautta.

Usein valokuvakansiot ovat epämääräisesti järjestettyjä, mutta silti niihin valikoituu järjestäjän kannalta merkittävimmät otokset. Sama pätee tänä päivänä henkilökohtaiselle tietokoneelle tallennettuja digitaalisten kuvien varastoja. Monesti iäkkäät ihmiset tekevät inventaariota elämästään käymällä omat valokuvakokoelmansa läpi, ja joskus

93 Noppari, Uusitalo, Kupiainen & Luostarinen 2008, 111.

he tietoisesti jättävät itsestään merkin jälkipolville valokuvakoosteen kautta.⁹⁴

Valokuvakokoelmat eivät kuitenkaan itsessään välitä lapsille tarinaa perheen tai suvun historiasta. Jotta lapset ymmärtäisivät valokuvien yhteydet menneisyyden tapahtumiin tai traditioihin, valokuviin on liitettävä selitykset. Valokuvien katselu vanhempien tai isovanhempien kanssa antaa kuville merkityksen, niiden kautta lapselle rakentuu tarina omasta suvusta ja sen asemasta yhteiskunnassa.

Roland Barthesin mukaan valokuvilla on henkilökohtaisen merkityksen (*punctum*) lisäksi julkinen tai kulttuurisesti rakentunut merkitys (*studium*). Jälkimmäisellä Barthes tarkoittaa kuvan sisältämiä vihteitä esimerkiksi ”sosiaalisesta pelistä”.⁹⁵ Esimerkiksi Sally J. Morgan tarkastelee tätä *studiumia* isoäitinsä valokuvasta, jossa tämän asento, pukeutuminen, korut ja kasvon ilmeet kertovat enemmän jäljittelyn kohteista – tuon ajan yläluokasta – kuin itse työväenluokkaisesta perheenäidistä.⁹⁶ Vaikka kuva ei vastaa sosiaalista todellisuutta, se kertoo isoäidin ihanteiden ja toiveiden lisäksi tuon ajan maailmasta, siitä mitä pidettiin tavoiteltavana. *Studium* näkyy selvimmin vanhoissa valokuvissa, jotka ovat ammattivalokuvaajan ottamia ja joihin ihmiset pukeutuivat parhaimpiinsa. Kuitenkin myös nykyihmiset asettautuvat vielä edeltäjiensä tavoin valokuviin ja pyrkivät antamaan mahdollisimman edustavan kuvan itsestään. Lisäksi valokuvat otetaan usein paikoissa, jotka heijastavat kulttuurista tuntemusta ja arvostusta. Patsojen ja palatsien edessä otetut valokuvat rakentavat lapsille käsitystä arvokkaasta ja arvostettavasta. Vaikka henkilö ei pitäisi Sibeliuksen musiikista, hän kuvauttaa itsensä Sibelius-monumentin juurella. Näin valokuvien avulla välittyy paitsi henkilökohtaista historiaa myös kulttuuriperintöä sukupolvelta toiselle.

Valokuvat osoittautuivat käsillä olevassa tutkimuksessa lasten menneisyyskuvan rakentumisessa avainesineiksi. Neljää vastaajaa lukuun ottamatta kaikki lapset kertoivat kuluneen vuoden aikana katselleensa valokuvia läheistensä kanssa tai yksin. Valokuvien katselu on erityisen

94 Ks. Morgan 2000; Samuel 1994, 375.

95 Barthes 1993, 27.

96 Morgan 2000, 24–28.

vahvaa pienillä lapsilla, mutta Johanna Hakkarin peruskoulun kahdeksaluokkalaisille tekemän tutkimuksen mukaan se jatkuu vahvana myöhemmälläkin iällä. Hakkarin tutkimuksessa 90 prosenttia nuorista oli katsellut valokuvia perheen tai ystävien kanssa viimeksi kulu-
neen vuoden aikana ja lähes yhtä suuri osuus (84 %) 1093 nuoresta oli ottanut valokuvia muistoksi.⁹⁷

Valtaosalta tähän tutkimukseen osallistuneista lapsista kertoi katselleensa valokuvia äidin ja/tai isän kanssa. Valokuvia katsellaan myös isovanhempien ja sisarusten kanssa. Useimmiten äiti tai isoäiti osallistuu valokuvien katseluun. Lapset joutuvat kuitenkin katselemaan kuvia myös yksin. Monet haastateltavat ilmaisivatkin toiveensa, että he saisivat viettää vanhempiensa kanssa yhteisiä valokuvankatseluhetkiä.

Lasten käsissä kuluvat erityisesti oman vauva-ajan valokuvat. Myös vanhempien ja isovanhempien vihkikuvat sekä passi- ja ylioppilaskuvat mainittiin usein menneisyyteen liittyvinä katselukohteina. Valokuvien kautta vanhemmat ovat kertoneet lapsille entisajan elämästä ja omasta suvustaan. Valokuvat toimivatkin sukupolvien välisen kerron-
taperinteen mahdollistajina.

Kuvien avulla käsitellään niin elämässä tapahtuneita muutoksia kuin jatkuvuuttakin. Lapset ovat panneet erityisesti merkille vanhempiensa ulkonäköön liittyvät muutokset: isästä on tullut kalju ja äiti on lihonut. Toisaalta kuvista ilmenee asioita, joissa ei ole tapahtunut muutosta: äidilläkin oli hammasraudat.

Valokuvilla korostetaan perheen kiinteyttä. Haastatteluissa lapset nostivatkin esille erityisesti intiimeihin perhetapahtumiin, kuten lasten syntymään, kastetilaisuuteen tai syntymäpäivien viettoon liittyviä valokuvia. Niissä todentuu lasten merkitys vanhemmille.

Menneisyys näyttäytyy erityisesti valokuvista niiden henkilökohtaisen merkityksen kautta (*punctum*). Julkinen tai kulttuurisesti rakentunut merkitys (*studium*) ei juuri näyttäydy lasten haastatteluissa. Lapset eivät kerro valokuvien liittyvän julkisiin tai historiallisiin paikkoihin vaan ennen kaikkea perheelle ja suvulle läheisiin tilanteisiin. Jos valokuvista kertomiseen liittyy jokin paikka, se on useimmiten koti, mum-

97 Hakkarin 2005, 52.

mola tai perheen kesänviettopaikka. Paikoitellen haastatteluista kuuluu vanhempien puhe, kuten lapsen kohdalla, joka kertoi katsoneensa kuvia isästään ajalta, ”kun hän oli menevä poikamies”.

Valokuvien avulla lapset tulevat tietoisiksi erilaisista traditioista, niin perheeseen kuin yleisemmin yhteiskuntaan liittyviin. Esimerkiksi rippi- ja ylioppilaskuvia katsellessa vanhemmat kertovat lapsilleen kyseisistä instituutioista ja joulukuvien yhteydessä puhutaan, miksi perheen joulunviettoon kuuluu tiettyjä traditioita.

Lapset ovat kiinnittäneet huomiota valokuvaustekniikassa tapahtuneeseen muutokseen. Useissa haastatteluissa lapset kertoivat katselleensa mustavalkoisia kuvia, mikä jo heidän mukaansa sinällään kertoo kuvien olevan vanhoja ja liittyvän menneisyyteen. Valokuvien katselu liittyy nimenomaan paperikuviin. Monet olivat panneet merkille vanhojen paperivedosten haalistumisen. Edelleen valtaosa valokuvienkatselusta näyttäisi tapahtuvan valokuva-albumeiden avulla. Yksikään haastateltava ei maininnut katselleensa tietokoneen avulla digitaalisia kuvia. Sen sijaan muutamissa haastatteluissa nousi esille vauva- ja lapsuusajan videoiden katselu.

Kodin muistoesineet. Aiemmissä tutkimuksissa on havaittu poikien suhtautuvan historiaan ja sen opiskeluun tyttöjä myönteisemmin. Kahdeksaluokkalaisilla tytöillä näyttäisi myös olevan enemmän kosketuksia historiaan kuin pojilla. Tyttöjen ja poikien väliset erot näkyvät etenkin päiväkirjan kirjoittamisen, muistoesineiden keräilyn ja valokuvien ottamisen kohdalla. Niissä tytöt ovat aktiivisempia. Sen sijaan pojat taas kunnostautuvat historiallisten roolipelien pelaajina.⁹⁸

Käsillä olevassa tutkimuksessa 85 prosenttia lapsista kertoi kotoaan olevan perheeseen tai sukuun liittyviä muistoesineitä. Muistoesineiden kirjo oli suuri, lapset mainitsivat yhteensä peräti 128 erilaista muistoesinettä. Niitä olivat huonekalut, astiat, lelut, matkamuitot, vanhempien ja isovanhempien henkilökohtaiset tavarat ja itse tekemät esineet sekä erilaiset palkinnot ja arvoesineet.

98 Hakkari 2005, esim. 55–60.

Monessa kaupunkilaiskodissa vaalitaan suvun agraarista perintöä. Lasten kotoa löytyy lypsyjakkaroina, rukkeja, renginkaappeja ja piianpeilejä. Monesti lasten muistoesineiksi luokittelemat huonekalut periytyivät lasten isovanhemmilta, kuten ”sodanaikainen puutuoli” tai ”ukin kaappikello”. Isovanhemmilta on periytynyt myös astioita, ”mummin kahvikuppeja” tai ”isoisän kahvipannu”. Joissain perheissä vanhempien hääastiasiaa pidetään kirjahyllyssä kunniapaikalla.

Erityisesti lapset osasivat luetella perheen muistoesineinä vanhempiensa vanhoja leluja. Äidit olivat säilyttäneet vanhat nukkinsa, nukkekotinsa, barbinsa, leikkihevosensa ja pehmolelunsa, isät taas junaratansa, leikki- ja neppisautonsa, intiaanitellettansa sekä legonsa. Lähes poikkeuksetta muistoesineinä säilytetyt lelut olivat 1900-luvun alkupuoliskolla suosion saavuttaneita leluja. Mekaaniset lelut toimivat joko vieterillä tai paristoilla. Vain yksi haastatelluista mainitsi perheessään säilytettävän muistoesineenä *Nintendo*-peliä isän lapsuudesta.

Matkamuistojen osuus muistoesineistä oli yllättävän pieni. Ainoastaan muutama lapsi toi esille matkamuistot, ”ukin tuoman bumerangin” tai ”heppakarusellin Italiasta”. Sen sijaan vanhempien tai isovanhempien henkilökohtaiset tavarat ja itse tekemät esineet olivat suurin yksittäinen muistoesineryhmä. Tavaroihin liittyy usein tarinoita joissa korostuu vanhempien tai isovanhempien taito valmistaa itse leluja sekä käyttö- ja koriste-esineitä. Seuraavassa tällaisia muistoesineitä:

- Isän papan sodassa veistämä puuveistos
- Puusta otettu möykky, johon isoisä on kaivertanut
- Isopapan rakentama keinuhevonen
- Papan tekemä nukkekoti
- Isän armeijassa tekemä sormus
- Isoäidin tekemä veistos äidistä
- Mummin tekemä mollamajja
- Äidin veistämä puinen kissa

Muistoesineiden myötä lapsille on välittynyt näkemys, että ennen tavaroita tehtiin itse. Itse tehtyjen tavaroiden osuus ja merkitys korostui haastatteluissa. Niihin liittyi tunnearvoa, jonka jo perheen pienimätkin lapset olivat omaksuneet.

Haastateltavat nostivat esille muistoesineitä, joihin kytkeytyy tarinoita:

- Mummin vanha nalle, joka oli ollut isomummin ainoa lelu lapsuudessa
- Isän vanha viidakkoveitsi, joka liittyy isän ja äidin tapaamiseen
- Vaarin miekka sodasta

Esineiden kautta lapset kertoivat entisajan niukkuudesta: ”kun rahaa ei ollut, jouduttiin lelutkin tekemään itse”. Isovanhempiensa ajan tavaroiden vähyden lapset yhdistävät niiden arvokkuuteen. Vanhempiensa kohdalla lapset puolestaan korostivat esineiden tunnenerkitystä – arkisetkin esineet käyvät muistoesineistä, jos ne liittyvät äidin tai isän lapsuuteen. Tällaisina esineinä lapset mainitsivat muun muassa vanhan taskulampun, äidin vanhan peiton ja muovimukin sekä isän jääkiekkomailan. Haastatteluista voi päätellä lasten vanhempien oman lapsuuden nostalgisoituvan kodin muistoesineissä.

Vaikka 7–10-vuotiailla lapsilla on varsin lyhyt henkilökohtainen menneisyysperspektiivi, monilla heistä on muistoesineitä omasta varhaislapsuudestaan. Osa esineistöstä kuuluu koko perheen yhteisen muistelukultuurin alueeseen, kuten kastevesiastia, toiset lasten henkilökohtaisen muistamisen alueelle, kuten ”vanhanaikaisen *Fairy*-pullon palanen” tai kynäkotelo. Monet haastateltavat mainitsivat säilyttävänsä muistoesineinä erilaisia ensimmäisiä tavaroitaan, esimerkiksi ensimmäisen nallen, viltin ja kengät. Tämä osoittaa, että jo pienetkin lapset rakentavat esineiden kautta tilaisuuden henkilökohtaiselle menneisyysmuistelulle. Menneisyysmuisteluissa perheen kiinteys vahvistuu haastateltavien syntymän tai vauva-ajan kautta: imetystyyneyn tai tutin säilyttämisellä vanhemmat osoittavat lapsen merkityksen koko perheelle.

Lasten vahvasta henkilökohtaisesta menneisyysuhteesta kertoo myös vahva päiväkirjakulttuuri, joka näyttäytyi tutkimukseen osallistuneilla lapsilla. Yli puolet lapsista ilmoitti pitäneensä päiväkirjaa, mikä on merkillepantavaa varsinkin, kun osa tutkimukseen osallistuneista ekaluokkalaisista vasta opetteli kirjoittamaan. Päiväkirjan pitä-

minen oli tyypillistä etenkin tytöille. Pojat sen sijaan tuntuivat vierastavan sitä.

TAULUKKO 6. 7–10-vuotiaiden tyttöjen ja poikien päiväkirjan pitäminen (N 171)

Luokka-aste	Pitänyt päiväkirjaa / Tytöt (% tytöistä)	Pitänyt päiväkirjaa / Pojat (% pojista)	Ei pitänyt päiväkirjaa / Tytöt (% tytöistä)	Ei pitänyt päiväkirjaa / Pojat (% pojista)	Yhteensä
1–2	59 (80 %)	19 (28 %)	15 (20 %)	49 (78 %)	142
3–4	10 (67 %)	6 (35 %)	5 (33 %)	11 (65 %)	32
Yhteensä	69 (78 %)	25 (29 %)	20 (22 %)	60 (71 %)	174

Edellä kuvattuihin vanhempien ja isovanhempien henkilökohtaisiin tavaroihin tai omiin varhaislapsuuteen liittyviin muistoesineisiin verrattuna erilaiset tunnustukset ja palkinnot sekä arvoesineet ja elektroniikka jäivät haastatteluissa vähäisille maininnoille. Hymytyttö- ja hymypoikapatsaat ja urheilukilpailupalkinnot tuotiin esille vain muutamissa haastatteluissa. Lapset tietävät kotonaan säilytettävän muistoesineinä vanhoja kelloja, rahoja, koruja ja lusikoita, mutta he eivät haastatteluissa maininnan lisäksi juuri niistä puhuneet. Niillä ei ole selvästikään samanlaista merkitystä heille kuin esineillä, joihin vanhemmat ja isovanhemmat ovat liittäneet tarinoita.

Keräilykulttuuri. Myös lasten harrastamassa keräilykulttuurissa itse keräily näyttäytyy keräilykohteen arvoa merkittävämpänä tekijänä. Usein keräilykohteet löytyvät luonnosta (kivet, kastanjat) tai ovat lasten taskurahoilla hankittavissa (kiiltokuvat, tarrat). Haastatteluissa tuli esiin vain yksittäisiä mainintoja kalliimmista keräilykohteista, kuten CD-levyistä.

80 prosenttia haastatteluun osallistuneista lapsista (140 lasta) ilmoitti harrastavansa keräilyä. Keräily oli yhtäläillä tyttöjen kuin poikienkin harrastus, joskin tyttöjen ja poikien keräilykohteet eroavat

toisistaan. Tytöt keräilevät tarroja ja kiiltokuvia, pojat erilaisia keräilykortteja. Kivien keräily on yhteistä sekä tytöille että pojille. Tyttöjen kolme suosituinta keräilykohdetta olivat tarrat, kivet ja kiiltokuvat. Pojat puolestaan ilmoittivat keräävänsä keräilykortteja, pullonkorkkeja ja kiviä.

Varsinkin tyttöjen keräilykohteet ovat paljolti samoja, mitä heidän äitinsä ovat harrastaneet omassa lapsuudessaan. Osa tytöistä harrastaa kasvien, simpukoiden ja kuulien keräilyä. Jotkut kartuttavat nappi- ja karamellipaperikokoelmaansa. Myös eläinten kuvien kerääminen yhdistää äitejä ja tyttäriä. Osalla tytöistä on äideiltä saatuja kiitokuvia ja postimerkkejä. Keräilykohteiden samanlaisuus on saanut jotkin vanhemmat keskustelemaan keräilystä lasten kanssa sekä kertomaan omista kokemuksistaan ja kokoelmistaan.

Poikien keräilykortit poikkeavat aihepiireiltään isiensä lapsuuden aikaisista korteista. Isillä tuskin on samanlaista intoa tutustua poikiensa *Pokemon* tai *Duel Masters* -kortteihin kuin jalkapallo- tai jääkiekkoihisiin kortteihin. Valtaosa 7–10-vuotiaiden poikien keräilykorteista liittyy erilaisiin fiktiivisiin olentoihin, mutta perinteisiä urheilukorttejakin kerätään vielä. Isien aikanaan keräämät muovi- ja tinasotilaat ovat vaihtuneet poikien hirviöminiatyyreihin (*Gormitit*, *Bioniclet*, *Gogot*). Jotkut nykylapset keräävät kuitenkin vielä lentokoneiden koottavia muovirakennussarjoja, postimerkkejä ja pikkuautoja – asioita, joita heidän isänsä ovat aikoinaan keränneet.

Naiset historian välittäjinä

Helena Helve tutki nuorten maailmankuvaa 1980-luvun lopulta seuraavan vuosikymmenen alkuun jatkuneella seurantatutkimuksella. Tutkimuksen perusteella suurin osa 8-vuotiaista tytöistä vietti mielellään vapaa-aikaa vanhempiensa kanssa, samanikäiset pojat taas kavereidensa kanssa. Mitä vanhemmista nuorista oli kyse, sitä tärkeämmäksi kaveripiiri koettiin. Tutkimuksen mukaan 8–11-vuotiaat käyttivät vapaa-aikansa vielä kotona tai omalla pihalla. Vasta yläkoulun kynnyksellä nuoret siirtyivät kotipiirin ulkopuolelle, ostoskeskuksen

tai nuorisotalon piiriin.⁹⁹ Samaisen tutkimuksen mukaan kodin ulkopuolinen harrastaminen tulee kuvaan yleensä vasta 10–14-vuotiaina. Tuossa iässä tytöt harrastavat kodin ulkopuolella poikia aktiivisemmin. Myöhemmissä ikäryhmissä tytöt viettävät poikia enemmän aikaa kotona ja pojat harrastavat tyttöjä enemmän kodin ulkopuolella.¹⁰⁰ Helveen tutkimuksen perusteella perheen ja suvun voisi olettaa olevan vielä hyvin vahvasti näkyvillä 7–10-vuotiaiden lasten elämässä.

Vuoden 2002 nuorten vapaa-aikatutkimuksesta kävi ilmi kaupunkilaisnuorten arvostavan sukulaisten kanssa olemista maalaisnuoria enemmän. Joka kolmas kaupungissa asunut 15–24-vuotias kertoi pitävänsä sukulaisten kanssa yhdessä olemista tärkeänä, maaseudulla näin ajattelee joka viides tuon ikäinen nuori. Tulosta on selitetty kaupunkilaisten vähäisemmällä yhteydenpidolla sukulaisiinsa. Maalla yhteydet sukulaisiin ovat tiiviimmät, joten niitä ei osata samalla lailla kaivata. Aineistosta myös selvisi, että tytöt pitävät tiiviimmin yhteyttä sukulaisiinsa kuin pojat. Joka neljäs tyttö ja viides poika piti säännöllisesti yhteyttä muualla asuviin sukulaisiinsa.¹⁰¹

Nuorten suhtautumista oman sukunsa perimätiedon välittämiseen on tutkittu jonkin verran. Joissain tutkimuksissa on noussut esille, että lapset ja nuoret katsovat sukupolven yli – he haluavat kuulla ”oikeaa” historiaa isovanhemmiltaan, vanhempien kokemukset ovat heille tärkeitä mutta silti toisarvoisia.¹⁰² Oman perheen ja oman suvun historian on havaittu olevan kansallista historiaa merkityksellisempää nuorille. Tämän havaitsivat muun muassa Maria Grever ja Kees Ribbens Englannissa ja Alankomaissa 14–16-vuotiaille nuorille tekemissään tutkimuksissa: joka kolmas hollantilaisnuori piti oman perheensä historiaa kaikkein tärkeimpänä ja vain joka kahdeksas koki kansallisen historian merkityksellisimmäksi historian teemaksi; englantilaisten tulokset olivat samansuuntaisia.¹⁰³ Ribbens ja Grever vetävät näistä

99 Helve 1987; Helve 1993.

100 Helve 2009, 263.

101 Nuorten vapaa-aikatutkimus 2002; Helve 2009, 254–255.

102 Esim. Onken 2004, 240, 245.

103 Ribbens 2007; Stuurman & Grever 2007. Tutkimusjoukko koostui 275 hollantilaisesta ja 146 englantilaisesta nuoresta. Hollantilaisista 33 prosenttia arvosti korkeimmalle oman perheen historian ja 12 prosenttia kansallisen historian. Englantilaisista vastaajista 28 prosenttia piti oman perheen historiaa tärkeimpänä ja 16 prosenttia arvosti eniten joko Englannin tai

alustavista tutkimustuloksistaan päätelmän kansallisen historian merkityksen vähenemisestä historiakulttuurissa yleensä.¹⁰⁴

Suomessa asiaa on tutkinut Sirkka Ahonen. Hänen *Historiaton sukupolvi?* -tutkimuksensa mukaan lukiolaisnuoria kiinnosti historia ja oman suvun vaiheet, mutta isovanhemmat ja vanhemmat harrastivat itsesensuuria. Edeltävien sukupolvien edustajat kokivat, ettei nuorten tarvitse tietää ikävistä asioista. Sukupolvien välinen kanssakäyminen osoittautuikin tutkimuksessa historialliselta sisällöltään varsin ohueksi. Kansakunta ankkuroitui nuorten kertomuksissa voimakkaasti Suomen viimeisimpiin sotiin, ja elokuvat tukivat tätä Suomen selviytymistaisteluihin liittyvää kansallisen identiteetin rakentumista.¹⁰⁵

1970-luvulla pelättiin lasten sosiaalistamisen siirtyvän yhä vahvemmin kodin ulkopuolisille instituutioille, päiväkodeille, kerhoille, kouluille ja medialle.¹⁰⁶ Tähän huoleen antoi aihetta äitien siirtyminen entistä enemmän töihin kodin ulkopuolelle ja kasvavat avioerojen määrät. Kaksi vuosikymmentä myöhemmin oltiin huolissaan sukupolvien välisen kerrontaperinteen kuihtumisesta. Tutkiessaan luki-oikäisiä nuoria Ahonen havaitsi kulttuuriteollisuuden nousseen muistelukerronnan korvaajaksi. Nuoret puhuivat *Tuntemattoman sotilaan* Rokasta kuten oman isoisän tai tämän isän sotakaverista. Ahosen mukaan nuorten historiantiedoissa sekoittuivat fiktio ja aito traditio.¹⁰⁷

Johanna Hakkarin kahdeksaluokkaisille tekemän tutkimuksen perusteella perheen historiakulttuuri näyttäisi elävän median välittämän historiakulttuurin rinnalla. Nuorista 85 prosenttia oli kuunnellut kuluneen vuoden aikana vanhempiansa ja 76 prosenttia isovanhempiansa muisteluita. Yllättävänä voi pitää, että 44 prosenttia tutkimukseen osallistuneista nuorista oli kuunnellut vanhempiansa lapsuudenmuisteluja kuukausittain tai useammin ja että joka neljäs oli kuunnellut niitä vähintään kerran kuussa.¹⁰⁸

Ison-Britannian historiaa.

104 Ribbens 2007, 68.

105 Ahonen 1998, 79, 130, 170–172.

106 Esim. Waris 1974; Laukkanen, Lihr & Salpakivi 1979.

107 Ahonen 2002, 70.

108 Hakkarin 2005, 52–53.

Käsillä olevan tutkimuksen haastatteluaineiston valossa näyttää siltä, että perheen ja suvun merkitys on suuri. Miltei kaikki haastatteluun osallistuneet lapset – 162 haastateltava 174:stä – kertoivat kuluneen vuoden aikana keskustelleensa läheistensä kanssa vanhoista ajoista ja tapahtumista.

TAULUKKO 7. Kuka puhuu lapsille vanhoista ajoista ja tapahtumista

Muistelukertajat	Lasten mainintoja
Äiti ja isä yhdessä	56
Äiti	53
Isoäiti	38
Isä	27
Isoäiti ja isoisa yhdessä	18
Isoisa	15
Sisarukset	5
Isomummi/-pappa	3
Muut: isä-/äitipuoli, täti, isoäidin puolison isä	6

Haastateltavat kertoivat useimmiten äidin ja isän yhdessä kertoneen vanhoista ajoista ja tapahtumista. Lähes yhtä monet nostivat äidin yksin muistelukertojaksi.¹⁰⁹ Hieman yllättävältä tuntuu, että yksittäisistä muistelukertojista isoäidit nousevat isä merkittävämpään rooliin. Naiset kertovat menneistä ajoista lapsilleen tai lapsenlapsilleen useammin kuin miehet.¹¹⁰

Naisten kiinnostus historiaa kohtaan näkyi myös yhdysvaltalaisuuskimpuksessa. Naiset olivat miehiä aktiivisempia seitsemässä kaikkiaan kymmenestä historiaan liittyvästä aktiviteetista. Naiset ottivat miehiä enemmän valokuvia, pitivät päiväkirjaa, osallistuivat sukutapaamisiin,

109 Haastattelun lopuksi kysyttiin, tietääkö lapsi vanhempiensa syntymäpaikkakunnat. 68 % haastatelluista osasi vastata äidin ja 60 % isän syntymäpaikkakunnan. Lapset näyttävät tietävän äitinsä syntymäpaikan jonkin verran isien syntymäpaikkaa paremmin, mikä vahvistaa näkemystä äitien vahvemmasta muistelukertojan roolista. Haastattelussa ei tosin kysytty lasten perhemuotoa, joten vanhempien muistelupuheen erot saattavat myös osaksi selittyä mahdollisella isien puuttumisella perheestä.

110 Äiti ja/tai isoäiti ilman isää tai isoisää, 91 mainintaa; Isä ja/tai isoisa ilman äitiä tai isoäitiä, 42 mainintaa.

tutkivat perheensä historiaa ja osallistuivat menneisyyttä tutkivien ja säilyttävien ryhmien työskentelyyn. Lisäksi naiset sanoivat miehiä useammin liittyvänsä vahvasti menneisyyteen juhlapäivien vieton ja sukutapaamisten kautta.¹¹¹

Naisten merkitys perinteen välittäjinä näkyi käsillä olevassa tutkimuksessa paitsi muistelukerronnan myös sukutapaamisten kautta. Lapset kertoivat tapaavansa sukulaisia varsin usein, varsinkin isovanhemmat ovat lapsille läheisiä kontakteja. 150 haastateltavaa kertoi kuluneen vuoden aikana tavanneensa isoäidin ja 119 isoisän. Osa lapsista tapaa isovanhempansa päivittäin. Sikäli tuntuu hieman yllättävältä, että vain 40 prosenttia käsillä olevaan tutkimukseen osallistuneista lapsista kertoi keskustelleensa menneistä ajoista isovanhempiensa kanssa.

Kun kyse on 7–10-vuotiaista lapsista, on syytä pohtia heidän vastausstrategioitaan. Aikuisista poiketen lapset eivät useinkaan rakenna vastauksiaan monitasoisiksi, esimerkiksi tässä tapauksessa pohdi ketkä kaikki ovat kertoneet heille menneisyydestä. Sen sijaan pienillä lapsilla on tapana vastata haastatteluissa ensin mieleen tuleva asia – mikä myös usein on kaikista merkityksellisistä heille – ja lähteä syventämään sitä. Saattaakin olla, että tutkimukseen osallistuneet lapset olivat kuluneen vuoden aikana keskustelleet isovanhempiensa kanssa menneisyydestä useammin kuin vastauksista selvisi. Tähän viittaa heidän sukulaisten tapaamisiin liittyvät vastauksensa, joiden mukaan isovanhemmat näkyvät vahvasti lasten arjessa mutta myös lasten vanhemmille tekemäni haastattelut, joissa isoäidit nousevat merkittäviksi menneisyyskerronnan harjoittajaksi.¹¹²

Lapset mainitsevat tavanneensa tätejään useammin kuin enojaan ja setiään. Serkkujen merkitys näkyy vahvana haastatteluissa. Osa lapsista ei tiennyt ketkä kuuluvat sukulaisiin, joten he mainitsivat tavanneensa myös vanhempiensa uusia puolisoja ja näiden sukulaisia. Lapset näyttävätkin suhtautuvan mutkattomasti uusiin perheenjäseniin ja perhемуodostelmiin.

111 Rosenzweig & Thelen 1998, 28–29.

112 Satu Heikkisen, Saara Hyvösen, Tarja Kylmän, Inari Königäksen, Pekka Lehdon, Maija Leppäsen ja Ilkka Pesun haastattelut.

Haastatteluissa ilmeni, että useimmin lapset ovat käyneet museoissa tai historiallisilla paikoilla koulun tai perheen kanssa. Lapset ilmoittavat käyneensä historiallisissa kohteissa useammin äitien kuin isien kanssa. Huomattava ero tulee kuitenkin isovanhempien kesken: isoäideillä on selkeästi isompi rooli kuin isoisillä museaalisen perinteen välittämisessä.¹¹³

Johanna Hakkarin tutkimus viittaa myös naisten ja miesten erilaiseen tapaan käsitellä ja käyttää historiaa.¹¹⁴ Hakkarin tutkimuksen mukaan julkiset historianesitykset leimasivat poikien historiakulttuuria, kun taas tytöille oli läheisempää henkilökohtaisen ja oman suvun menneisyyden käsittely. Hakkarin arvioi tyttöjen käyttävän historiaa oman elämänhistoriansa jäsentämiseen ja perinnön siirtämiseen. Suvun muisteluperinne säilyy ja siirtyy seuraavalle sukupolvelle Hakkarin mukaan juuri tyttöjen kautta.

Tämä tutkimus tukee Hakkarin havaintoa. Haastatellut vanhemmat puhuivat naisten ja miesten erisältöisestä muistelukerronnasta. Naiset puhuvat heidän mukaansa kotiin ja arkielämään liittyvistä asioista, miehet niin sanotusta oikeasta historiasta tai vuosilukuhistoriasta. Vanhemmat näkivät perinteiden välittämisen, esimerkiksi juhlapäiväperinteiden, liittyvän nimenomaan naisiin. Naiset ovat myös miehiä vahvemmin läsnä perheen arjessa, joten lapset kuulevat muiden toimien lomassa äideiltä tarinoita menneisyydestä.¹¹⁵

113 Lapset ilmoittivat käyneensä museoissa ja historiallisilla paikoilla myös muiden sukulaistensa (8 mainintaa), kaverin perheen (5), kuvataidekerhon (3) ja partion (1) kanssa. 149 tutkimukseen osallistuneesta 7–10-vuotiaasta lapsesta (85 %) ilmoitti kuluneen vuoden aikana vierailleensa museossa tai historiallisella paikalla. Johanna Hakkarin noin 14-vuotiaisiin nuoriin kohdistuvassa tutkimuksessa noin kaksi kolmasosaa senikäisistä nuorista oli kuluneen vuoden aikana vierailut museossa tai historiallisella paikalla. Hakkarin 2005, 52–53.

114 Hakkarin 2005.

115 Tutkimuksessa haastateltiin myös lasten vanhempia. Osa vanhemmista kyseenalaisti naisten miehiä vahvemman näkymisen lasten arjessa. He selittivät naisten korostumisen lasten vastauksissa nimenomaan naisten roolilla kulttuuriperinnön välittäjinä.

Sota kerrontaperinteen kestoteemana

Muistelukerronnassa vanhempien rooli osoittautui isovanhempia merkittävämmäksi. 40 prosenttia lapsista kertoo puhuneensa isovanhempien kanssa vanhoista ajoista kuluneen vuoden aikana, mutta kuten edellä on tuotu esille, isovanhempien roolin voi olettaa olevan suurempi. Tämän tutkimuksen perusteella sukupolvien välinen kerrontaperinne ei kuitenkaan näyttäisi olevan kuihtumassa. Mitä vanhemmat ja isovanhemmat sitten kertovat lapsille menneisyydestä?

Haastattelujen sisällön voi kiteyttää seitsemään menneisyyskerrontaa kuvaavaan teemaluokkaan:

- Ennen oli erilaista
- Nykyään asiat ovat paremmin
- Oman suvun (traagiset) tarinat
- Vanhempien lapsuus ja nuoruus
- Tarinat omasta varhaislapsuudesta
- Tarinat kansakunnan historiasta
- Tarinat yleisestä historiasta

Seuraavassa vanhempien ja isovanhempien menneisyyspuhetta kuvataan teemaluokittain.

Ennen oli erilaista. Haastattelujen perusteella lapset olivat puhuneet paljon vanhempiensa ja isovanhempiensa kanssa näiden lapsuudesta, koulunkäynnistä ja yleensäkin entisajan elämästä. Käsillä olevan tutkimuksen kaltaisessa haastattelututkimuksessa lapset eivät kykene palauttamaan mieleensä ja toistamaan haastattelijoille kaikkea kuulemaansa muistelukerrontaa. Mitä ilmeisimmin haastatteluissa nousivatkin esille lapsille parhaiten mieleen jääneet tarinat ja menneisyyden elämän vertailut lasten omaan elämään. Lapset kuvasivat menneisyyttä nykyisyydestä poikkeavilla esimerkeillä.

Usein vanhempien tai isovanhempien lapsuus- ja nuoruusaika näyttäytyy nykylapsille teknisen kehityksen kautta. Lapset pohtivat sähkölaitteiden ja paristoilla toimivien laitteiden vähyyttä edeltävien sukupolvien lapsuudessa. Tekniikan puute heijastui lasten kertomuk-

sisä myös ihmisten ajankäyttöön: kun ennen ei ollut tiskikonetta, tiskit piti tiskata käsin; television puuttuminen taas antoi aikaa leikeille ja lukemiselle. Monet lapset nostivat esille kännyköiden puuttumisen ja myös lankapuhelimien harvinaisuuden (”Kun kaikilla ei ollut puhelinta, jouduttiin käymään soittamassa naapurista”). Joissain haastatteluissa puhelimien puuttuminen yhdistettiin kirjoittamiskulttuurin kukoistuksiin (”Mummi on kertonut ettei ollut puhelinta vaan kirjoitettiin paljon kirjeitä”). Useat lapset mainitsivat myös tietokoneiden puuttumisen entisajan elämästä.¹¹⁶

Osa lapsista liittää menneisyyden elämän nimenomaan agraariseen ympäristöön. Puheessa vilahtelevat maaseudun kotieläimet ja rakennukset (”Isä ei ostanut maitoa vaan lypsi lehmiä”; ”Pappa nukkui aittassa”). Samaiseen kertomusgenreen kuuluu puhuminen pitkistä etäisyyksistä ja entisajalle tyypillisestä matkanteosta. Lapset ovat kuulleet, että kauppatemat olivat pitkiä ja auton sijasta kuljettiin hevosella tai hiihtämällä. Töitäkin tehtiin käsin.

Lapsille tuttujen instituutioiden, päiväkodin ja koulun muutos on selitetty lapsille (”Ennen ei ollut esikoulua ja koulussa oli paripulpetit”). Jotkut kertoivat entisajan koulussa tapahtuneista siisteystarkastuksista ja marjojen keräämisestä opettajalle. Koululaisten tavaratkin ovat muuttuneet (”Nykyisenlaisia reppuja ei ollut vanhempien tai iso-vanhempien aikana”).

Lapset nostivat esille muistelupuheesta erityisesti muutoksen. Kuitenkin osa lapsista huomasi mainita myös joidenkin asioiden pysyneen muuttumattomana. Jatkuvuutta oli nähtävissä leikkikulttuurissa. Eri sukupolvien edustajat ovat leikkineet lapsuudessaan samoja leikkejä, joskin leikkien nimet ovat muuttuneet.

Nykyään asiat ovat paremmin. Lapset kertovat menneisyyden elämään liittyvästä niukuudesta ja ankaruudesta. Menneisyys näyttäytyy lasten puheessa nykyisyyttä heikommalta. Entisajan tekniikka on

116 Peter Lee (2002, 20) on havainnut vastaavanlaisen, teknisten välineiden muutoksen avulla kuvatun historiakäsityksen ilmenemisen brittinuorilla. Varsinkin nuorimmat brittitutkimukseen osallistuneet kuvailivat muutosta autojen, tietokoneiden ja kännyköiden muutoksella. Vanhemmat oppilaat sen sijaan tarkastelivat muutosta tapakulttuurin ja moraalien muuttumisen kautta.

heidän mielestään ollut heikkoa. Jos kotona oli televisio, siitä saattoi katsoa vain mustavalkoisia ohjelmia. Entisaikaan liitetään myös tarviden niukkuus. Lapsilla ei ollut tehdasvalmisteisia leluja, vaan he joutuivat leikkimään käpylehmillä ja -lampaila. Koulukirjat olivat värittömiä, eikä kaupoista saanut suklaajäätelöä. Lisäksi jotkut kärsivät lasten mukaan suoranaista puutetta (”He joutuivat kerjäämään tai hankkimaan ruokansa jätteistä”). Elämä oli lasten kertomuksissa kaikin puolin ankaraa, mikä näkyi siinäkin, että ”lapsille annettiin piiskaa”.

Vanhempien ja isovanhempien niukkuutta ja ankaruutta korostava muistelukerronta saattaa johtua tietynlaisesta sankaritarinan luomisesta, jossa edelliset sukupolvet ovat pärjänneet niukkuudesta huolimatta. Tällainen puhe liittyy monesti tilanteeseen, jossa vanhemmat perustelevat lapsilleen esimerkiksi uusien lelujen hankkimatta jättämistä – lapsilla on yllin kyllin leluja verrattuna edellisiin sukupolviin. Toisaalta menneisyyden heikkoja puolia korostava muistelupuhe saattaa liittyä vanhempien ja isovanhempien pyrkimykseen saada lapset arvostamaan nykyistä olotilaa. Tällaisen muistelupuheen kautta vanhempien ja isovanhempien lapsuus näyttäytyy nykylapsille kuitenkin ankeana ja ilottomana. On kuitenkin muistettava, että haastatteluista voi päätellä vain, miten lapset kuvaavat kuulemaansa muistelukerrontaa – ei mitä vanhemmat tai isovanhemmat ovat lapsille kertoneet.

Vaikka muistelupuheen painotuksia ei pysty tämän tutkimuksen avulla arvioimaan, lasten haastattelut paljastavat vanhempien ja isovanhempien liittävänsä menneisyyspuheeseensa omaa lapsuuttaan ja nuoruuttaan surkuttelevan sävyn. Haastatellut vanhemmat puolestaan selittivät niukkuuspuhetta joko sillä, että lapset yritetään sen kautta saada arvostamaan nykytilannetta tai pyrkimyksellä selittää lapsille, että ennen jotkin asiat oli paremmin kuin nykyään – muutamat vanhemmat selittivät niukkuuspuhetta vanhempien yrityksellä selittää entisaikaan liittynyttä perheiden vahvempaa yhdessäoloa ja yhteisöllisyyttä. Viimeksi mainittu viesti ei kuitenkaan ole mennyt perille tai lapset eivät ainakaan onnistuneet tuomaan sitä haastatteluissa esille. Jotkut haastatteluista vanhemmista arvioivat vanhempien menneisyyttä surkuttelevan puheen selittyvän taloudellisesta ja materiaa-

lisesta kehityksestä, jonka seurauksena elämä on heidän mukaansa Suomessa nykyään parempaa kuin vanhempien tai isovanhempien lapsuusaikana.

Oman suvun (traagiset) tapahtumat. Menneisyyden ankaruutta kuvaavat myös omasta suvusta lapsille kerrotut tarinat. Tarinoihin liittyy usein väkivalta tai sota. Haastatteluissa lapset kertoivat sukulaistensa osallistumisesta toiseen maailmansotaan. He puhuivat talvisodasta tai vain sodasta, johon heidän isoisänsä, isovaarinsa tai muut sukulaiset, kuten isoäidin veljet olivat osallistuneet. Osaan tarinoista liittyy haavoittuminen tai kaatuminen. Lapset osasivat myös kertoa, keitä heidän suvustaan oli kaatunut rintamalla.

Osa tarinoista liittyi kotirintaman elämään ja evakkokohtaloihin (”Pappa ja mummu ovat kertoneet, että mummun vanhemmat joutuivat lähtemään Karjalasta sotaa karkuun”). Lähes poikkeuksetta lapset mainitsevat Venäjän tai venäläiset vihollisiksi (”Äidin isi oli lapsi, kun venäläiset hyökkäsivät ja hän joutui pakenemaan niitä”). Yhtä venäläistä maahanmuuttajaoppilasta lukuun ottamatta kukaan ei mainitse saksalaisia vihollisina. Kyseinen maahanmuuttajataustainen oppilaskin huomaa mainita, että kyse oli Venäjän [Neuvostoliiton] ja Saksan välisestä sodasta (”Isoäidin isä oli sankari sodassa Saksaa vastaan”).

Muutamien lasten tarinat ulottuvat sisällissotaan saakka (”Isän äidin isä ajoi kärryillä, kun naapuri ampui häntä. Isän äidin sisko istui myös rattailla, mutta hän ei vahingoittunut”). Jotkut osasivat kertoa sukunsa vaiheista vielä pidemmälle (”Äiti on kertonut, että ukki on kirjoittanut oman isänsä elämäntapahtumista. Isän äidinisä oli ollut 2-vuotias ja joutunut vankileirille Siperiaan vanhempiensa kanssa”).

Lapset kertoivat haastatteluissa myös perheen sisäisestä väkivaldasta (”Isoäidinisä oli väkivaltainen”) ja onnettomuuksista (”Hevonen pillastui rekiajelulla”). Traagiset tapahtumat sävyttivät valtaosaa lasten omasta suvusta kertomia tarinoita. Vain muutamien lasten tarinat poikkesivat tästä linjasta. Yksi oppilas kertoi sukuunsa liittyvästä kelloseppäperinteestä ja muutamien lasten rakennushankkeista.

Vanhempien lapsuus ja nuoruus. Haastatteluissa eniten tarinoita tuottanut teema liittyi lasten vanhempien kertomiin juttuihin omasta lapsuudestaan ja nuoruudestaan. Vanhemmat ovat kertoneet lapsilleen koulunkäynnistä, leikeistä, vanhempien auttamisesta sekä parisuhteensa alkuvaiheista. Lisäksi armeijajutut korostuvat isien pojilleen kohdistuvassa muistelukerronnassa.

Koulunkäynnin ankaruus näkyy vanhempien koulukuvauksissa: oppitunnilta myöhästyneet joutuivat odottamaan käytävässä koko tunnin, opettaja pakotti vastentahtoisen lapsen esiintymään kevätjuhlassa ja kuri oli koulussa tiukkaa. Lukuisat haastateltavat kertoivat omien vanhempiensa istuneen kouluaikaanaan jälki-istunnossa. Koulu tarjosi myös niukkuutta (”Koulusta ei saanut kyniä ja ruoaksi oli pelkkää puuroa”). Lapset ovat kuulleet entisajan koulun ja opiskelun olleen muutenkin erilaista kuin nykyään (”Ennen oli erilaiset kirjaimet eikä ollut sähkötauluja¹¹⁷”).

Vanhempien lapsuuden leikit eivät paljon poikkea nykylasten harrastuksista. Vanhemmat ovat harrastaneet liikuntaa, pelanneet jalkapalloa, olleet jumpassa ja lasketelleet. Äidit ovat leikkineet nukeilla ja isät pikkusotilailla ja autoilla. Vanhempien leikkikulttuuri nousi erityisesti esille kysyttäessä lapsilta muistoesineistä.

Vanhemmat ovat kertoneet lapsilleen, kuinka he omassa lapsuudessaan auttoivat omia vanhempiaan kotitöissä. Lapset osallistuivat aiemmin enemmän kodin siivoamiseen. Etenkin tytöt joutuivat lisäksi tekemään käsitöitä. Kotitöiden tekemisestä ei neuvoteltu vanhempien kanssa, vaan se kuului lasten tehtäviin. Tällaisen muistelukerronnan voi hyvin kuvitella liittyvän vanhempien lastensa kanssa käymiin keskusteluihin lasten roolista nykypäivän kotitöiden tekemisessä.

Monet haastatteluun osallistuneet pojat kertoivat isiensä puhuneen heille armeijakokemuksistaan. Osa pojista mainitsi isänsä aselajin ja aseet, joita isä oli kokeillut. Asepalvelukseen liittyvä kurinalaisuus oli myös poikien tiedossa (”Piti seisoa asennossa synkissä käytävissä”).

Äidin ja isän kohtaaminen ja seurustelusuhteen aloittaminen tuntuivat kiinnostavan osaa haastateltavista. Joku tiesi kertoa oman äi-

tinsä ja isänsä tavanneen jo lapsina. Ajoittain lasten haastatteluista kaikui selvästi vanhempien ääni (”Äiti ole menevä nainen, ja isällä oli poikamiesboksi”). Lasten mutkattomasta suhtautumisesta uusperheiden arkeen kertoo se, että he puhuvat ”molempien” isiensä tai äitiensä lapsuuskokemuksista.

Tarinat omasta varhaislapsuudesta. Kuten valokuvien katselua käsittelevästä osiosta kävi ilmi, lapset kokevat omasta vauva-ajastaan puhumisen lisäävän perheen kiinteyttä. Jos lapsi on esikoinen, hän saattaa kokea syntymänsä ikään kuin muodostaneen perheen. Mikäli perheessä on jo entuudestaan ollut lapsia, vanhempien puhe kyseisen lapsen vauva-ajasta toimii osoituksena välittämisestä. Joka tapauksessa lapset arvostavat omaan varhaislapsuuteensa liittyvää vanhempien puhetta ja ovat painaneet siitä mieleensä pienimmätkin vivahteet: yksi lapsista osasi kertoa, että hänen syntymäpäivänäänänsä tuuli kovaa, toinen pystyi sanatarkasti selostamaan, mitä isä oli sanonut kättilölle hänen synnyttyään.

Lapset kertoivat haastattelijoille myös omaan kehitykseensä liittyviä asioita, kuten ensimmäisiä sanoja tai askelia. Osa lapsista kertoi varhaislapsuuteensa liittyviä kommelluksia. Tarinat liittyvät tapahtumiin, joista lapsilla ei itsellä ole muistikuvaa mutta jotka he osaavat kertoa vanhempiensa kertoman tarinan mukaan.

Tarinat kansakunnan historiasta. Vanhempien ja isovanhempien kertomat tarinat kansakunnan historiasta muistuttavat luonteeltaan omasta suvusta kerrottuja tarinoita, koska kummassakin korostuvat sota ja traagiset tapahtumat. Haastattelujen perusteella kansakunnan tarina rakentuu selviytymistarinan varaan ja ennen kaikkea toiseen maailmansotaan. Sodista lapsille ovat kertoneen yhtä lailla miehet – isä, isoisä, eno, isän kaveri – kuin naisetkin – äiti, isoäiti, kummitäti (”Äiti kertoi sodasta, jossa venäläiset tuli pommien kanssa”; ”Kummitäti on kertonut sota-ajasta ja lotista”). Jotkut haastateltavat kertoivat Suomen aluemenetyksistä (”Suomi menetti käsivarren”; ”Suomi oli ennen isompi, mutta Venäjä sai haltuun osan”).

Osa lapsista kertoi kuulleensa tarinoita sisällissodasta:

Pappa on kertonut sodasta, että tässä oli punaiset ja tässä oli valkoiset ja ne rupesivat sotimaan.

Isin kaveri on kertonut sodista. Se kaveri oli ollut lapsi, kun sodittiin. Isin kaveri oli ollut valkoisten piirittämässä talossa, jonne punaiset eivät päässeet.

Edellä olevat haastattelulainaukset kertovat lasten hahmottaneen sodan osapuoliksi valkoiset ja punaiset. Haastatteluissa ei kuitenkaan ilmennyt vihjeitä siitä, että yksikään sisällissotaan viitannut lapsi olisi kytenyt sodan osapuoliin muita nimityksiä. Voikin olettaa, että sodan osapuolet ovat jääneet mieleen juuri värien kautta eikä heillä ole jäsentyneempää käsitystä sisällissodasta.

Vanhempien ja isovanhempien kertomat, kansakunnan historiaan liittyvät tarinat käsittelevät lähes yksinomaan sotaa. Vain kahdessa haastattelussa ilmeni muita teemoja: yksi lapsi kertoi vanhempiansa kertoneen Turun olleen Suomen pääkaupunki ennen Helsinkiä ja toinen kertoi vanhempiansa selittäneen hänelle suomalaisia traditioita.

Tarinat yleisestä historiasta. Vain muutamat lapset mainitsivat vanhempiansa tai isovanhempiansa kertoneen heille yleiseen historiaan liittyviä asioita. Osaksi maininnat liittyivät perheen tekemiin ulkomaanmatkoihin (”Unkarin-matkalla isä kertoi Unkarin kuninkaanlinnan historiasta”), osaksi klassisiin myytteihin (*Odysseus*). Jotkut toivat haastatteluissa esille vanhempiansa kertoneen heille *Raamatun* historiaan liittyviä tapahtumia (”Äiti on kertonut Jeesuksen ristiinnaulitsemisesta”).

Yhteenvedo vanhempien ja isovanhempien menneisyyspuheesta

Kun vanhemmat ja isovanhemmat puhuvat omasta lapsuudestaan ja nuoruudestaan niukkuuden ja ankaruuden aikana, lasten voisi kuvi-

tella näkevän kehityksen edistyksenä ja orientoituvan myönteisesti tulevaisuuteen. Vanhempien menneisyyspuheessa korostuu kuitenkin väkivallan ja sodan läsnäolo oman suvun ja kansakunnan menneisyysdessä. Varsinkin talvi- ja jatkosota korostuvat menneisyyspuheessa, ja siitä puhuvat yhtä lailla naiset ja miehet. Joistain haastatteluista käy ilmi, että lapset näkevät sodan pysyvänä ilmiönä. Osa vanhemmista näyttää myös tukeneen tätä käsitystä (”Isä on sanonut, että voi joutua sotaan”). Vaikka tässä tutkimuksessa ei varsinaisesti selvitetty lasten tulevaisuudenodotuksia, haastatteluista saa vihjeitä myös siitä. Uhkakuvat ympäristön saastumisesta ja väkivallan lisääntymisestä nousivat esille kysyttäessä, mitä lasten pitäisi omasta mielestään tietää menneisyydestä.¹¹⁸

Mitä lasten pitäisi omasta mielestään tietää menneisyydestä

Kysyttäessä lapsilta suosikkiaikakautta menneisyydestä 100 lasta (57 %) nimesi jonkin aikakauden tai ilmiön. Merkillepantavaa on, että valtaosa lapsista osasi jo ennen historianopetuksen alkua nimetä jonkin historiallisen aikakauden. Suosikkiaikakaudet korreloivat lasten televisionkatseluun ja kirjojen lukemiseen, sillä dinosaurusten aika hallitsee mainintoja. Muutaman lapsen kohdalla huomaa menneisyyteen liittyvän suosikkiaikakauden käsitteen olleen vaikea, sillä suosikkiaikakausiksi mainittiin myös ”talvi”, ”aika kun tulin kouluun” ja ”oma vauva-aika”. Valtaosa maininnoista liittyi kuitenkin historiallisiin aikakausiin.¹¹⁹ Jotkut lapsista myös perustelivat valintansa. Eräs tyttö ker-

118 Vanhemmille tehtyjen haastattelujen perusteella vanhemmat tuntuvat jakavan näkemyksen saastumisen ja ilmaston lämpenemisen näkymisestä uhkakuvina pienten lasten ajattelussa. Sen sijaan osa vanhemmista ei uskonut sodan uhkan vaikuttavan lapsiin.

119 Lapset mainitsivat suosikkiaikakausikseen: elämän alkua, liitukausi, dinosaurusaika, jurakausi, apinoiden kehittyminen ihmisiksi, kun ihminen tuli maailmaan, jääkausi, kivikausi, kalliomaalausten aika, luolamies aika, silloin kun oli saviruukkuja, maanviljelykausi ennen puimakoneita, muinainen Egypti, Jeesuksen aika, antiikin Kreikka, Rooman aika, ritariaika, kun oli miekkoja, keihäitä ja kuninkaita, keskiaika, 1500-luku, merirosvoaika, purjealusten aika, hevoskärryjen aika, 1800-luku, villilänsi, Klondyken kultakausi, Runebergin aika, isoväärin aika, Suomen itsenäisyyden aika, talvi- ja jatkosota, sota-aika, mummin lapsuusaika, silloin kun Suomella oli toinen käsi, 1950-luku, rockin kultakausi ja Elvis, 1970-luku, äidin lapsuusaika, oma vauva-aika, kun olin tarhassa, aika kun tulin kouluun, talvi.

toi suosikkiaikakaudekseen 1970-luvun, koska ”siltoin ei luonto ollut tuhoutunut kuten nykyään – siltoin oli hieno ja kaunista”. Suurin osa lasten suosikkiaikakauden valinnoista kumpuaa viihdekulttuurista.

Presidentit ja hallitsijat esiintyivät haastatteluissa erittäin harvoin. Yhdysvaltalaislapset sen sijaan pitivät presidenttejä toiseksi kiinnostavimpana teemana opiskeltavaksi viidennellä luokalla ja pojat jopa nimesivät jonkin tietyn presidentin kiinnostuksen kohteekseen.¹²⁰ Tämä myötäilee yhdysvaltaisten yleistä kiinnostusta presidentti-instituutiota ja sen hoitajia kohtaan. Esimerkiksi suurimman amerikkalaisen äänestyksessä kymmenen suosituimman hahmon joukossa oli kahdeksan presidenttiä, Suomessa vain neljä. Entisaikojen elämä kiinnosti yhtä lailla yhdysvaltalaisia kuin suomalaisia. Toisin kuin suomalaislapset Jere Brophyn ja Bruce VanSledrightin otoksen oppilaat eivät osoittaneet kiinnostusta esihistorialliseen aikaan tai antiikiin Kreikkaan ja Roomaan. Suomalaislapsia kiinnosti ylitse muiden yksi aihe, dinosaurukset.

Lasten vastaukset voi sisältönsä puolesta jakaa kuuteen teemaryhmään:

Lasten tulisi tietää

1. että ennen oli huonommin kuin nykyään
2. oman suvun vaiheista
3. miten entisajan elämä eroaa nykyisestä
4. historian tietoja
5. kristinuskon historiasta
6. historian opetuksia

Lasten tulisi tietää, että ennen oli huonommin kuin nykyään. Tämän teemaryhmän vastaukset liittyvät lasten näkemysiin entisajan teknisestä ja materiaalisesta niukkuudesta verrattuna nykypäivään (”Ei ollut televisioita eikä polkupyöriä”; ”Ihmisillä oli hevosia – ei autoja”; ”Ei ollut tietokoneita tai muita sähkölaitteita, esimerkiksi lampuja”). Tällaiset kuvailut liittyivät erityisesti poikien vastauksiin. Lapset myös kuvailivat entisajan tavaroita ja asioita nykyisiä heikkotasoi-

120 Brophy & VanSledright 1997.

semmiksi (”Ennen ei ollut hyviä huvipuistoja”; ”Ennen oli vain lyhyitä piirroselokuvia”; ”Ennen ei ollut väritelevisiota”).

Menneisyyttä pidettiin myös synkkänä, minkä takia ennen oli nykyistä huonommin (”Silloin oli sotaa ja kaikkea”). Elämä nähtiin myös nykyistä köyhempanä (”Kaupat ei ollu lähellä eikä paljon rahaa kaililla”).

Lasten tulisi tietää oman suvun vaiheista. Kuten edellä on käynyt ilmi, lapset pitivät tärkeänä oman vauva-aikansa käsittelyä vanhempien kanssa. Sen tähden osa haastatteluun osallistuneista lapsista pitää tärkeänä, että lapset tietävät omasta syntymästään ja vauva-ajastaan. Myös vanhempien lapsuus ja elämä koetaan tärkeiksi. Kiinnostava havainto on, etteivät lapset mainitse sukuun liittyviä sotakokemuksia lapsille tärkeinä asioina vaikka ne leimaavat omaan sukuun liittyvää muistelukerrontaa.

Oman suvun vaiheiden tai omien lähtökohtien ymmärtäminen nousi vahvasti esille vanhemmille tekemissäni haastatteluissa. Vanhemmat näkivät tärkeäksi, että lapset jo varhain tuntisivat omat juurensa ja oman maan historian pääpiirteittäin.

Lasten tulisi tietää, miten entisajan elämä eroaa nykyisestä. Oman suvun menneisyys liittyy vahvasti näkemyksiin, joiden mukaan lasten tulisi tietää miten entisajan elämä eroaa nykyisestä. Lasten mielestä heidän oman ikäluokkansa pitäisi tietää, miten heidän ja heidän isovanhempiensa sukupolven koulunkäynti poikkeaa toisistaan. Koulun ohella lapsia kiinnostaa tietää arjen muutoksesta (”Minkälaista on ollut tavallinen elämä”: ”On kiva verrata vanhempien ja isovanhempien tarinoita ja vertailla kuinka suuri ero on nykyisyyden välillä”).

Lasten tulisi tietää historian tietoja. Eniten mainintoja kerännyt teema liittyi historian tietojen omaksumiseen. Osa kaivattavista tiedoista liittyy luonnonhistoriaan (”Miten maapallo syntyi”; ”Miten dinosaurukset kuolivat”), osa ihmisen toiminnan selittämiseen (”Miten ensimmäiset ihmiset tulivat Suomeen”). Lapset haluavat vastauksia heitä askarruttaviin kysymyksiin (”Onko kyklooppi oikeasti ollut

olemassa?”) sekä tietoja yksittäisistä historian ilmiöistä (”Faaraoista ja pyramideista”; ”Amerikan synnystä”) ja ihmisistä (”Aleksanteri Suuri”; ”Kuka oli ensimmäisenä kuun pinnalla”; ”Kaikki ne, jotka ovat keksineet jotain – auton, sähkön, lampun”). He myös luettelevat heidän mielestään oleellisia aikakausia, mitkä lapsille pitäisi opettaa (”Jääkausi”, ”Kivikausi”).

Osa lapsista luettelee tärkeitä asioita, toiset myös kertovat, miksi ne on oleellista oppia (”On tärkeä tietää Suomen sodista, jos vaikka vielä hyökätään Suomeen”; ”Lasten tulisi tietää sodista, kun Venäjä tuli yllättäen”; ”Lasten tulisi tietää, miten hurjia dinosaurukset olivat, jos niitä tulee uudestaan tulevaisuudessa”). Edellä mainitut lainaukset kertovat lapsilla ilmenevistä väkivaltaan ja sotaan liittyvistä peloista ja uhkakuvista.

Lasten tulisi tietää kristinuskon historiasta. Monet vastaajat toivat esille, että lasten pitäisi tietää Jeesuksesta ja hänen ajastaan – ”paitsi, jos on elämäntiedossa”, kuten yksi haastateltavista totesi. Näyttäisi siltä, että lapset ovat omaksuneet näkemyksen, että uskonasioihin liittyy erilaisia tulkintoja. Jotkut haluaisivat silti saada varmuuden uskon asioista (”Lasten tulisi tietää oliko Jeesus olemassa”).

Lasten tulisi tietää historian opetuksia. Historian opetuksia käsitävä teema keräsi toiseksi eniten mainintoja kysyttäessä, mitä lasten tulisi tietää menneisyydestä. Jälleen kerran oman perheen tai suvun läheisyys näyttäytyy vastauksissa (”Poikien pitää tietää isien lapsuudesta, tyttöjen äitien lapsuudesta”).

Historiasta pitäisi lasten mukaan oppia ”ettei saa heittää ruokaa pois, koska ennen ei ollut paljon ruokaa”, ja että ”lasten vanhemmat ovat pärjänneet ilman pelikoneita”. Lapset näkevät tärkeäksi osata toimia oikein historiallisten jäänteiden tai historiatiedon kanssa (”Jos lapset ovat löytäneet esimerkiksi rautakalikan arkeologiselta alueelta, pitäisi arvioida, mikä se on ja mistä kotoisin”; ”Historian pitäisi olla totta”).

Lasten pelot ja uhkakuvat näkyvät myös lasten näkemyksissä siitä, mitä historian opetuksia lasten pitäisi tietää – osittain kyse on heidän

toiveajattelustaan (”Lasten pitää tietää, ettei pahoja tekoja saa tehdä”, ”Lasten pitää tietää, mitä sota oikeasti tarkoittaa. Pojat voivat luulla, että on hauska taistella. Sota ei oikeasti ole naurun asia”). Joissain historian opetuksia koskevissa näkemyksissä lapset ilmaisevat myös huolensa tulevaisuudesta (”Jääkarhut kuolee sukupuuttoon, jos ei kierrätetä”).

Lapset myös nostivat esille sotaisten historiatietojen sopimattomuuden kovin pienille lapsille (”Pienille lapsille ei pidä kertoa sodista, he voivat pelästyä. Vähän vanhemmille voi kertoa”; ”Pienille ei pidä kertoa kovin vakavia juttuja. Mua on joskus pelottanut jotkut jutut *Kalevalassa*, kun tapetaan toisia”).

Lasten näkemykset menneisyydestä tiedettävistä asioista liittyvät vahvasti heidän historiatietoisuuteensa. Ympäristön tämänhetkinen heikko tila ja ilmaston lämpeneminen ovat seurausta ihmisen toimista – siksi ihmisen on muutettava toimintaansa, jotta maailma pelastuisi. Sota näyttäytyy ilmiönä, jota ei saada kitketyksi pois. Lapset kuitenkin pitävät tärkeänä, ettei sodista kerrota liian nuorille eikä ihannoivaan sävyyn. Vanhempien ja isovanhempien selviäminen ilman pelikoneita ja tavarapaljoutta luovat lapsiin uskoa pärjäämisestä myös tulevaisuudessa niukkenevien resurssien varassa. On kuitenkin vaikea päätellä, onko tällainen puhe lähtöisin lasten omasta ajattelusta vai vanhemmilta.

Miltei kaikki haastatellut vanhemmat pitivät oman suvun menneisyyden tuntemista lapsille tärkeänä. Sen lisäksi osa vanhemmista piti oleellisena historian opetusten välittämistä lapsille. Heidän mukaansa lapsille olisi syytä kertoa historian virheistä, jotta niitä osattaisiin välttää tulevaisuudessa. Lapset pitäisi heidän mukaansa myös tutustuttaa siihen, miten ihmiset ovat oppineet elämään toistensa kanssa.

Menneisyyttä koskevan tiedon luotettavuus

Eustory – History Network for Young Europeans -verkosto järjesti 2000-luvun alussa 14–20-vuotiaille nuorille tarkoitetun kirjoituskilpailun, jossa näitä kehoitettiin kirjoittamaan erilaisista aiheista, muun

muassa siitä, mitä nuoret voisivat oppia vanhempiensa ja isovanhempiensa kokemuksista. Nuoria pyydettiin kontekstualisoimaan sukulaistensa kertomukset ja liittämään kertomuksiin historiallista evidenssiä. Kilpailun järjestäjät arvioivat *EUSTORY*-kilpailun vastauksista nuorten kriittisyyttä menneisyyttä ja sen tietolähteitä kohtaan. Heidän mukaansa nuoret olivat varsin kriittikittömiä lähteiden käyttäjiä. Erityisesti nuoret suhtautuivat täydellä luottamuksella suulliseen perimätietoon ja painettuun sanaan.¹²¹

Kysyttäessä suomalaisten luottamusta instituutioihin, poliisi ja puolustusvoimat arvotetaan luotettaviksi, myös lehdistöön ja television uskotaan. Vuodesta toiseen suomalaiset osoittavat epäluottamusta poliitikkoihin ja poliittisiin puolueisiin. Kriittisyys on opittua. Lasten voi olettaa suhtautuvan aikuisväestöä luottavaisemmin painettuun sanaan ja televisio-ohjelmiin sekä erityisesti opettajiin ja vanhempiinsa.¹²² Luotettavuuden selvittäminen on käsillä olevassa tutkimuksessa oleellista, koska se kertoo myös eri tiedonlähteiden painoarvosta lapsille. Mikäli lapsi pitää esimerkiksi omia vanhempiaan ehdottoman luotettavina tiedonlähteinä menneisyydestä, hän myös rakentaa oman historiakuvansa vahvasti vanhempiensa muistelukerronnan varaan.

Esitetauksessa tiedonlähteiden luotettavuuden arviointi osoittautui ongelmalliseksi luotettavuuskäsitteen vaikean ymmärrettävyyden takia. Osa oppilaista piti totuuden puhumista luotettavuuden synonyyminä – ilmiö, joka oli nähtävissä myös aikuisilla Rosenzweigin ja Thelenin tutkimuksessa.¹²³ Jotkut oppilaat taas olisivat luotettavuuskysymyksellä etsittävän vastausta siihen, kuinka paljon tietoa he olivat saaneet eri tietolähteistä.

121 Onken 2004, 241–242. Kriittikön suhtautuminen suulliseen perimätietoon toisin kyseenalaistuu, jos pohtii nuorten suhtautumista vanha valtaa tukeneisiin sukulaisiinsa. Entisten Euroopan sosialistimaiden, Neuvostoliiton, Puolan, Romanian, Bulgarian ja Tšekkoslovakian, nuorten kirjoituksissa vanhan vallan tukijat kuvataan ”toisina”, omaan sukuun tai lähipiiriin kuulumattomina. Nuoret eivät arvosta tavallista elämää eläneitä tai sosialistihallintoa tukeneita sukulaisiaan. He etsivät lähipiiristään sankarihahmoja, mutta vastarintaihmissen puuttuessa, nuoret näkevät sankareinaan myös ne, jotka olivat joutuneet kärsimään vanhan vallan aikana. Onken 2004, 242–243.

122 Vrt. Onken 2004, 241–242.

123 Rosenzweig & Thelen 1998, 96. Yhdysvaltalais tutkimuksessa päädyttiin luotettavuus-käsitteen (*trust*) käyttämiseen. Pilottitutkimuksessa oli myös pohdittu muita vaihtoehtoja, kuten tarkka (*accurate*), arvokas (*valuable*) ja autenttinen (*authentic*). Rosenzweig & Thelen 1998, 216.

Esitestauksessa havaituista ongelmista huolimatta luotettavuusosio toteutettiin varsinaisessa tutkimuksessa. Tämä osoittautui hedelmälliseksi ratkaisuksi, koska eri tiedonlähteiden luotettavuutta pohtiessaan lapset käsittelivät yleisemminkin historiatiedon luonnetta.

Tiedonlähteiden luotettavuuden arviointi kymmenportaisella asteikolla oli vaikeaa 7–10-vuotiaille lapsille, koska monet eivät tieneet riittävästi joistain tiedonlähteistä. Esimerkiksi poliitikot ja historian-tutkija osoittautuivat monille vaikeiksi käsitteiksi. Joidenkin lasten kohdalla oli myös havaittavissa lievää väsymistä luotettavuusasteikon käytössä, mikä johti asteikon ääripäiden käyttöön. Lasten arvioihin onkin syytä suhtautua varovaisuudella ja pitää niitä vain suuntaa-antavina. Siltä osin arviointia voi pitää onnistuneena, että lapset suhteuttivat tiedonlähteitä toisiinsa, pohtivat esimerkiksi onko television dokumenttiohjelma näytelmäelokuvaa luotettavampi tiedonlähde.

Seuraavassa kaikkien haastatteluun osallistuneiden oppilaiden vastauksista koostettu taulukko. Osa lapsista jätti arvioimatta joitain tiedonlähteitä, mikä selittää vastausten eri lukumäärät.

TAULUKKO 8. Tiedonlähteiden luotettavuus 7–10-vuotiaiden arvioimana 10-portaisella asteikolla (1=epäluotettava, 10=luotettava)

Tiedonlähteet	Vastauksia	Vastausten keskiarvo
Vanhempien ja isovanhempien kertomukset menneisyydestä	172	9,0
Oma luokanopettaja	169	8,9
Historiantutkija yliopistolta	165	8,3
Museot	171	8,1
Television dokumenttiohjelmat	168	7,9
Tietokirjat, esimerkiksi Mauri Kunnaksen Koiramäki-kirjat	172	7,2
Poliitikot	157	6,7
Historialliset elokuvat	168	6,4

Taulukko osoittaa lasten luottavan vahvasti vanhempiinsa ja isovanhempiinsa sekä omaan luokanopettajaansa. Poliitikkojen kohdalla vastaukset polarisoituivat: lapset pitivät poliitikkoja joko täysin epä-

luotettavina tai luotettavina. Vastaavaa polarisoitumista ei tapahtunut muiden tiedonlähteiden kohdalla.

Jos oppilaiden vastaukset jakaa 1–2-luokkalaisten ja 3–4-luokkalaisten vastauksiin, ei suurta eroa tule epäluotettavimpien lähteiden osalla. Elokuvat, poliitikot, tietokirjat ja dokumenttiohjelmat pysyvät epäluotettavimpina tässä järjestyksessä sekä nuorempien että vanhempien oppilaiden kohdalla. Myös vanhempien ja isovanhempien kertomuksiin luotetaan yhtä vahvasti kummassakin ryhmässä. Sitä vastoin vanhemmilla oppilailla luottamus omaan luokanopettajaan heikkenee ja vastaavasti luottamus museoihin kohoaa. Muutokset eivät tosin ole kovin suuria.¹²⁴

Haastattelijat pyysivät lapsia perustelemaan, miksi nämä pitivät joi-tain tiedonlähteitä epäluotettavina tai luotettavina. Vastaukset kertovat lasten tavasta ymmärtää luotettavuuskäsite, mutta ne paljastavat myös, miten lapset suhtautuvat eri tiedonlähteisiin. Aikuiset merkitsevät monille lapsille jo lähtökohtaisesti luotettavuutta. Osa vastaa-jiista taas piti tuttua aikuista muita aikuisia luotettavampana: omiin vanhempiin ja omaan luokanopettajaan luotetaan, koska lapset tuntevat heidät; sen sijaan poliitikkoa pidetään epäluotettavana, kun lapset eivät henkilökohtaisesti tunne poliitikkoja. Julkisuushakuisuus tai kaupalliset tarkoituserät herättävät lapsissa epäilyjä: televisiossa itseään mainostava poliitikko tai kassatuloja havitteleva elokuva viittaavat epäluotettavuuteen. Lapset ymmärtävät faktan ja fiktion eron, joskin dokumenttiohjelma on monille vielä vieras käsite.

Seuraavassa haastatteluista poimittuja lasten perusteluja tiedonlähteiden luotettavuudelle ja epäluotettavuudelle.

Vanhemmat ja isovanhemmat. Aikuisuus näyttäisi jo sinällään merkitsevän monille lapsille luottamusta. Kun kyse on lapsille tutusta ja läheisestä aikuisesta, luotettavuus on huipussaan. Tällaisen ihmisen ei uskota vääristelevän tietoa (”Heillä on halu kertoa totuus”;

124 Vanhemmat oppilaat suhtautuvat opettajaan nuorempia oppilaita kriittisemmin. Youth & History -tutkimuksessa suomalaisnuoret luottivat opettajan kerrontaan vähemmän kuin aikuisten kerrontaan yleensä tai oppikirjoihin puhumattakaan museoista, joita 14–15-vuotiaat suomalaisnuoret pitivät luotettavimpana tiedonlähteenä. Angvik & von Borries 1997, B44–B46.

”Miksi oma suku valehtelisi?”). Henkilökohtainen kokeminen ja hyvä muisti liitetään myös luotettavuuteen (”He ovat oikeasti kokeneet kertomansa asiat”). Mitä vanhemmaksi ihminen on elänyt, sitä luotettavampi hän joidenkin lasten mielestä on (”Isomummu on elänyt jo silloin, kun Suomi oli osa Venäjää”). Jotkut lapset luottavat vanhempiinsa isompien sisarusten esimerkin innoittamana (”Isovelikin uskoo äitiin ja isään”).

Joillain lapsilla on jo näkyvissä pyrkimys tarkistaa tieto useammasta lähteestä. Yksi haastateltava kertoi luottavansa äitiin, koska isoäiti ja muut läheiset henkilöt kertoivat asioista samalla lailla kuin tämä. Tällainen oli kuitenkin poikkeuksellista. Valtaosa haastateltavista ilmoitti luottavansa täysin vanhempiinsa ja isovanhempiinsa sen enempää perustelematta.

Koska vanhemmat ja isovanhemmat osoittautuivat lasten mielestä luotettavimmaksi tiedonlähteeksi, näiden epäluotettavuudesta ei kertynyt paljon näkemyksiä. Muutamien vastaajien mielestä vanhemmat ja isovanhemmat voivat vähän liioitella. Jotkut taas ovat joskus joutuneet vanhempiensa ”huijaamiksi”,¹²⁵ minkä takia he ovat menettäneet jonkin verran luottamustaan näihin. Osa heistä on kohdannut vanhempien taholta lupausten pettämistä, toiset taas ovat huomanneet vanhempien kiertävän totuutta (”Iskä puhuu tehneensä asioita, joita se ei oikeasti ole tehnyt”).

Sota näyttäytyy menneisyyteen liittyvänä avainteemana myös luotettavuuskysymyksiin vastaamisessa. Erään lapsen mukaan isovanhemmat ovat luotettavia, ”koska he ovat kokeneet sodan”.

Luokanopettaja. Lapset katsovat luotettavuuden kuuluvan opettajan työnkuvaan ja ammattiin. Monet yhdistävät luotettavuuden asioiden hallitsemiseen. Heidän mielestään opettajan ammattiin kuuluu tietää, ja jos ei tiedä, opettaja saa lasten mukaan potkut työstään. Lapset ajattelevat markkinalakien takaavan opettajien luotettavuuden (”Epäluotettavan opettajan luokalle ei tulisi ketään”). Epäluotettava opettaja tuntuu lasten mielestä absurdilta ajatukselta (”Olisi idioottimaista, jos

125 Seitsemän oppilasta käytti juuri ”huijata”-sanaa.

opettaja valehtelisi”; ”Ei tulisi tunneista mitään, jos ope huijaisi”). Monien mielestä luokanopettajalla ei ole mitään syytä valehdella. Lapset myös tietävät opettajan saaneet korkeatasoisen koulutuksen työhönsä, mikä heidän mukaansa lisää opettajien luotettavuutta (”Opettajankoulutus varmistaa opettajan luotettavuuden”). Joillekin taas riittää opettajan luotettavuuden osoitukseksi, että ”opettaja puhuu vakuuttavalla äänellä”.

Lapsilla on myös evidenssiä opettajan luotettavuudesta: opettaja osaa vastata kaikkiin kysymyksiin eikä ole koskaan valehdellut heille. Jotkut ovat panneet merkille opettajan puhuvan luotettavasti, koska hänen kertomansa vastaa kirjoissa olevia totuuksia (”Ope on luotettava, koska kirjassa lukee samat vastaukset kuin opettaja sanoo”). Joidenkin lasten mukaan opettajan luotettavuus lisääntyy kokemuksen myötä.

Oma opettaja on lähes poikkeuksetta lasten mukaan täysin luotettava. Luokanopettajan luotettavuuteen ei liitetty samaa lievää epäluotettavuuden mahdollisuutta, ”huijaamista”, mikä joidenkin lasten arvioissa laski hieman vanhempien ja isovanhempien luotettavuutta. Sen sijaan osa lapsista arvioi opettajan täysin epäluotettavaksi. Kyse oli kuitenkin luotettavuuskäsitteen väärinymmärryksestä. Jotkut lapset perustelivat opettajan arvioimista epäluotettavaksi sillä, ettei tämä vielä ollut opettanut heille historiaa tai ettei tämä ollut antanut heille tietoa menneisyydestä. Joidenkin mielestä opettajan epäluotettavuus johtuu siitä, että tämä kertoo satuja (”Yksikin kerta opettaja kertoi sadun, jossa nallet kasvoi aurinkoon asti”). Osa haastateltavista pohti opettajan luotettavuutta realistisesti. Heidän mukaansa opettajatkin voivat tehdä virheitä. Tällaisten vastaajien osuus oli kuitenkin marginaalinen.

Historiantutkija. Lapset yhdistävät historiantutkijan pitkän koulutuksen luotettavuuteen. Osa lapsista ajattelee historiatiedon olevan staattista ja muuttumatonta. Historiantutkijat omaksuvat koulutuksessaan tämän tiedon ja välittävät sitä omassa työssään (”Jos on kerta koulutettu, niin miksi kertoisi väärin?”). Monet haastateltavista liittivät historiantutkijan työhön kuitenkin tutkimuksellisen otteen. Luo-

tettava historiantutkija lukee paljon ja ”tekee tutkimuksia” (”Tutkija on lukenut tosi paljon ja tarkistanut kirjoista”).

Joidenkin lasten mukaan historiantutkijoilla ei ole mitään syytä kertoa epätosia asioita tai valehdella (”Tutkija ei tulisi kertomaan joutain, jos se ei olisi totta”). Samoin kuin luokanopettajan kohdalla lapset liittävät myös historiantutkijan luotettavuuden tietämiseen. Tiedon puute viestii joillekin lapsille tutkijan epäluotettavuudesta (”En oo aivan varma tutkijan luotettavuudesta, kun äidin kaveri yliopistolta ei muistanut Gotlannista”).

Lapset ovat nähneet historiantutkijoita televisiossa. Osa lapsista pitää historiantutkijoita epäluotettavina, koska nämä ovat puhuneet lasten tai näiden perheiden uskonnollisten tai maailmankatsomuksellisten käsitysten vastaisesti (”Tutkija kertoi maailmanlopusta, johon en usko”; ”Historiantutkija keksii esimerkiksi Jeesuksesta juttuja”).

Museot. Lapset näkevät museoiden tiedon perustuvan tutkimukseen ja evidenssiin (”Pitää olla totta, kun on todisteita, tavaroita ja esineitä”). Se, että kävijät voivat itse nähdä esineet, vakuuttaa lapset tiedon luotettavuudesta. Lapset tietävät museoissa olevan konkreettisia todisteina ruukunpaloja, luita ja valokuvia. Lasten mukaan museoihin ei tallenneta ”arvotonta krääsää” eikä ”huijausjuttuja”. He tietävät, että tutkijat päättävät museoiden esineistöstä. Siksi museoihin ei pääse mitään epäluotettavaa. Lapset perustelevat museoiden luotettavuutta myös sillä, että niihin on kerätty tietoa monista paikoista.

Osa lapsista perustelee museoiden luotettavuutta niiden tehtävällä: ”Museoissa halutaan kertoa ihmisille, et sellaista on joskus ollut”. Lapset myös tietävät, että museoihin tallennetaan esineitä: ”Sinne tiedot käytännössä varastoidaan”.

Lapset eivät tuoneet esille museoihin liittyviä epäluotettavuustekijöitä muutamaa, museoiden näyttelyihin liittyvää mainintaa lukuun ottamatta (”Ateneumin *Kalevala*-näyttely ei ole totta, koska se on keksitty tarina”). Lapset eivät arvioineet museoita epäluotettaviksi, mutta ne eivät saaneet yhtä varauksetonta luotettavuusmäärittelyä kuin vanhemmat ja isovanhemmat sekä luokanopettajat. Tämä liittyyneen joidenkin lasten epämääräiseen käsitykseen museoista tiedonlähteinä.

Vaikka haastattelun mukaan lapset olivat kuluneen vuoden aikana vierailleet museoissa, niiden mieleen palauttaminen ja yhdistäminen luottavuuskysymykseen osoittautui heille vaikeaksi.

Dokumenttiohjelmat. Lasten mukaan dokumenttiohjelmien luottavuus perustuu tiedon keräämiseen monesta lähteestä (”Tiedot yleensä kerätty niihin museoista tai yliopistopaikoista”). Lapset myös luottavat tekijöiden ammattitaitoon (”Niissä on tietäviä ihmisiä, jotka ovat keränneet tietoa”).

Lapset luottavat läheistensä arvostelukykyyn ja pitävät dokumenttiohjelmia joko luotettavina tai epäluotettavina sen mukaan, miten heille tärkeät ihmiset, vanhemmat tai opettaja, ovat todennut (”Isä on kertonut dokumenttien olevan totta”; ”Äiti on sanonut, ettei niissä välttämättä ole kaikki totta”). Jotkut haastateltavista pohtivat dokumenttiohjelmien luotettavuutta suhteuttamalla ohjelman sisällön aikaan: lähihistorian ohjelmat ovat heidän mukaansa esihistoriallisia aiheita käsitteleviä luotettavampia (”Luontotutkijat ei voi tietää kaikesta, koska esimerkiksi dinosaurusten ajalla ei ollut ihmisiä”; ”Esimerkiksi dinosauruksista tehdyt sarjat ovat itse tehtyjä – pitäisi olla tosi vanha kamera, että olisi voinut kuvata dinosauruksia”).

Dokumenttiohjelman käsite tuntui olevan monille epäselvä, minkä takia lapset eivät arvioineet niitä täysin luotettaviksi tai epäluotettavaksi. He myös välttelivät pohtimasta enempää dokumenttiohjelmien luotettavuutta haastattelijoiden kanssa.

Tietokirjat. Lapset tietävät tietokirjojen perustuvan tutkimuksiin. He ilmoittavat tietokirjojen olevan ”historiantietäjien” kirjoittamia, ja tietojen olevan muun muassa museoista. Siitä huolimatta monet lapset kertovat kysyneensä vahvistuksen kirjan tiedoista vanhemmiltaan, erityisesti äidiltään (”Äidin kanssa olen lukenut ja kysynyt pitääkö paikkansa”; ”Kirjoissa on asioita, jotka äiti vahvisti”; ”Äiti on sanonut kun luimme *Koiramäkeä*, kuten et silloin ei ollut telkkaria, niin uskon häntä”).

Lapset erottavat toisistaan aikuisille ja lapsille suunnatut tietokirjat. Lapsille suunnatut kirjat ovat aikuisten kirjoja epäluotettavam-

pia ("Tietokirjat luotettavia, paitsi eivät kaikki lastenkirjat"). Monet kommentoivat piirroskuvituksen tekevän kirjoista epäluotettavia. Osa haastateltavista pohti kirjoittajien itse keksineen tarinoita ja liioitelleen, "jotta ne olisi hausکمپia" ("Esimerkiksi Mauri Kunnaksen kirjat ovat epäluotettavia, koska ne [kirjojen henkilöihahmot] on koiria"). Toiset osaavat erottaa kerrotun tarinan ja historiallisen kontekstin toisistaan ("[Vaahteramäen] Eemeli ei välttämättä ole olemassa, mutta historiapuoli voi olla aika paikkansa pitävää").

Poliitikot. Poliitikkojen luotettavuus perustuu lasten mukaan heidän asemaansa lainsäätäjinä ja Suomen asioiden hoitajina ("Poliitikot säättää lakeja ja määräyksiä"; "Ne puolustaa Suomea ja hoitaa Suomen asioita"). Luotettavuutta tuo myös se, että he "ovat ammattilaisia" ja heidät on valittu tehtäväänsä. Monien mielestä poliitikkojen asema jo sinällään määrittää nämä luotettavaksi ("Ne on eduskunnassa ja ne on arvokkaita"; "Ne määrää, niiden pitää olla luotettavia"). Myös poliitikkojen tehtävien luonne vakuuttaa lapsia näiden luotettavuudesta ("Koska ne päättää ja neuvottelee – siitä tulee varma olo"; "Ne on luotettavia, koska ne kommentoi asioita"). Monien lasten mielestä poliitikot ovat lisäksi "fiksuja" ja "poliitikot tietää kauheasti". Joidenkin mielestä kyseiseen tehtävään kuuluu "ettei saa huijata." "Jos ne on kerta poliitikkoja, niin kyllä ne on luotettavia", eräs lapsi kiteytti.

Poliitikot polarisoivat lasten näkemykset. Yhtä vankasti, kun osa lapsista piti poliitikkoja luotettavina, toiset pitivät heitä epäluotettavina. Julkisuushakuisuus on lasten mielestä epäluotettavuuden merkki ("Koska ne vaan haluaa päästä telkkariin"). Jotkut lapset ovat panneet merkille kuluneen vuoden aikana eniten julkisuudessa politiikan kulttuurista puhuttaneen "vaalirahasotkun" ("Poliitikot on epäluotettavia, koska ne on ottaneet vaalirahoja vaikka eivät saisi"). Monet ovat kuunnelleet tarkalla korvalla vanhempiensa puheita epäluotettavista poliitikoista ("Presidentinvaalien alla perussuomalaisen edustaja ei puhunut totta"; "Poliitikot lupaa esimerkiksi asuntoerotuksen vähennystä, mutta se laitetaan aina jäihin"). Lapset ovat selvästi omaksuneet vanhempiensa näkemykset ("Mun äiti ei usko poliitikkoja niin en mäkkään usko"; "Ne ei aina puhu totta, kun äiti on sanonut niin").

Jotkut poliitikkoja epäluotettavina pitävät totesivat poliitikkojen ”huijaavan” tai valehtelevan, toisille epäluotettavuus ilmeni liiasta puhumisesta ja muutamille siitä, etteivät he ymmärrä poliitikkojen puhetta. Joillekin poliitikkojen epäluotettavuus liittyi siihen, että nämä ovat heille etäisiä henkilöitä (”tuntemattomia”).

Elokuvat. Kaikista epäluotettavimmaksi tiedonlähteeksi haastatte-
luissa osoittautuivat elokuvat. Lapset eivät juuri pohtineet elokuvien
luotettavuutta tiedonlähteenä. Sen sijaan heiltä löytyi runsaasti näke-
myksiä elokuvien epäluotettavuustekijöistä.

Lapset ymmärtävät elokuvien fiktiivisyyden. Monet perustelevat
elokuvien epäluotettavuutta sillä, että ”niissä näytellään”. Heidän mu-
kaansa elokuvat ovat usein tarua ja niissä tapahtuu epärealistisia asi-
oita (”Elokuissa on asioita, joita ei voi oikeasti tapahtua”; ”Elokuva
saa narrata”). Elokuvat perustuvat lasten mukaan erilaiselle manipu-
laatiolle (”Voi tehdä ihan mitä vaan, laittaa vaikka tietokoneella ku-
via”; ”Elokuvia on paranneltu, jotta ne näyttäisi paremmalta”). Samoin
kuin tietokirjojen kohdalla myös elokuvien osalla lapset pitävät aikuis-
sille suunnattuja elokuvia lastenelokuvia luotettavampina.

Yhteenveto tiedonlähteiden luotettavuudesta

Tiedonlähteiden luotettavuusosioon liittyvät haastattelut vahvistivat
näkemystä vanhempien ja isovanhempien merkityksestä lasten elä-
mässä. Heihin lapset luottavat ja heiltä myös ammentavat menneisyy-
teen liittyvän tietämyksensä. Tiedonlähteiden luotettavuusosio ko-
rosti entisestään äitien roolia menneisyyteen liittyvän tiedon välittä-
jänä. Lapset kertoivat keskustelleensa poliitikoista, dokumenteista, tie-
tokirjoista ja elokuvista nimenomaan äitien kanssa.

Yhteenveto menneisyyden merkityksestä lapsille

Roy Rosenzweigin ja David Thelenin tutkimuksessa yhdysvaltalaisaikuiset kuvasivat oman menneisyysuhteensa rakentuneen vasta aikuisiällä. Nuorina he olivat pohtineet vain nykyisyyttä ja tulevaisuutta.¹²⁶ Eivätkö nuoret ja lapset sitten vielä ole valmiita vastaanottamaan menneisyystietoa? Nuoret kohtaavat menneisyyden kouluopetuksessa, mutta – kuten edellä on tuotu esille – koulun historianopetus on menettänyt merkitystään historiatiedon välittämisessä. Historiakulttuuri on noussut sen korvaajaksi. Aiempien tutkimusten mukaan suomalaisnuoret omaksuvat historiaan liittyviä tietoja, asenteita ja käsityksiä erityisesti viihdekulttuurista. Heidän historiakuvasaan on paljon vaikutteita elokuvista, joissa käsitellään kansallista olemassaolontais-telua.¹²⁷ Aikuisilla on kuitenkin merkkejä myös muun historiakulttuurin vaikutuksesta: Rosenzweigin ja Thelenin tutkimuksessa amerikkalaiset osoittivat selvää kiinnostusta oman perheen ja suvun historiaan.¹²⁸ Eroako nuorten ja aikuisten menneisyydenkäsittely siis toisistaan?

Sirkka Ahonen havaitsi nuorten olevan valmiita kuuntelemaan enemmän vanhempiansa ja isovanhempiensa muistelukerrontaa. Nuorten historiakuva muodostui viihdekulttuurista sukupolvien välisen kerrontaperinteen kuihduttua. Viime aikoina on kuitenkin tul-lut viitteitä siitä, että myös lapset ja nuoret olisivat kiinnostuneita tavallisten ihmisten elämästä ja arkipäivän historiasta – kimmokkeena tähän on ollut kiinnostus omien vanhempien ja isovanhempien elämään.¹²⁹ Myös käsillä olevan tutkimuksen haastattelut osoittavat lapsilla olevan läheisen suhteen menneisyyteen erityisesti oman perheen ja suvun kautta. Jorma Kalelan määritelmän mukainen *kansanomai-nen historia* näyttäisi olevan *historian julkisia esityksiä* merkittävä-mässä roolissa pienten lasten historiatietoisuuden rakentumisessa.¹³⁰ Viihdekulttuurilla osoittautui olevan merkittävä vaikutus lasten histo-

126 Rosenzweig & Thelen 1998, 64–66.

127 Ahonen 1998.

128 Rosenzweig & Thelen 1998.

129 Hakkari 2005; Luomanen-Jaakkola 2009.

130 Ks. Kalela 2000, 37–39.

riakäsitysten rakentumiseen, mutta lasten menneisyys–nykyisyys–tulevaisuus-orientaatio rakentui enemmän vanhempien ja isovanhempien kertomusten varaan.

Naiset osoittautuivat tässä tutkimuksessa perinteen välittäjiksi. Äidit ja isoäidit katselevat lasten kanssa valokuvia, vievät heitä museoihin ja puhuvat oman perheen ja suvun menneisyydestä. Isien ja isoisien rooli jää pienemmäksi. Äitien merkittävää roolia muistelukerronnassa voi selittää heidän vahvalla läsnäolollaan 7–10-vuotiaiden lasten arjessa. Sen sijaan isoisien vähäinen osallistuminen lastenlasten menneisyyskäsittelyyn herättää kysymyksiä. Isoäidit ilmeisesti jatkavat lastenlasten kanssa samaa menneisyyskäsittelyä, jota he ovat tehneet omien lastensa kanssa ja ehkä isoisien on vaikea aloittaa sellaista, mitä he eivät ole harrastaneet isän roolissa. Myös haastatellut vanhemmat olivat tätä mieltä.

Muistelukerronnan sisältö herättää kysymyksiä, koska naiset välittävät miesten lailla sotajuttuja jälkeläisilleen. Ilmeisesti äidit ja isoäidit ovat isien ja isoisien lailla omaksuneet julkisesta historiakulttuurista kansallisen menneisyyskäsittelyn tärkeät teemat – kun itsenäisyyspäivän juhlallisuudet ja erilaiset kansalliset tasavuosisjuhlat rakentuvat talvi- ja jatkosodan ympärille, myös perheen ja suvun menneisyyskäsittely kytketään niihin. Sotaan liittyvissä muisteluissa on myös jännitteisyyttä, mikä arjen historiasta usein puuttuu. Vanhemmat ja isovanhemmat saattavat vältellä ikävien ja ikävystyttävien asioiden puhumista jälkeläisilleen, mikä saattaa selittää menneisyyskerronnan painottumisen nimenomaan kansallisen suurkertomuksen ydinteemaan.

Sota näkyy vahvana 7–10-vuotiaiden historiatietoisuudessa. Sen ikäiset tietävät sotia aina olleen ja orientoituvat sotien mahdollisuuteen jatkossakin.¹³¹ Sota ei näyttäydy 2010-luvulla pienille lapsille samalla lailla lelu- ja lukemiskulttuurin kautta kuin heidän vanhempinsa sukupolvelle – pikkusotilaat, koottavat lentokoneet ja sotasarjakuvat ovat vaihtuneet rauhanomaisempiin tavaroihin –, mutta lapset tuntevat oman sukunsa ja kansakuntansa sotakokemukset perheen

131 On myös viitteitä nuorten aikuisten näkemyksistä sotien jatkumisesta, esim. van den Berg 2007.

muistelukerronnasta. Lapset myös tunnistavat venäläiset vihollisiksi.¹³²

Käsillä olevaa teosta lukiessa on muistettava, että aineisto kerättiin haastattelemalla lapsia koulussa. Haastattelu poikkesi lasten normaalista koulupäivästä, ja vieraiden aikuisten läsnäolo saattoi luoda haastatteluihin virallisuuden leiman. Tämän vuoksi haastateltavat ovat saattaneet kertoa erityisesti sellaisista asioista, joiden he uskovat kuuluvan viralliseen (julkisuudessa vallitsevaan) menneisyyspuheeseen. Tämä voisi osaksi selittää Suomen viimeisimpien sotien vahvan läsnäolon lasten menneisyyspuheessa. Vanhempien haastattelut eivät kuitenkaan kyseenalaistaneet lasten haastatteluista saatua kuvaa.

Vanhemmat tunnistavat talvi- ja jatkosodan kansallisen suurkertomuksemme ytimenä ja yhtyvät näkemykseen, että suvut pyrkivät liittämään oman historiansa yleisempään kansakunnan historiaan nimenomaan Suomen viimeisimpien sotien kautta. Monet yhtyivät lisäksi näkemykseen, että varsinkin talvi- ja jatkosota kuuluvat kansalliseen historiakuvastoon, mihin lapset pitää tutustuttaa, jotta nämä tietäisivät, mistä itsenäisyyspäivän televisiolähetysissä puhutaan tai miten sotaveteraanit liittyvät maamme historiaan. Sodista puhuminen tuntuu vanhempien mielestä olevan sallitumpaa kuin aiemmin kylmän sodan aikana. Julkisuudessa näkyvä avoimempi historiapuhe on johdannut asioiden laveampaan käsittelyyn myös perhepiirissä. Haastatellut vanhemmat lähes poikkeuksetta allekirjoittavat lasten kuvaukset naisten voimakkaasta roolista perinteen välittäjinä ja isoäideistä soitaan liittyvien tarinoiden kertojina. Osa haastateltavista kertoi isoisien vältelleen sotajuttujen kertomista.

Sodan merkitys muistelukerronnan kantavana teemana heijastuu pelkona joidenkin lasten tulevaisuudenodotuksissa. Lapset kokevat sodan ja sen uhkan monesti todellisempina kuin aikuiset, jotka osaa-

132 Haastatelluille vanhemmille ei ollut yllätys, että heidän lapsensa tiesivät venäläiset vihollisiksi. Heidän mukaansa tieto on välittynyt ennen kaikkea isovanhempien kertomusten kautta. Lähes kaikki haastatellut vanhemmat uskoivat lastensa tietävän Venäjän olleen Suomen vihollinen. Yksi haastateltavista toivoi lapsensa muistavan vihollisen olleen Venäjän sijasta Neuvostoliitto. Lasten tai vanhempien haastatteluista ei ilmennyt viholliskuvan siirtyneen tähän päivään. Lapset eivät puhuneet Venäjästä nyky-Suomen vihollisena – tosin haastattelukysymykset eivät ohjanneet nykytilanteen arviointiin.

vat suhteuttaa asiat historialliseen kontekstiin ja nykyiseen maailmantilanteeseen. Vanhempien ja isovanhempien ei kuitenkaan ole syytä sensuroida sotateeman käsittelyä. Kuolemisten, haavoittumisten ja menetysten ohella heidän olisi kuitenkin syytä puhua lapsille myös selviämisestä, jälleenrakentamisesta ja viholliskuvien poistamisen tärkeydestä.

Kiteytettynä käsillä oleva tutkimus viittaa siihen, että jo hyvin nuoret lapset ovat ammentaneet historiakulttuurista runsaasti tietoa oman historiakuvansa rakennusaineiksi. He ovat tarkalla korvalla kuunneleet vanhempiensa ja isovanhempiensa muistelukerrontaa. Lasten historiakuva on kuitenkin vielä jäsentymätön, he eivät esimerkiksi osaa suhteuttaa menneisyyden ”pahoja tekoja” kontekstiinsa. Tämän takia monet lapset kokevat tulevaisuuden uhkaavana.¹³³

133 Osa haastatelluista vanhemmista näki lastensa suhtautuvan käynnissä oleviin konflikteihin ja sotiin näitä suoranaisesti koskettamattomina asioina. Vanhempien mukaan ne eivät aiheuta lapsille pelkoja vaan niihin suhtaudutaan ikään kuin luonnollisena osana mediatarjontaa.

3. SOTA HISTORIAKULTTUURIN KÄYTTÖVOIMANA

Sotajuttujen kerronnallinen jännite

Lasten haastatteluista ilmeni sodan vahva läsnäolo heidän historia-kuvissaan. Historian eri välittäjäkanavat tavoittavat varsin kattavasti 7–10-vuotiaat, mutta lapset eivät vielä tuossa iässä varsinaisesti lue so-taan liittyviä kirjoja tai katso sodasta kertovia televisio-ohjelmia. Sota välittyy heille nimenomaan vanhempien ja isovanhempien kertomus-ten kautta. Muusta historiakulttuurista heijastuu luonto- ja kulttuuri-painotteinen historiakuva: lapset pohtivat niin maailman syntyä ja dinosaurusten aikaa kuin 1800-luvun elämää Suomessa. Siihen vi-rikkeitä antavat televisio-ohjelmat ja lapsille suunnatut kirjat. Niiden merkitys lasten historiatietoisuuden kehittymiselle näyttää kuitenkin sukupolvien välistä kerrontaperinnettä vähäisemmältä.

Kotona kuultujen tarinoiden voima perustuu niiden omakohtai-suuteen – niiden avulla lapsi ikään kuin kytketään suvun kokemusperi-ntöön. Kerrontatilanteet ovat emotionaalisesti vaikuttavia tapahtu-mia, koska lapsi on tilanteen keskushenkilö ja hänet otetaan osaksi ai-kuisten maailmaa. Lapsi usein kuulee saman tarinan vuosien saatossa monta kertaa, joten tarinan tehovaikutus perustuu myös sen toistoon.

Miksi sitten vanhemmat ja isovanhemmat puhuvat jälkeläisilleen sodasta? Yksi selitys on, että sotajutut koetaan arkielämän tarinoita jännittävimiksi. Sirkka Ahonen havaitsi tutkimuksessaan vanhem-pien ja isovanhempien välttelevän aiheita, joiden he epäilivät kylläs-

tyttävän nuoria. Kun lapsille puhutaan menneistä asioista muutenkin vähänlaisesti, vain hohtokkaat jutut läpäisevät vanhempien ja isovanhempien itesesensuurin. Kyse näyttäisi olevan ennen kaikkea vanhempien ja isovanhempien asenteista.

Sotiin myös liittyy kertomuksellisia jännitteitä, onhan kyse elämän ja kuoleman tematiikasta. Tämä tuli konkreettisesti ilmi Ahosen *Historiaton sukupolvi?* -teoksen julkistamistilaisuudessa, jossa tutkimukseen osallistuneelta lukiolaisnuorelta kysyttiin, miten hän selittää sen, että sodat nousivat hänen ikäluokkansa edustajille rauhanajan muutoksia merkityksellisemmiksi teemoiksi. Kyseinen nuori vaikutti häkeltyvän moisesta kysymyksestä mutta kiteytti näkemyksensä toteamukseen, ettei hän ole kuullut hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisen johtaneen kuolonuhreihin. Sota kiinnostaa, koska siihen liittyy yksilöiden selviytymistarinoita. Vaikka oman suvun jäsenille ei sodassa olisi tapahtunut mitään dramaattista, kontekstin oletetaan herättävän kuulijoiden kiinnostuksen.

Kyse on lisäksi oman suvun liittämisestä kansalliseen suurkertomukseen. Sodat ovat näkyneet vahvasti kouluopetuksessa mutta myös historiakulttuurissa yleisemminkin. Esimerkiksi viimeisimpien sotien juhlapäivien uutisoinnit ja veteraanikeräykset ovat nostaneet sodat kansallisen historiamme avainkysymyksiksi. Sotien kautta määritellään suomalaisuutta. Poliitikotkin puhuvat talvisodan hengestä olettaen kaikkien suomalaisten ymmärtävän käsitteen sisällön. Sotien värittäessä julkisuudessa suomalaisuudesta käytävää keskustelua vanhemmat ja isovanhemmat katsovat luontevaksi välittää siihen liittyen jälkeläisilleen oman sukunsa vaiheet. Sodista puhumisella voi toki myös nähdä terapeutin vaikutuksen: lapset ja nuoret oppivat niistä, että suomalaiset ovat selvinneet mahdottomiltakin tuntuissa tilanteissa. Sodista selviäminen luo uskoa tulevaisuuteen.

Sodista puhumisella on kuitenkin nurja puolensa. Suomalaisnuoret suhtautuvat pessimistisesti tulevaisuuteen. Heitä huolettavat ympäristökysymysten ohella väkivallan lisääntyminen. Nuorten tulevaisuuskuvien selvityksissä sodanuhka näkyy erityisesti poikien vastauksissa.¹³⁴ Teini-ikäiset osaavat jotenkin suhteuttaa maailmalla käyn-

134 Seppänen 2008, 34.

nissä olevat sodat ja niiden mahdolliset heijastusvaikutukset Suomeen, mutta nuorempien lasten uutisoinnin käsittely ei vielä ole kovin jäsen-
tynnyttä.¹³⁵ He saattavat kokea esimerkiksi Lähi-idän pommi-iskut uh-
kaavina. Aikakäsityksen kehittymättömyyden takia lasten on vaikea
suhteuttaa kaikkea kuulemaansa ja näkemäänsä aikaan. Siksi kauan
aikaa sitten käyty sota voi tuntua heille pelottavan todelliselta.

Vanhempien ja isovanhempien tarinoissaan välittämät vihollisku-
vat saatetaan samaistaa tähän päivään. Haastatellut lapset tiesivät Suo-
men sotineen Venäjää vastaan. Vanhemmat ja isovanhemmat olivat
kertoneet heille, kuinka venäläiset ”hyökkäsivät”, ”pommittivat” tai
”ottivat Suomelta toisen käsivarren”. Saksalaisia ei kuvattu viholliseksi
paitsi yhdessä venäläissyntyisen lapsen haastattelussa.

Nykypäivään sitoutuvien viholliskuvien luomisen lisäksi sotajuttu-
jen haitallinen vaikutus liittyy lasten tulevaisuusodotusten pessimis-
tisyiden vahvistamiseen. Sodista puhuminen tuo sodat lasten maail-
maan. Harvat vanhemmat käsittelevät sotia lasten kanssa perusteelli-
sesti pohtimalla myös sotien mahdollista estämistä tai pitkiä rauhan-
jaksoja. Lapsille voi näin muodostua käsitys sodista luonnonilmiöiden
kaltaisina tapahtumina, joille ihminen ei voi mitään. Lapsille saattaa
myös muodostua kuva, että kun maamme itsenäisyys on lunastettu
sodilla, joudutaan jatkossakin tekemään niin. Lasten huoli sodista nä-
kyi haastatteluissa: kun lapsilta kysyttiin, mitä historiasta pitäisi opet-
taa lapsille, monet liittivät vastauksensa juuri sotiin.

Historian välittäjäkanavien osalta tilanne muuttuu nuorten tullessa
teini-ikään, jolloin vanhempien rooli heikkenee ja kaveripiirin merki-
tys kasvaa. Teini-iässä nuoret pääsevät käsiksi myös vapaammin muu-
hun historiakulttuuriin eivätkä ole enää niin tiukasti sidottuja van-
hempiinsa. Nuorten historiakuva alkaa saada enemmän rakennus-
aineksia kodin ulkopuolelta. Sota kuitenkin näkyy edelleen vahvasti
nuorten elämässä.

Tämän tutkimuksen haastattelut – ja etenkin sodan merkityksen
korostuminen lasten historiakuissa – herättävät pohtimaan yleisem-
minkin sotaa historiakulttuurin käyttövoimana. Seuraavassa tarkastel-

135 Vrt. Toivonen 1991; Puhakainen 1992.

laankin, miksi vanhemmat ja isovanhemmat – erityisesti isät ja isoisät – suhtautuvat suopeasti sotaisan historiakulttuurin tuotteisiin ja ilmiöihin ja ovat valmiita välittämään niitä jälkeläisilleen.

Sota historian merkittävänä ilmiönä

Sota on vahvasti näkyvissä historiakulttuurissamme. Yhdysvaltalainen historioitsija Gordon F. Sander kertoi ensimmäisillä Suomen vierailuillaan ihmetelleenä, kuinka suomalaiset puhuivat talvisodasta, ikään kuin se olisi käyty vasta hiljattain. Sander pitääkin talvisotaa *Kalevalan* kaltaisena myyttinä, joka on tunnettava ymmärtääkseen suomalaisia ihmisiä ja suomalaisuutta.¹³⁶

Talvisotaa on kansallisessa suuressa kertomuksessa pidetty nuoren tasavallan miehuuskokeena.¹³⁷ Henrik Meinander on kiinnittänyt huomiota siihen, että itsenäisyyspäivän vietto on kytkeytynyt yhä enemmän toisen maailmansodan kuin vuoden 1917 tapahtumiin.¹³⁸ Televisiosta on tullut tavaksi näyttää Edvin Laineen ohjaama *Tunte maton sotilas* ja presidentin itsenäisyyspäivän vastaanotolla haastattelut on aloitettu Mannerheim-ristin ritareista. Muutenkin itsenäisyyspäivän televisiolähetykset ovat suurelta osin koostuneet talvi- ja jatkosotaan liittyvistä ohjelmista.¹³⁹

Meinanderin mukaan toisen maailmansodan historia on välittynyt historianopettajien ja yliopistojen tutkijoiden toimesta mutta ennen kaikkea sukulaisten ja tuttavien kertomuksissa. Traagiset tarinat ovat olleet perhe- ja sukutarinoiden kantavana voimana, ja vielä toistaiseksi ne ovat rakentuneet suuren kansallisen kertomuksen perustalle. Meinander kuitenkin pohtii mahdollisuutta kertomusten sirpaloitumiseen erilaisten tulkintojen saadessa enemmän painoarvoa. Hä-

136 Oksanen 2010.

137 Meinander 2009, 393.

138 Meinander 2009, 395.

139 Itsenäisyyspäivänä 2010 kansallisen yleisradioyhtiö YLE:n kanavilta näytettiin talvi- ja jatkosotaan liittyviä ohjelmia 7 tuntia 45 minuuttia (Elokuva *Tunte maton sotilas* sekä dokumentit Suomen asia on meidän, Pilvenveikot, Eskil Granlund – taistelulähetti, Hangon sota ja Sotalapset).

nen mukaansa tällainen trendi on nähtävissä niissä maissa, ”joissa kansallinen solidaarisuus on heikentynyt maahanmuuton, monikulttuurisuuden ja maailmanlaajuisen digitaalikulttuurin vuoksi”. Suomessa hän ei kuitenkaan näe tämän tapahtuvan lähitulevaisuudessa maamme vahvan yhtenäiskulttuurin ja periferisen aseman takia.¹⁴⁰

Suomalaisnuorilla oli *Youth and History* -tutkimuksen mukaan vahva kansallisesti painottunut näkökulma historiaan, ja Sirkka Ahosen haastattelemissa lukiolaisilla oli Suomen viimeisimmät sodat vahvasti esillä.¹⁴¹ Mikään ei viittaaakaan sodan varaan rakentuvan kansallisen suurkertomuksen heikkenemiseen.

Johanna Hakkarin vuonna 2003 keräämä aineisto suomalaisilta kahdeksaluokkalaisilta kertoo sotien säilymisestä nuorten mielissä historian merkittävimpinä tapahtumina. Useammassa kuin joka toisessa vastauksessa (1049 vastausta 2003:sta) nuoret nostivat sodat ja onnettomuudet esille.¹⁴² Arja Virran tutkimuksessa yläkouluikäiset suomalaisnuoret nostivat vielä selvemmin sodat kansallisiksi avaintapahtumiksi.¹⁴³ Vaikka Virran tutkimusjoukko oli verrattain pieni (62 nuorta), tulos kertonee yleisemminkin suomalaisnuorten asennoitumisesta. Sodat korostuvat nuorten historiakuviissa. Kyse on osittain kouluopetuksesta, jossa historianopetus liittyy monesti sotiin. Osaksi sodat nousevat esille viihdekulttuurin kautta. Historian sotaisuus ei ole vain suomalainen ilmiö. Virran tutkimuksessa sodat olivat eniten mainintoja kerännyt merkittävä tapahtuma myös maahanmuuttajaoppilaiden (56 nuorta) vastauksissa kotimaansa historiasta. Vastaavannaisia maan itsenäistymistä ja sotia korostavia tuloksia on saatu tutkittaessa myös yhdysvaltalaisnuoria.¹⁴⁴

Jere Brophy ja Bruce VanSledright keräsivät 1990-luvun alussa historianopiskelunsa aloittavilta yhdysvaltalaisilta viidesluokkalaisilta tietoja siitä, mitä nämä tiesivät – tai luulivat tietävänsä – historiasta ja mitä he halusivat opiskella. Valtaosa oppilaista nimesi yhden tai

140 Meinander 2009, 397–398.

141 Ahonen 1997, A259–A261; Ahonen 1998.

142 Hakkarin 2005, 74.

143 Virta 2009.

144 Barton & Levstik 1998; Yeager ym. 2002.

useamman heitä kiinnostavan asian historiasta.¹⁴⁵ Alla olevasta taulukosta ilmenee, että amerikkalaiset viidesluokkalaiset olivat kiinnostuneet nimenomaan sodista.

TAULUKKO 9. Mitä yhdysvaltalaiset oppilaat sanoivat haluavansa opiskella historiasta viidennellä luokalla¹⁴⁶

A. Yleiset kategoriat	Pojat (N 44)	Tytöt (N 36)	Yht. (N 80)
1. Sodat	12	9	21
2. Presidentit	10	8	18
3. Kaikki/paljon historiasta	8	7	15
4. Intiaanit	2	10	12
5. Päivämäärät (erityisistä tapahtumista)	7	3	10
6. Miten ihmiset ennen elivät	3	7	10
7. Löytöretkeilijät/tutkimusmatkat	6	0	6
8. Keksijät/keksinnöt	3	1	4
9. Lähetysaarnajat	0	3	3
Yhteensä	51	48	99

Vaikka sodat ovat erityisesti poikien lempiaiheita, ne kuuluvat myös tyttöillä historian suosituimpien aiheiden listalle. Edellä esiteltujen tutkimusten perusteella sodat kiinnostavat kaikenikäisiä nuoria, yhdysvaltalaisesta viidesluokkalaisesta Suomen lukiolaisiin.¹⁴⁷ Sodat korostuvat myös käsillä olevan tutkimuksen haastatteluaineistossa. Vaikka suomalaisoppilailta asiaa kysyttiin eri muodossa (menneisyyden suosikkiaikakausi/mikä on tärkeä opettaa lapsille), sota näkyi vahvasti niin poikien kuin tyttöjenkin vastauksissa. Monet nimesivät ”sodan Venäjää vastaan” merkityksellisimpien aiheiden joukkoon.

Mutta mikä sodissa sitten viehättää nuoria? Osaksi kyse lienee suomalaisten osalta kansallisen suurenkertomuksen asemasta suomalaisia yhdistävänä tekijänä – jonkinlaisena ylpeyden aiheena. Sodat kiinnos-

145 Brophy & VanSledright 1997, 81–82.

146 Brophy & VanSledright 1997, 82.

147 Sodat näkyvät historianopetuksessa mieleenpainuvimpien ja merkityksellisimpinä pidettyjen teemojen listalla ympäri maailman, ks. esim. Isosta-Britanniasta Lee 2002 tai Portugalista Barca, Magalhães & Castro 2004, 39, 41.

tavat kuitenkin myös muista syistä, koska nuorten kiinnostus on universaalista. Nuoret kohtaavat sodan osana historianopetusta. Se ei kuitenkaan vielä selitä, miksi nuoret pitävät sotaan liittyviä aiheita muita kiinnostavimpina. Myöskään sukupolvien välisen kerrontaperinteen sotapainotteisuus ei riitä yksin selittämään asiaa, koska nuoria kiinnostavat myös sellaiset sodat, joihin heidän suvuillaan ei ole minkäänlaisia siteitä. Kyse onkin monien tekijöiden yhteisvaikutuksesta, mutta suurelta osin nuorten kiinnostus sotaan syntyy ja vahvistuu kaupallisen historiakulttuurin kautta. Sota toimii viihdeteollisuuden käyttövoimana.

Vaikka historiakulttuurin tuotteet ovat vuosikymmenten saatossa vaihtuneet, sota ei ole vähentynyt poikien harrastuksista. Nykynuorilla tietokone- ja konsolipelit ovat korvanneet edellisen sukupolven muovirakennussarjojen rakentelun. Sukupolvesta toiseen sota on kuitenkin pysynyt poikien leikeissä kestopelina. Koska tämän tutkimuksen mukaan lapset saavat kosketuksen sotaan vanhempien ja isovanhempien muistelu- ja keskustelusta, on syytä tarkastella edellisten sukupolvien edustajien historiakuvaan vaikuttaneita tekijöitä. Haastatteluun osallistuneiden lasten vanhemmat elivät lapsuuttaan pääosin 1970–1980-luvuilla, jolloin etenkin poikien maailma täyttyi sotasarjakuvista, sotaromaaneista ja koottavista muovirakennussarjoista. Nykylasten isillä lieneekin sen seurauksena varsin myönteinen asenne sotaisan historiakulttuurin tuotteisiin.

Sotaisan historiakulttuurin muodot

Sotasarjakuvat kuuluivat kolme neljä vuosikymmentä sitten poikien mielilukemistoon. Sota on vuosisatoja ollut tarinakulttuurin kestoaiheita. Erityisesti 1960–1970-luvuilla sota välittyi nuorisolle sarjakuvakulttuurin kautta. Isossa-Britanniassa sotasarjakuvat *Commando*, *Air Ace*, *War at Sea* ja *Action War Picture Library* myivät miljoonia kappaleita kasvavalle ikäluokalle ja esimerkiksi viimeksi mainittu lehti ilmestyi parhaimmillaan 12 kertaa kuukaudessa.¹⁴⁸ Myös Suomessa englannista käännetty *Korkeajännitys*-lehti saavutti valtaisan suosion.

148 Roach 2007, 12–13.

Parhaimmillaan samaan aikaan ilmestyi tavallisen *Korkeajännityksen* lisäksi toisen maailmansodan taisteluihin sijoittuvat merten, ilmojen, aavikon ja viidakon *Korkeajännitykset*. Lehdestä tehtiin versiot myös villistä lännestä, avaruudesta ja agenttiseikkailuista, mutta ne eivät menestyneet akselivaltojen ja liittoutuneiden välienselvittelyyn keskitettyjen lehtien lailla.

Toinen maailmansota otti nuoret miehenalut otteeseensa ennen näkemättömällä tavalla. Aiemmin sotia oli käsitelty runoissa, näytelmissä ja romaaneissa ja Isossa-Britanniassa muun muassa *The Boy's Own Paper* ja *Halfpenny Marvel* -sarjakuvalehdet sukelsivat Napoleonin sotiin ja brittiläisen imperiumin rakentamiseen liittyviin taisteluihin. 1960-luvulla tilanne kuitenkin muuttui. Sarjakuvat jyräsivät muut kulttuurituotteet jopa siinä määrin, että kasvattajat huolestuivat poikien lukemiskulttuurista. He pelkäsivät kevyeksi tuomitsemansa sarjakuvien syrjäyttävän kokonaan poikien vakavamman lukuharrastuksen.

1960–1970-luvuilla sarjakuvat kuuluivat niiden käsissä, joiden isät olivat eläneet sota-aikana. Sotasarjakuvat ehkä joissain tapauksissa korvasivat sen, ettei sodan kokenut sukupolvi halunnut käsitellä omia kokemuksiaan lastensa kanssa. Ennen kaikkea sotasarjakuvat tulivat kuitenkin sopivaan markkinatilanteeseen, jossa nuorisolla alkoi olla aiempaa enemmän rahaa käytettävänä ja muu viihdetarjonta vielä varsin suppeaa. Tilanne oli myös otollinen sarjakuvien massatuotannolle.

Pojille suunnatulla lukemistolla on ollut vaikutuksensa kasvavan polven ajatusmaailmaan. Urheutta ja uhrautumista korostavat tarinat ovat vedonneet tietyn ikäisiin poikiin. Isossa-Britanniassa sotatarinat toimivat nuorten miesten armeijaan rekrytoinnin apuvälineinä 1900-luvun alussa siinä missä elokuvat ja tietokonepelit vuosisadan lopulla. Ei siis ihme, että esimerkiksi ensimmäisen maailmansodan aikaisen paperipulan koetellessa Britanniaa sarjakuvat ilmestyivät normaalisti hallituksen myötämielisellä avulla.¹⁴⁹

Sarjakuvat myös iskostivat nuoriin historian tietoutta. Toiseen maailmansotaan liittyvät asiat ovat vuosikymmeniä sytyttäneet pojat historiantunneilla. He tuntevat jo ennen kouluopetusta sodan syyt,

149 Riches 2009, 9.

osapuolet ja taistelutanteret. Sotasarjakuvien voimasta kertoo niistä opittujen asioiden jääminen syvälle nuorten tietorakenteisiin. Britanniassa televisiopersoona James May on todennut historiallisen kone-tuntemuksensa juontuvan lapsuutensa sotasarjakuvista.¹⁵⁰ Samalla lailla Mayn ikätoverit ympäri maailmaa tunnistavat vielä tänä päivänä toisen maailmansodan sotakoneet kuvista, suuri osa heistä muistaa jopa niiden yksityiskohtaiset tyyppimerkinnot. Tämä kertoo siitä, kuinka syvälle historiakulttuurista peräisin oleva tieto on uponnut otollisessa iässä olleiden nuorten tietämykseen.

Asia itsessään motivoi nuoria tiedon omaksumiseen, mutta tiedolla oli myös sosiaalista merkitystä. Sotakoneiden merkkien, mallien ja ominaisuuksien tietäminen toi arvostusta kaveripiirissä. Suomessa pojat lukivat *Korkeajännitys*-sarjakuvia, mutta kiinnostuneimmat paneutuivat tutkimaan *Toinen maailmansota* -teossarjaa. Kustantaja kaavaili Kuusiosainen kirjasarjan kohdeyleisöksi keski-ikäisiä, sotahistoriaa harrastavia miehiä, mutta tilauksia tekivät yhtä lailla lastensa sivistämisestä huolehtineet vanhemmat. He näkivät kirjasarjassa mahdollisuuden ohjata lastensa sotaharrastusta hyödylliseen suuntaan. Kirjaedustajat vetosivatkin kansakoulun käyneiden vanhempien haluun tukea oppikoulussa opiskelevia lapsiaan. *Toinen maailmansota* -kirjasarjan kaltaisia suurteoksia markkinoitiinkin sosiaalisen nousun lupauksella.¹⁵¹ Nuorille suunnattua tietokirjallisuutta oli tuohon aikaan suhteellisen vähän. Vuosina 1973–1976 Suomessa julkaistu *Toinen maailmansota* -kirjasarjan kilpailijoita olivat oikeastaan vain kuvitetut tietosanakirjat.

Tietokirjojen ohella poikien ja miesten käsissä kuuluivat Esa Anttan, Joppe Karhusen, Niilo Lauttamuksen ja Reino Lehväslaihon teokset. Kotimainen sotakirjallisuus kukoisti siten, että Urho Kekkonen kirjoitti harmistuneena päiväkirjaansa siitä, miten isät kirjoittavat ja pojat lukevat. Sotaromaanien valtavirta ei kuuluneetkaan YYA-Suomen viralliseen linjaan.¹⁵² Nuoriso luki niitä kiehtovina sotatarinoina ja varttuneemmat myös suomettumisen vastapainoksi.

150 May 2007.

151 Häggman 2003, 296–300.

152 Ks. Niemi 1988, 186.

Sotakirjat olivat monien kustantajien kustannustoiminnan kivi-jalka. Sotaromaanit olivat 1970–1980-luvuilla myydyimpien teosten listoilla. Tuolloin yli 20 000 kappaleen painoksiin ylsivät muun muassa Esa Anttala, Taisto Huuskonen, Reino Lehväslaiho, Arto Paasilinna ja Mauri Sariola.¹⁵³ Sotakirjojen menekin ennustettiin laskevan 1980-luvulla mutta toisin kävi. Vuosina 1980–1984 julkaistiin peräti 76 sotaromaania ja tahti näytti kiihtyvän.¹⁵⁴ Vuonna 1984, johon Juhani Niemen suomalaiseen sotakirjallisuuteen liittyvä tarkastelu päättyi, julkaistiin ennätysmäärä sodan kirjoja. Sodasta on tullut niin kauno- kuin tietokirjallisuuden pysyvä myyntituote. Uusimpia kirjallisuuden myyntitilastoja tarkastellessa huomaa, että sotakirjat ovat edelleen niin tieto- kuin kaunokirjallisuuden bestseller-listoilla.¹⁵⁵

TAULUKKO 10. Sotakirjojen julkaiseminen viisivuotiskausittain 1940–1984 (Lähde: Niemi 1988, 12)

	Kaunokirjallisuus	Tietokirjallisuus	Yhteensä
1940–1944	120	89	209
1945–1949	13	17	30
1950–1954	6	19	25
1955–1959	19	31	50
1960–1964	34	25	59
1965–1969	49	33	82
1970–1974	46	43	89
1975–1979	54	44	98
1980–1984	76	57	133
Yhteensä	417	358	775

153 Niemi 1988, 195.

154 Niemi 1988.

155 Esimerkiksi Suomen Kustannusyhdistyksen vuoden 2009 myydyimpien tietokirjojen listan sijalta 5 löytyy *Me olimme nuoria sotilaita* -teos, joka koostuu viime sotiemme tavallisten sotilaiden ottamista valokuvista (myynti 34 600 kpl). Kustannusyhdistyksen edellisvuoden kotimaisten kaunokirjojen listan sijalta 14 puolestaan löytyy Reino Lehväslaihon jatkosotaan sijoittuva teos *Isku itään* (myynti 16 700 kpl). Listan sijalla 16 on Antti Tuurin sisällissotaa kuvaava teos *Kylmien kyytimies* (14 700 kpl), ja sijalla 12 oleva Antti Tuurin vuoden 1918 vankileirikuvaus *Surmanpelto* (23 900 kpl) on myös tulkittavissa sotakirjaksi. Vuoden 2007 listan sijalta 16 löytyy Reino Lehväslaihon *Seesjärven sissit* (16 100 kpl). Lehväslaihon sotakirjoja onkin 2000-luvun ensi vuosikymmenen aikana myyty yli 100 000 kappaletta. Suomen Kustannusyhdistyksen bestseller-tilastot 2000–2009.

Niemi selvitti tutkimuksessaan kysymystä, miksi sotakirjoja kirjoitetaan ja luetaan. Hän etsi vastausta kysymykseen, onko kyse suomalaisesta syndroomasta. Niemi päätyi näkemykseen, että sotakirjat toimivat jonkinlaisina kansakunnan kriisinhoitajina. Nuorelle miehelle sotakirjat toivat kuitenkin kiehtovaan aihepiiriin kytkeytyvää jännitystä ja oikeanlaisen sankaruuden malleja.

Vastoin yleistä odotusta sotakirjojen lukijakunta ei koostu iäkkäistä lukijoista. Sotakirjoja lukivat 1970- ja 1980-luvulla tehtyjen tutkimusten mukaan etupäässä nuoret ja keski-ikäiset. Sotakirjojen lukemisessa miehillä on selvä yliedustus, mikä on säilynyt 2000-luvulle saakka. 1980-luvun selvityksissä sotakirjat menettivät jonkin verran asemaansa 11–15-vuotiaiden poikien mielilukemistossa verrattaessa 1960-luvun tutkimuksiin. Sotakirjat ovat kuitenkin näihin päiviin saakka säilyttäneet paikkansa poikien mielilukemistossa. Tytöt sen sijaan ovat kautta aikojen sijoittaneet sotakirjat lukulistansa häntäpäähän.¹⁵⁶ Keskimäärin yksi viidestä suomalaisesta lukee aktiivisesti sotakirjoja.¹⁵⁷

Sotakirjallisuuden buumi 1950-luvulla nostatti kriittisiä äänenpajonoja. Erno Paasilinna puhui jopa ”perinteisen soturikansan” laajamittaisesta psykologisesta itsetyydytyksestä.¹⁵⁸ Nykyään sotakirjoja syytetään toistossaan kyllästyttäväksi.¹⁵⁹ Yhdestä näkökulmasta kerrottu sankaritarina kuuluu kriitikoiden mukaan sotakirjallisuuden helmasynteihin. Sotakirjoissa korostuvat soturihyveet: peräänantamattomuus, sitkeys ja toverihenki. Siviilit ja sodan mukana tuoma kärsimys tuntuvat paikoitellen jopa tarkoituksella rajatun ainakin perinteisem-

156 Sotakirjojen suosiota koskevat tiedot perustuvat seuraaviin lähteisiin: Kulttuuritilasto 1977 ja 1981; Saarinen 1986; Niemi 1988; Stockmann, Bengtsson & Repo 2005; Lukemisharrastuksesta on tehty lukuisia selvityksiä, esim. Kielitaidon kirjo -tutkimushanke, ks. www-dokumentti: <http://www.aidinkielenopettajainliitto.fi/paakirjoitus309.html> (Luettu 23.3.2010) ja opinnäytetöitä, viimeisimpänä Sanna Laaksosen pro gradu -tutkielma, jossa sotakirjat näyttävät yhdeksänsuokkalaisten poikien lukemistona. Laaksosen 2009, 51, 75; Poikien ja tyttöjen polarisoitunut suhtautuminen sotakirjoihin ei ole vain suomalainen ilmiö. Muun muassa Ashley on saanut vastaavanlaisia tuloksia Kanadasta (ks. Fasick 1986, 15); Kiinnostavalla tavalla opettajat kuitenkin arvioivat sotakirjallisuuden kiinnostavan lukioikäisiä vähän (ks. Rikama 2004, 80–81).

157 Niemi 1988, 202.

158 Ks. Niemi 1988, 13.

159 Hanski 2003.

män sotakirjallisuuden tarkastelussa ulkopuolelle. Tietyn genren sotakirjat ovatkin kuin poikien seikkailulukemiston jatkeita.

Sotasarjakuvien ja -romaanien kulta-aikaan, 1960–1970-luvuille, sijoittuu toinen historiakulttuurin muoto, joka vahvisti poikien sotaharrastusta – koottavien muovirakennussarjojen tekeminen. Tuotemerkit *Airfix*, *Revell*, *Heller*, *Tamiya* ja *Monogram* herättävät vielä tänä päivänä lämpimiä muistoja 40–60-vuotiaissa miehissä. Suosituimpiin valmistajiin kuulunut brittiläinen *Airfix* myi parhaimpina vuosina 20 miljoonaa rakennussarjaa.¹⁶⁰ Pienoismallien rakennusinnostus levisi ympäri maailman. *Airfixin* – kuten muidenkin koottavien muovirakennussarjojen tuottajien – kohdeyleisönä olivat pääasiassa 7–15-vuotiaat pojat.¹⁶¹ Tehtaat tuottivat suhteellisen edullisen hintaisia koottavia pienoismalleja, jotta nuorisolla oli mahdollisuus hankkia niitä taskurahoillaan. Mainosmaailma puolestaan löysi lapset ja nuoret uudeksi kohderyhmäkseen, joten edullinen hinta yhdistettynä tehokkaaseen markkinointiin olivat osasyypienä pienoismallien suosioon. Koska nuoret saattoivat ostaa rakennussarjoja taskurahoillaan, niitä myytiin kaikkialla – tavarataloissa, lehtimyymälöissä, posteissa ja jopa karkkikaupoissa.¹⁶² Lasten ja nuorten kulutus keskittyi tuoloin lähinnä makeisiin, sarjakuviin ja pienoismalleihin. Vähän vanhemmilla nuorilla musiikkilevyt syrjäyttivät mainitut tuotteet, mutta 1960–1970-luvun lapsille ja nuorille oli nykymittapuun mukaan varsin vähän tarjottavaa.

Rakennussarjat kehittivät poikien kärsivällisyyttä ja hienomoto-riikkaa, mutta sen ohella ne ohjasivat ottamaan selvää rakentamiensa laitteiden esikuvista. Vielä aikuisenakin tiettyyn lapsuusvaiheeseen ajoittuvat tapahtumat muistetaan kirkkaasti. Edellä mainittu James May on esimerkiksi kuvaillut ensimmäisen koottavan lentokoneensa hankkimista viisivuotiaana – kaupasta, jossa hän teki ostopäätöksen ja tunnelmistaan, mitä koottava lentokone hänessä herätti.¹⁶³ Tietyt lapsuuden kokemukset jäävätkin mieleen loppuelämän ajaksi.

160 May 2010, 40; Ward 2009, 7.

161 Ward 2009, 135.

162 Ward 2009, 55.

163 May 2010, 7–8.

Koottavien muovirakennussarjojen jättämä oppimisjälki perustuu lähes täydelliseen keskittymiseen rakentamisprosessin aikana. Kun rakentaja pyörittelee lentokoneen runkoa tuntikausia käsissään, sen yksityiskohdat painuvat mieleen. Ei ole ihme, että lapsuudessaan pienoismalleja rakentaneet tunnistavat pienoismalliensa esikuvat vielä vuosien päästä. Sinällään tylsistyttävän oloinen rakentaminen antaa myös tilaa mielikuvitukselle. Osia yhteen liimatta tulee pohtineeksi pienoismallin ominaisuuksia historiallisessa kontekstissa. Juuri tämä vapaan historiallisen mielikuvituksen mahdollisuus erottaa koottavien muovirakennussarjojen tekemisen esimerkiksi nykyajan tietokonepelien pelaamisesta.

Sotaharrastuksen vaikutukset asenteisiin

Millaisia jälkiä 1960–1980-lukujen historiakulttuurin tuotteet jättivät tuolloiseen nuorisoon? Aikalaiset väittävät, etteivät sotasarjakuvat vääristäneet heidän käsitystään entisistä vihollisista, ei vaikka tämän päivän mittapuulla monet sotasarjakuvat olivat kaikkea muuta kuin poliittisesti korrekteja. Sarjakuvista opittiin hyvän taistelua pahaa vastaan ja oikeuden voittoa. Vaikka lehdissä liittoutuneiden sotilaat nimittelivät saksalaisia sakuiksi tai natseiksi ja japanilaisia japseiksi tai vinosilmiksi, se ei lietsonut asenteellisuutta kyseisiä kansallisuuksia kohtaan.¹⁶⁴

Historioitsija Jerome de Groot on toista mieltä. de Grootin mielestä sotasarjakuvien sanavarasto yhdessä aggressiivisen kansallistunteen kanssa näyttäytyy aika ajoin englantilaisessa *tabloid*-kulttuurissa, kuten jalkapallon Euroopan mestaruuskisojen aikaan 1996 saksalaisten nimittelynä *frizeiksi*.¹⁶⁵ *Commandon* (*Korkeajännityksen*) kaltaiset sarjakuvat kuvaavat pääasiassa taistelua raakuuksiin syyllistyviä natseja ja japanilaisia vastaan. Niissä valtaosa saksalaisista on pahoja natseja ja japanilaiset raakoja sotarikollisia. Silloin tällöin liittoutuneiden

164 May 2007, 6; Roach 2007, 9.

165 de Groot 2009, 6.

vastustajana esiintyy rehtejä saksalaisia, mutta heidät kuvataan poikkeustapauksina. Lukijan pitääkin olla varustettuna vankalla kriittisellä lukutaidolla pystyäkseen vastustamaan yleistämisen vaaraa.

Sotaa kuvaavat viihdetuotteet ovat välittäneet asenteellisen kuvan joistain kansallisuuksista tai ihmisryhmistä. Tämän voisi kuvitella heijastuneen viihdetuotteiden kuluttajien asenteisiin tavalla tai toisella. Kriittinen kansalainen osaa tunnistaa asenteelliset kohdat ja asettaa ne omaan arvoonsa. Sotagenren nyanssit tuntevat viihdealan ammattilaiset ovat jopa käyttäneet parodian tyylilajia hyväkseen omissa tuotoksissaan, kuten Quentin Tarantino *Kunniattomat paskiaiset* -elokuvasssa (2009).

Varsinkin varttuneemmat lukijat tai katselijat osaavat erottaa rasiset tai asenteelliset kuvaukset ja suhtautua niihin kriittisesti. Oleellinen kysymys onkin, huomaammeko sotaa käsitteleviin viihdetuotteisiin liittyvän kätketymmän vaikuttamisen: opettaako historiakulttuurimme ihannoimaan sotaa kuten on väitetty?

Sotaelokuvat rakentuvat sotasarjakuvien ja -romaanien lailla usein hyvän ja pahan välisen taistelun perusasetelman varaan. Toisin kuin esimerkiksi salapoliisitarinoissa sotaelokuvat rakentuvat juonen lisäksi historiallisen autenttisuuden varaan. Monissa tapauksissa tarina rakennetaan siten, että se mahdollistaa sotakaluston esittelyn. Panssarivaunut, lentokoneet ja sukellusveneet ovat yhtä lailla pääosan esittäjiä kuin miehet niiden sisällä. Sotakoneet herättävät samalla tavalla ihailua kuin vaikkapa vanhat autot, ja juonen sijasta monia katseluun houkuttelee sodan mahdollisimman autenttinen tunnelma. Sotaelokuvat saattavatkin johtaa sotaisaan koneromantiikkaan.

Sarjakuvia vieroksuvat puheet laantuivat sitä mukaa, kun sarjakuva menetti merkitystä nuorten vapaa-ajanvietossa. Poikien harrastustotumuksia kritisoivat tahot ottivat sarjakuvien sijasta 1980-luvulla kohdeekseen television ja seuraavilla vuosikymmenillä tietokoneet ja pelikonsolit. Kritiikki kohdistui uusien välineiden houkuttelevuuteen, koska ne veivät nuoret pois vakavamman kulttuurin parista.

Jälkikäteen 1970-luvun sarjakuviin kohdistuvan kulttuurikritiikin voi arvioida olleen väärässä. Pojat eivät suinkaan menettäneet luku-harrastustaan sarjakuvien takia, kuten pelättiin. Heidän lukuharras-

KUVA 4. Arkkityypit kuuluvat Korkeajännitys-lehden henkilögalleriaan. Pahat saksalaiset ovat natseja ja neuvostosotilaat ryssiä. Venäläisiä nimitellään Korkeajännityslehdissä myös vanjoiksi ja iivanoiksi. Kuvat Suomen sotien Korkeajännityksestä 8b/1988 (Commando No. 3162 "Fight for Finland"). Commando © DC Thomson & Co. Ltd. 2011.

tuksensa jalostui. Miten muuten on selitettävissä sotaromaanien edelleen jatkuva menestys Suomessa? Suomalaiset sotakirjailijat myyvät edelleen yhtä hyvin kuin pari vuosikymmentä sitten, jolloin sodan kokenut sukupolvi oli parhaassa proosankuluttamisen iässä.

Ravid Roach esitti sotasarjakuvien suosion laskun Britanniassa johduneen television ja tietokonepelien invaasiosta. Hän myös puntaroi mahdollisuutta, että sota olisi vihdoinkin menettänyt houkutuksensa.¹⁶⁶ Siinä hän on väärässä. Vaikka muovirakennussarjat ovat siirtyneet sekatarakauppojen ja markettien hyllyistä erikoisliikkeisiin, ne ovat kokeneet uuden tulemisen. Valmistajat, kuten *Airfix* ovat kehittäneet entistä helpompia rakennussarjoja houkutelakseen lukuisten muiden aktiviteettien parissa aikaansa viettäviä ja aikapulasta kärsiviä nuoria rakennussarjojen pariin.¹⁶⁷ Koottavien suurkuluttajia eivät kuitenkaan tänä päivänä ole lapset ja nuoret vaan 1960–1980-luvulla nuoruuttaan viettäneen sukupolven edustajat, joilla on nyt mahdollisuus taloudellisesti panostaa harrastukseensa. Suomessa myöskään sotasarjakuvat eivät ole Britannian tapaan kadonneet ruokakauppojen hyllyiltä. Se, että esimerkiksi *Korkeajännitys*-lehtiä on tänä päivänä saatavilla lähikaupoista ja marketeista saattaa viitata siihen, että nuoret ikäluokat ovat löytäneet lehden. Lukijakunta koostunee kuitenkin suurelta osin miehistä, jotka ovat palanneet lapsuutensa lehtien pariin. Monet tämän päivän isät nostalgisoivatkin omaa lapsuuttaan historiakulttuurin tuotteiden kautta. Lapset – etenkin pojat – lienevät luonnostaan kiinnostuneita sodasta. Vanhempien myönteinen suhtautuminen sotaan historiakulttuuriin kuitenkin vahvistaa sitä.

Koska sota on ollut vahvasti läsnä poikien – myös nykyisten isien ja isoisien – historiakulttuurissa, herää kysymys, miten se on vaikuttanut heidän ajatteluunsa ja suhtautumiseensa esimerkiksi voimatoimien oikeutukseen kansainvälisen politiikan välineenä. On myös syytä pohtia, vaikuttavatko lapsena omaksumamme asenteet vielä tänä päivänä ja siirrämmekö nostalgiahuumassa lapsuutemme sotaista kulttuuriperintöä omille lapsillemme.

166 Roach 2007, 14.

167 May 2010, 8.

Tutkijat eivät usko sotapelien vaikuttavan pelaajien kuvaan sodan todellisuudesta. Heidän mukaansa peli ja todellisuus ymmärretään eri asioiksi ja sotapelissä sota luo vain kulissin pelaajan suorittamalle ongelmanratkaisulle.¹⁶⁸ Varmaan näin onkin, mutta viihdekulttuurilla on monenlaisia vaikutuksia – osa niistä vaikeasti havaittavissa. Jeremy de Groot esimerkiksi epäilee viihteellisen historiakulttuurin vahvistaneen brittien ranskalaisvastaista asennoitumista, sillä Napoleonin sotiin sijoittuvat kirja- ja televisiosarjat ovat vuosia esittäneet ranskalaiset brittien vihollisina.¹⁶⁹ de Grootin mukaan ei ole yhdentekevää, millaisena historiakulttuuri näyttää menneisyyden. Toisaalta ei ole syytä myöskään aliarvioida varsinkaan varttuneempien nuorten kriittisiä valmiuksia, sillä he näyttävät tunnistavan piilovaikuttamisen. Kaikista haavoittuvin ryhmä onkin päiväkotij- ja alakouluikäiset lapset, joiden kriittinen kompetenssi on vielä kehittymätön. Miten kasvattajien olisi syytä suhtautua sen ikäisten lasten sotaleikkeihin ja -harrastukseen? Siitä seuraavaksi.

Millaista historiaa lapsille?

Historiatietoisuus tarkoittaa menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden vastavuoroista yhteisvaikutusta. Ihmiset selittävät nykyisyyttä menneisyyttä koskevien tulkintojen avulla, ja näin saadun käsityksen avulla he muodostavat odotuksia tulevaisuudelle. Vaikka Suomen viimeisimmät sodat alkavat olla useiden sukupolvien taakse jäänyttä aikaa, ne näkyvät vahvasti historiakulttuurissamme. Sota-ajan sukupolvien perinnön tunteminen on osa kansallista kertomusta. Sillä on myös käyttöä kohdattaessa tämän päivän vastuksia: toisesta maailmansodasta selviäminen on kasvattanut suomalaisissa uskoa yleisempäänkin selviytymiseen.

Historian välittäjäkanavat ovat osittain muuttuneet: sarjakuvien ja kirjojen lukemisen sijaan pelataan nyt tietokonepelejä ja katsellaan

168 Schild 2010, 28; Kutner & Olson 2008; Olson, Kutner & Warner 2008; Cragg, Taylor & Toombs 2007, 59–61.

169 de Groot 2009, 197–198.

elokuvia. Sodan voima näytti jo heikkenevän 1980-luvulla, kun sotalelut kohtasivat vastustusta. Tuolloin päiväkodit ja tavaratalot kieltäytyivät ottamasta niitä valikoimiinsa. Sotiin sijoittuvat tietokone- ja konsolipelit ovat kuitenkin nykyään myyntilistojen kärjessä. Myös television ohjelmistossa sota on säilyttänyt vahvan asemansa vuosikymmeniä niin Suomessa kuin muualla maailmalla.¹⁷⁰ 7–10-vuotiaat eivät kuitenkaan vielä pelaa sotaisia tietokonepelejä eivätkä juuri katsele sotaohjelmia televisiosta. He saavat kosketuksen sotaan vanhempien ja isovanhempien muistelukerronnan myötä. Ilmeisesti juuri kodin vaikutuksesta lapset oppivat pitämään sotia historian merkittävinä tapahtumina ja haluavat perehtyä niihin myös kouluopetuksessa.

Sota näkyy vahvasti kotien muisteluperinteessä.¹⁷¹ Käsillä olevan tutkimuksen 7–10-vuotiaiden lasten isovanhemmat ovat eläneet lapsuuttaan toisen maailmansodan aikana tai syntyneet vasta sen jälkeen. Isovanhempia edeltäneen sukupolven traumaattiset sotakokemukset, jotka aiemmin tyrehdyttivät sotaan liittyvää muistelukerrontaa, eivät enää näytä rajoittavan sitä. Sodasta puhutaan nykylapsille avoimesti, ja oma suku liitetään kansalliseen suurkertomukseen nimenomaan talvi- ja jatkosodan kautta. Suomen viimeisimpien sotien käsittelyn ylisukupolvisuus näkyy lasten tavassa kertoa sodista vanhempiensa ja isovanhempiensa sanoin. Sukupolvien välinen kerrontaperinne rakentuukin tämän tutkimuksen valossa nimenomaan traagisten ja soitaisten tarinoiden varaan.

Millaisia vaikutuksia sotaisella muistelupuheella sitten on lapsiin? Talvi- ja jatkosotaan liittyvä muistelukerronta tutustuttaa lapset suomalaisen identiteetin olennaiseen rakennusosaan. Oman perheen ja suvun lisäksi tarinat kiinnittävät heidät näin kansalliseen suurkertomukseen. Käsillä olevassa aineistossa lapsille kerrotut tarinat liittyvät ennen muuta kotirintaman tapahtumiin, mutta lapset ovat päällisin puolin selvillä myös varsinaisista sotatapahtumista. Haastatteluissa he kertoivat Venäjän olleen Suomen vihollinen. Lapset – tai muutamaa

170 Esimerkiksi Isossa-Britanniassa lähes joka kolmas historiaohjelma on käsitellyt sotaa 1960-luvulta lähtien (Hunt 2006, 847–848).

171 Bernard Eric Jensen (1997, 74–78) nostaa historiatietoisuuden ilmenemisen tarinana yhdeksi historiatietoisuuteen liittyväksi prosessiksi. Myös Nordgren (2006) ja Rösen (2004, 69) korostavat historiakerronnan ja tarinan osuutta historiatietoisuuden osana.

poikkeusta lukuun ottamatta heidän vanhempansakaan – eivät puhu Neuvostoliitosta. Silti nyky-Venäjä ei tunnu esiintyvän heille Suomen vihollisina.

Vanhempien ja isovanhempien muistelukerronnan lisäksi sota näyttäytyy 7–10-vuotiaille muun historiakulttuurin kautta. Etenkin pojat ovat jonkin verran perehtyneet sotaan television välityksellä. Lisäksi haastatellut lasten vanhemmat kertoivat sotateemojen olevan yleisiä poikien leikeissä. Vanhemmat näkevät sotien tarjoavan leikeille vain teeman – vastaavalla tavalla kuin ”rosvot ja poliisit” -asetelmassa –, eivätkä he usko sotaleikkien tai muun sotaisan viihdekulttuurin vaikuttavan lastensa asenteisiin.

Vastaavaan tulokseen ovat päätyneet mediakulttuurin tutkijat, joiden mukaan sotapeleillä tai -elokuvilla ei olisi yhteyttä pelaajien tai katsojien käyttäytymiseen. Tutkijoiden mukaan ihmiset suhtautuvat peleihin ja elokuvaan fiktiona: sotapelissä vihollisten tappaminen on osa pelikentän selvittämistä, sotaelokuva puolestaan antaa katsojalle mahdollisuuden käsitellä ahdistaviakin tunteita turvallisessa kontekstissa. Lasten kohdalla ongelmana on kuitenkin ikäsuositusten noudattamatta jättäminen. Tämän tutkimuksen mukaan monille 7–10-vuotiaille olivat tuttuja yli 13- tai yli 15-vuotiaille tarkoitettut pelit ja elokuvat. Lisäksi aiempien tutkimusten mukaan osa alakoululaisista on perehtynyt myös K18-materiaaliin.

Haitallisinta sodan käsittelyä edustavat historiakulttuurin tuotteet, jotka indoktrinoivat katsojaa, lukijaa tai pelaajaa. Mitä nuoremasta käyttäjästä on kyse, sitä vaikeampaa hänen on huomata tuotteeseen liittyvää piilovaikutusta. Esimerkiksi jotkut tietokonesimulaatiot on rakennettu siten, että pelaaja oppii ratkaisemaan kansojen väliset ongelmat sodan keinoin – neuvottelut ja rauhanomainen eteneminen johtavat pelaajan häviöön. Oppivatko tällaisten pelien pelaajat hyväksymään sodat reaali maailmassakin helpommin? Asian tutkiminen on hankalaa, siksi aihetta onkin tutkittu vain vähän. Kasvattajien olisi kuitenkin syytä tuntea sellaiset historiakulttuurin tuotteet, joiden parissa nuoret viettävät aikaansa. Ilman viihdekulttuurin vaikutuksista kertovaa tutkimustietoaakin aikuisten on mahdollista tunnistaa viihdekulttuuriin kätkeytyvä piilovaikutus.

Osa historiakulttuurin tuotteista on kuitenkin sellaista, että kasvat-
tajan on syytä kunnioittaa lasten revii-riä. Lapset oppivat jo varhain
näkemään esimerkiksi joillekin sotasarjakuville tyypillisen liioittelun
tai yksioikoisuuden taakse; pikkusotilasleikeissä esiintyvät natsitkaan
eivät ole niitä samoja, jotka syyllistyivät 1930–1940-luvuilla hirmu-
töihin. Kuten edellä on tuotu esille, sota tarjoaa lapsille yhden sään-
töleikin muodon. Sotaleikit ovat fantasiamaailma, jossa voi toteuttaa
sankaruuden tai toveruuden ihanteita. Ne mahdollistavat lisäksi ne-
gatiivisten tunteiden tai asioiden, kuten pelkojen ja kuoleman käsitte-
lyn. Sotaleikkien moralisointi voisi viedä lapsilta tilaisuuden tällaisten
tunteiden käsittelyyn.

Monet vanhemmat ja isovanhemmat kertovat lapsilleen ja lasten-
lapsilleen Suomen viimeisimpiin sotiin liittyviä sukutarinoita, koska
he näkevät talvi- ja jatkosodan olevan kansallisen kertomuksemme
ydin. Muistelukerronnallaan he pyrkivät liittämään oman sukunsa
tähän suurenkertomukseen. Sotakylläisen historiakulttuurin vaikutuk-
sessa eläneet isät ja isoisät lisäksi nostalgisoivat omaa lapsuuttaan so-
tateeman kautta. Sotajutut korostuvat muistelukerronnan teemana
myös, koska jotkut vanhemmat ja isovanhemmat arkailevat arkisista
asioista puhumista peläten jälkeläistensä pitävän tällaisia tarinoita tyl-
sinä.

Arkielämän ilmiöiden käsittely ei kuitenkaan ole turhaa, koska
lapset ovat luonnostaan kiinnostuneita menneisyydestä ja erityisesti
oman perheen ja suvun historiasta. He haluavat tietää vanhempiansa
ja isovanhempiensa menneisyydestä. Lapset suorastaan janoavat het-
kiä puhua vanhempiansa kanssa oman perheen ja suvun vaiheista.
7–10-vuotiaat lapset ovat vielä vahvasti kiinni kodin vaikutuksessa,
joten siinä vaiheessa vanhemmilla on oiva tilaisuus puhua lastensa
kanssa vanhoista asioista. Kuullut kertomukset, nähdyt valokuvat ja
eletyt kokemukset tallentuvat vahvasti lasten mieliin ja luovat pohjan
heidän menneisyyskäsittelylleen. Oli kyse sitten sodan tai rauhan asi-
oista tärkeintä on antaa lapsille välineitä selittää nykyisyyttä mennei-
syyden avulla ja rakentaa luottavaista suhtautumista tulevaisuuteen.

Lähteet

LASTEN HAASTATTELUT

Helsingin kaupungin Arabian peruskoulun 1–4-luokkalaisten haastattelut, 174 kpl

VANHEMPIEN HAASTATTELUT

Heikkinen, Satu 23.9.2010

Hyvönen, Saara 20.9.2010

Kylmä, Tarja 16.8.2010

Köngäs, Inari 30.8.2010

Lehto, Pekka 30.8.2010

Leppänen, Maija 31.5.2010

Pesu, Ilkka 16.6.2010

KIRJALLISUUS

- AGNEW, VANESSA 2004. What is Reenactment? *Criticism* 46 (3), 327–339.
- AGNEW, VANESSA 2007. History's Affective Turn: Historical Reenactment and Its Work in the Present. *Rethinking History* 11(3), 299–312.
- AHONEN, SIRKKA 1997. Historical consciousness of Finnish adolescents. Teoksessa Magne Angvik, & Bodo von Borries (toim.), *Youth and History. A comparative European survey on historical consciousness and political attitudes among adolescents*. Hamburg: Körber-Stiftung, A257–A261.
- AHONEN, SIRKKA 1998. Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- AHONEN, SIRKKA 1999. Historiallinen identiteetti tutkimuskohteena. *Tieteessä tapahtuu* 2/1999 (16) 33–35.
- AHONEN, SIRKKA 2001. Historia koulun ulkopuolella. Yhteisön historia-kulttuuri ja kouluopetus. Teoksessa Vuokko Aromaa, Jussi-Pekka Kangas, Juha-Pekka Lehtonen & Markku Liuskari (toim.), *Pedagogiikka 2001*. Helsinki: Historian ja Yhteiskuntaopin Opettajain Liitto, 105–116.
- AHONEN, SIRKKA 2002. Historiakulttuuri, historiallinen identiteetti ja historianopetus. Teoksessa Jan Lofström (toim.), *Kohti tulevaa menneisyyttä. Historiallis-yhteiskunnallinen kasvatus uudella vuosituhannella*. Jyväskylä: PS-kustannus, 66–88.
- ALDRICH, RICHARD (TOIM.) 1991. *History in the National Curriculum*. University of London, Institute of Education: Kogan Page.
- ANGVIK, MAGNE 1997. Youth and History – An Intercultural Comparison of Historical Consciousness. Teoksessa Angvik, Magne & Borries, Bodo von (toim.), *Youth and History. A Comparative European Survey on Historical*

- Consciousness and Political Attitudes among Adolescents. Hamburg: Körber- Stiftung 1997, A19–A47.
- ANGVIK, MAGNE & BORRIES, BODO VON (TOIM.) 1997. Youth and History. A Comparative European Survey on Historical Consciousness and Political Attitudes among Adolescents. A and B. Hamburg: Körber-Stiftung.
- ARONSSON, PETER 2000. Historiekultur I förändring. Teoksessa Peter Aronsson (toim.), Makten over minnet. Historiekultur I förändring. Lund: Studentlitteratur, 7–33.
- ASHTON, PAUL & HAMILTON, PAULA 2003. At home with the past: background and initial findings from the national survey. Teoksessa Paula Hamilton & Paul Ashton (toim.), Australians and the Past. Australian Cultural History 22. University of Queensland, 5–30.
- BALMFORD, ANDREW, CLEGG, LIZZIE, COULSON, TIM & TAYLOR, JENNIE 2002. Why Conservationists Should Heed Pokémon? Science 3.9.2002 [www-dokumentti]. <http://www.bioteach.ubc.ca/TeachingResources/GeneralScience/PokemonWildlife.pdf> (Luettu 26.5.2010).
- BARCA, ISABEL, MAGALHÃES OLGA & CASTRO, JÚLIA 2004. Ideas on History and Orientation in Time: A Study with Beginning Teachers. International Journal of Historical Learning, Teaching and Research 4 (2) 2004, 37–43.
- BARTHES, ROLAND 1993. Camera Lucida. London: Vintage.
- BARTON, KEITH C. & Levstik, Linda S. 1998. “It wasn’t a good part of history”: national identity and students’ explanations of historical significance. Teachers College Record 99, 478–513.
- BERG, MARKO VAN DEN 2007. Yksi historia monimutkaistuvassa maailmassa. Historian olemus ja historian suuret kertomukset luokanopettaja-opiskelijoiden historiatietoisuudessa. Helsinki: Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- BROPHY, JERE & VANSLEDRIGHT, BRUCE 1997. Teaching and Learning History in Elementary Schools. New York: Teachers College.
- COOGAN, KAISA & KANGAS, SONJA 2001. Nuoret ja kommunikaatioakrobatia. 16–18-vuotiaiden kännykkä ja internetkulttuurit. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto ja Elisa Communications.
- COOPER, HILARY 1994. Historical thinking and cognitive development in the teaching of history. Teoksessa Hilary Bourdillon (toim.), Teaching history. London and New York: Routledge, 101–121.
- COOPER, HILARY 1995. History in the early years. Teaching and learning in the first three years of school. London and New York: Routledge.
- COOPER, HILARY 2000. Primary school history in Europe. A staple diet or a hot potato? Teoksessa James Arthur & Robert Phillips (toim.) Issues in history teaching. London and New York: RoutledgeFalmer, 159–174.
- CRAGG, ARNOLD, TAYLOR, CATHERINE & TOOMBS, BEN 2007. Video Games. Research to improve understanding of what players enjoy about video games, and to explain their preferences for particular games. London: British Boards of Film Classification [www-dokumentti]. <http://www.bbfc.co.uk/downloads/pub/Policy%20and%20Research/BBFC%20Video%20Games%20Report.pdf> (Luettu 26.5.2010).

- ERMI, LAURA, HELIÖ, SATU & MÄYRÄ, FRANS 2004. Pelien voima ja pelaamisen hallinta. Lapset ja nuoret pelikulttuurien toimijoina. Tampereen yliopiston hypermedialaboratorion verkkojulkaisu 6 [www-dokumentti]. <http://tampub.uta.fi/tup/951-44-5939-3.pdf> (Luettu 5.3.2011).
- FAISICK, ADELE 1986. Lasten ja nuorten lukemisharrastusta koskevasta tutkimuksesta Pohjois-Amerikassa. Kirjastotiede ja informatiikka 5 (1), 12–18.
- FERGUSON, NIAL 2006. How to win a war. *New York Magazine* 15.10.2006 [www-dokumentti] <http://nymag.com/news/features/22787/> (Luettu 20.2.2010).
- FÜREDI, FRANK 1992. *Mythical past, elusive future*. London: Pluto Press.
- GRANATSTEIN, J. L. 1998. *Who killed Canadian history?* Toronto: Harper-Collins.
- GREVER, MARIA & STURMAN, SIEP (TOIM.) 2007. *Beyond the Canon. History for the twenty-first century*. New York: Palgrave Macmillan.
- GROOT, JEROME DE 2009. *Consuming History. Historians and heritage in contemporary popular culture*. London and New York: Routledge.
- HAKKARI, JOHANNA 2005. Suomalaisten nuorten historiakulttuuri. Historian kohtaaminen ja käyttö 8.-luokkalaisten nuorten arkipäivän elämässä. Julkaisematon Suomen historian pro gradu -tutkielma Helsingin yliopiston historian laitoksella.
- HANSKI, JARI 2003. Kertomuksia sieltä jostain... Arvostelu teoksesta Eero Marttinen & Jorma Tikkanen 2002. Olimme päämajan kaukopartiomiehiä. Osasto Marttinan miehet kertovat. *Yliopisto 7/2003*.
- HARLE, VILHO & MOISIO, SAMI 2000. Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka. Tampere: Vastapaino.
- HAUE, HARRY 2008. Historical consciousness and culture of students in Denmark. Teoksessa *Historical consciousness – historical culture. Yearbook 2006/07*. Augsburg: International Society for the Didactics of History, 49–58.
- HELVE, HELENA 1987. Nuorten maailmankuva. Seurantatutkimus pääkaupunkiseudun erään lähiön nuorista. Helsinki: Kansalaiskasvatuksen keskus.
- HELVE, HELENA 1993. *The World View of Young People*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- HELVE, HELENA 2009. Nuorten vapaa-aika, luottamus ja sosiaalinen pääoma. Teoksessa Mirja Liikkanen (toim.), *Suomalainen vapaa-aika*. Helsinki: Gaudeamus, 250–269.
- HENTILÄ, SEPPO 2001. Historiapolitiikka – Holokausti ja historian julkinen käyttö. Teoksessa Jorma Kalela & Ilari Lindroos (toim.), *Jokapäiväinen historia*. Helsinki: SKS, 26–49.
- HIRSJÄRVI, SIRKKA & HURME, HELENA 1988. *Teemahaastattelu*. Helsinki: Yliopistopaino.
- HISTORIATIETOISUUS SUOMESSA [WWW-DOKUMENTTI]. <http://blogs.helsinki.fi/historiatietoisuus/> (Luettu 10.10.2011).
- HUNT, MARTIN 2000. Teaching historical significance. Teoksessa James Arthur & Robert Phillips (toim.), *Issues in history teaching*. London and New York: RoutledgeFalmer, 39–53.

- HUNT, TRISTRAM 2006. Reality, Identity and Empathy: The Changing Face of Social History Television. *Journal of Social History* 39 (3), 843–858.
- HUSBANDS, CHRIS, KITSON, ALISON & PENDRY, ANNA 2003. Understanding History Teaching. Teaching and learning about the past in secondary schools. Maidenhead–Philadelphia: Open University Press.
- HÄGGMAN, KAI 2003. Avarammille aloille, väljemmille vesille. Werner Söderström Osakeyhtiö 1940–2003. Helsinki: WSOY.
- JENSEN, BERNARD E. 1998. Historiemedvetande – begreppsanalys, samhällsteori, didaktik. Teoksessa Christer Karlegård & Klas-Göran Karlsson (toim.), *Historiedidaktik*. Lund: Studentlitteratur, 49–81.
- KALELA, JORMA 2000. Historiantutkimus ja historia. Helsinki: Gaudeamus.
- KANGAS, SONJA, LUNDVALL, ANNIINA & SINTONEN, SARA 2008. Lasten ja nuorten mediamaailma pähkinänkuoressa. Liikenne- ja viestintäministeriö, Lasten ja nuorten mediafoorumi [www-dokumentti]. http://www.lvm.fi/c/document_library/get_file?folderId=22170&name=DLFE-4803.pdf&title=Lasten (Luettu 14.5.2010).
- KARLSSON, KLAS-GÖRAN 2004. Historiedidaktik: begrepp, teori och analys. Teoksessa Klas-Göran Karlsson ja Ulf Sander (toim.), *Historien äru*. En introduktion till historiedidaktiken. Lund: Studentlitteratur, 21–66.
- KIDS TOP 100 SEARCHES OF 2009 [WWW-DOKUMENTTI]. http://onlinefamilyinfo.norton.com/articles/kidsearches_2009.php (Luettu 14.5.2010).
- KNUUTTILA, KYÖSTI 2009. Historiallinen muutos ja kansallinen kertomus Suomalaiset ja historia -esitutkimuksessa. Julkaisematon poliittisen historian pro gradu -tutkielma Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa.
- KOIVUSALO-KUUSIVAARA, RAISA 2007. Lapset, media ja symbolinen vuorovaikutus. Suomalaisen, englantilaisten ja saksalaisten lasten mediasuhteen tarkastelua. Helsingin yliopiston viestinnän laitoksen julkaisuja 14.
- KOSELLECK, REINHART 1979. *Vergangene Zukunft: zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- KULTTUURITILASTO 1977, 1978. Tilastotietoja taiteesta, tiedonvälityksestä, vapaa-ajasta, urheilusta ja nuorisotoiminnasta vuosilta 1930–1977. Helsinki: Tilastokeskus.
- KULTTUURITILASTO 1981, 1984. Tilastotietoja taiteesta, tiedonvälityksestä, vapaa-ajasta, urheilusta ja nuorisotoiminnasta. Helsinki: Tilastokeskus.
- KUTNER, LAWRENCE, & OLSON, CHERYL K. 2008. Grand theft childhood: The surprising truth about violent video games and what parents can do. New York: Simon & Schuster.
- LAAKSONEN, SANNA 2009. “No ainahan siitä lukemisesta jotain hyötyä on” – Yhdeksäsluokkalaisten pojat lukijoina vapaa-ajalla ja koulussa. Julkaisematon suomen kielen pro gradu -tutkielma Jyväskylän yliopiston kielten laitoksella.
- LAPSEN ÄÄNI 2006. Lapsen ääni 2006 – Netti liittää lapset toisiinsa -tutkimus. Pelastakaa Lapset ry.
- LAUKKANEN, OUTI, LIHR, SILJA & SALPAKIVI, PIRKKO 1979. *Perhe*,

- varhaiskasvatus ja päivähoito. Helsinki: Otava.
- LAVILLE, CHRISTIAN 2004. Historical Consciousness and Historical Education: What to Expect from the First for the Second. Teoksessa Peter Seixas (toim.), *Theorizing Historical Consciousness*. Toronto: University of Toronto Press, 165–182.
- LEE, PETER 2002. 'Walking backwards into tomorrow'. Historical consciousness and understanding history. Paper given at Annual Meeting of American Educational Research Association, New Orleans, 2002 [www-dokumentti]. <http://www.cshc.ubc.ca/papers/Lee-Peter-93.pdf> (Luettu 30.11.2010).
- LEE, PETER J. & Ashby, Rosalyn 2001. Empathy, Perspective Taking, and Rational Understanding. Teoksessa O. L. Davis, Elizabeth A. Yeager, and Stuart J. Foster (toim.), *Historical Empathy and Perspective Taking in the Social Studies*. Lanham–Boulder–New York–Oxford: Rowman and Littlefield, 21–50.
- LÉTOURNEAU, JOCELYN & MOISAN, SABRINA 2004. Young people's assimilation of a collective historical memory: A case study of Quebecers of French-Canadian heritage. Teoksessa Peter Seixas (toim.), *Theorizing historical consciousness*. Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press, 109–128.
- LÉTOURNEAU, JOCELYN 2006. REMEMBERING OUR PAST: AN EXAMINATION OF THE HISTORICAL MEMORY OF YOUNG QUÉBÉCOIS. Teoksessa Ruth W. Sandwell (toim.), *To the past. History education, public memory & citizenship in Canada*. Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press, 70–87.
- LITTLE, VIVIENNE 1990. A National Curriculum in History: a very contentious issue. *British Journal of Educational Studies* 38(4), 319–334.
- LORENZ, CHRIS 2004. Towards a theoretical framework for comparing historiographies: Some preliminary considerations. Teoksessa Peter Seixas (toim.), *Theorizing historical consciousness*. Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press, 25–48.
- LUOMANEN-JAAKKOLA, LAURA 2009. Pappa kertoo sodasta, et sillon oli joku nälkäpula. Neljäsluokkalaisten historiatietoisuus ja historiakulttuurin ilmeneminen heidän arjessa. Julkaisematon kasvatustieteen pro gradu -tutkielma Helsingin yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitoksella.
- LÄNSILUOTO, TIINA 2008. Toiseuden tarinat, uhkan kuvat – Venäjä-kuva ja suomalaiskansallisen identiteetin rakentaminen 1970- ja 1990-luvun peruskoulun historian oppikirjoissa. Julkaisematon poliittisen historian pro gradu -tutkielma Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa [www-dokumentti]. <https://oa.doria.fi/bitstream/handle/10024/39695/toiseude.pdf?sequence=2> (Luettu 27.9.2010).
- LÖFSTRÖM, JAN 2010. Mitä nuoret ajattelevat historian vääryyksien hyvittämisestä: erään tutkimusprojektin teoreettisia ja metodisia lähtökoh-
tia. Teoksessa Eero Ropo, Harry Silfverberg & Tiina Soini (toim.), *Toisensa kohtaavat ainedidaktiikat. Ainedidaktiikan symposiumi Tampereella 13.2.2009*. Tampereen yliopiston opettajankoulutuslaitos, 231–246.
- MACCALLUM-STEWART 2003. Television Docu-Drama and The First World

- War [www-dokumentti]. <http://www.inter-disciplinary.net/ptb/www/War2/stewart%20paper.pdf> (Luettu 2.12.2010).
- MACCALLUM-STEWART, ESTHER & PARSLER, JUSTIN 2007. Controversies: Historicising the Computer Game [www-dokumentti]. http://www.digra.org/dl/display_html?chid=http://www.digra.org/dl/db/07312.51468.pdf (Luettu 8.3.2010).
- MACMILLAN, MARGARET 2010. *The Uses and Abuses of History*. London: Profile Books.
- MAY, JAMES 2007. Foreword. Teoksessa David Roach (toim.), *Aarrgghh!! It's war. The best war comic cover art*. London: Carlton Books, 6–7.
- MAY, JAMES 2009. *James's Spitfire Spectacular*. Teoksessa James May's Toy Stories. Plum Picture-Channel 4 [DVD].
- MAY, JAMES 2010. *The Airfix Handbook*. London: Conway.
- MEINANDER, HENRIK 2009. *Suomi 1944. Sota, yhteiskunta, tunnemaisema*. Helsinki: Siltala.
- MIKKONEN, ANU 2000. Nuorten tulevaisuuskuvat ja tulevaisuuskasvatus. Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta.
- MORGAN, SALLY J. 2000. My father's photographs: the visual as Public History. Teoksessa Hilda Kean, Paul Martin & Sally J. Morgan (toim.), *Seeing History. Public History in Britain Now*. London: Francis Boutle Publishers, 19–35.
- NASH, GARY B., Crabtree, Charlotte & Dunn, Ross E. 1997. *History on Trial – Culture wars and the teaching of the past*. New York: Knopf.
- NIEMI, JUHANI 1988. Viime sotien kirjat. Helsinki: SKS.
- NOPARI, ELINA, UUSITALO, NIINA, KUPIAINEN, REIJO & LUOSTARINEN, HEIKKI 2008. "Mä oon nyt online!" Lasten mediaympäristö muutoksessa. Tampereen yliopiston Tiedotusopin laitoksen julkaisuja A 104.
- NORDGREN, KENNETH 2006. Vems är historien? Historia som medvetande, kultur och handling i det mångkulturella Sverige. Karlstads universitet.
- NUORTEN VAPAA-AIKATUTKIMUS 2002. Helsinki: Tilastokeskus.
- OKSANEN, KIMMO 2010. Varokaa ihmiset, Suomen rakastaja on kaupungissa. Helsingin Sanomat 14.2.2010 C1.
- OLSON, CATHERINE K., Kutner, Lawrence A. & Warner, Dorothy E. 2008. The role of violent video game content in adolescent development: Boys' perspectives. *Journal of Adolescent Research* 23(1), 55–75.
- ONKEN, EVA-CLARITA 2004. The Legacy of parents and grandparents. How do young people in Central and Eastern Europe reflect on the communist past? Teoksessa Martin Robert (toim.), *After the wall. History teaching in Europe since 1989*. Hamburg: Körber-Stiftung, 239–248.
- PELTONEN, MATTI 2006. Mihin kääntysisimme "kielellisen käänteen" jälkeen? *Tieteessä tapahtuu* 3/2006, 77–81.
- PELTONEN, MATTI 2007. "New cultural history" ja kielellisen käänteen ehtyminen. *Historiallinen Aikakauskirja* 3/2007, 346–349.
- PELTONEN, MATTI 2009. Kielellisen käänteen raunioilla. *Tieteessä tapahtuu* 8/2009, 64–65.
- PHILLIPS, ROBERT 1998. *History teaching, nationhood and the state – A study in educational politics*. London: Cassell.

- PUHAKAINEN, TIMO 1992. Kuudesluokkalaisten käsityksiä Persianlahden sodasta. *Julkaisematon kasvatustieteen pro gradu -tutkielma* Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksella.
- RANTALA, JUKKA 2009. Peruskoulun alaluokkalaisten historiatietoisuus – lähtökohtia tutkimushankkeelle. *Kasvatus* 40(1), 27–34.
- RAVITCH, DIANE 1987. Tot sociology, or what happened to history in the grade schools. *American Scholar*, 56(3), 343–353.
- RAVITCH, DIANE & FINN, CHESTER JR. 1987. *What do Our 17-Year-Olds Know? A Report on the First National Assessment of History and Literature*. New York: Harper & Row.
- RIBBENS, KEES 2007. *A Narrative that Encompasses Our History: Historical Culture and History Teaching*. Teoksessa Maria Grever & Siep Stuurman (toim.), *Beyond the Canon. History for the Twenty-first Century*. New York: Palgrave MacMillan, 63–76.
- RICHES, ADAM 2009. *When the Comics Went to War*. Edinburgh: Mainstream Publishing.
- RIKAMA, JUHA 2004. *Lukion kirjallisuusopetus 1900-luvun jälkipuoliskon Suomessa*. Helsinki: SKS.
- ROACH, DAVID 2007. *Aarrggh!! It's war. The best war comic cover art*. London: Carlton Books.
- ROBERTS, MARTIN 1990. History in the school curriculum 1972–1990. A possible dialectical sequence: thesis, antithesis, synthesis? *The Curriculum Journal* 1(1), 65–75.
- ROSENZWEIG, ROY & THELEN, DAVID 1998. *The presence of the past: popular uses of history in American life*. New York: Columbia University Press.
- RUBIN, ANITA 1998. *The images of the future of young Finnish people*. Turun kauppakorkeakoulun julkaisu D 2.
- RÜSEN, JÖRN 2004. *Historical Consciousness: Narrative, Structure, Moral Function and Ontogenic Development*. Teoksessa Peter Seixas (toim.), *Theorizing Historical Consciousness*. Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press, 63–82.
- RÜSEN, JÖRN 2005. *History – Interpretation – Orientation*. New York: Berghahn Books.
- SAARINEN, PIRKKO 1986. *Peruskoululaiset lukijoina*. Helsinki: Kirjastopalvelu.
- SALMI, HANNU 2001. *Menneisyyskokemuksesta hyödykkeisiin – historiallisen kulttuurin muodot*. Teoksessa Jorma Kalela & Ilari Lindroos (toim.), *Jokapäiväinen historia*. Helsinki: SKS, 134–149.
- SAMUEL, RAPHAEL 1994. *Theatres of Memory*. London: Verso.
- SCHILDT, SAKU 2010. *Elokuvan tappajat ja sankarit*. *Yliopisto* 4/2010, 26–28.
- SEIXAS, PETER 2004. *Introduction*. Teoksessa Peter Seixas (toim.), *Theorizing Historical Consciousness*. Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press, 3–20.
- SEPPÄNEN, EIJA 2008. *Nuorten tulevaisuuskuvat*. Helsinki: Sitra & Tekes.
- SHEMILT, DENNIS 1980. *History 13–16 Evaluation Study*. Edinburgh: Holmes McDougall.

- SUOMEN KUSTANNUSYHDISTYKSEN BESTSELLER-TILASTOT 2000–2009 [WWW-DOKUMENTTI]. <http://www.kustantajat.fi/tilastot/bestsellerit/default.aspx> (Luettu 4.1.2011).
- SUOMEN TILASTOLLINEN VUOSIKIRJA 2002. Helsinki: Tilastokeskus.
- STOCKMANN, DORIS, BENGTON, NIKLAS & REPO, YRJÖ 2005. Kirja Suomessa. Tekijöistä lukijaan – kirja-alan tukitoimet ja kehittäminen [WWW-DOKUMENTTI]. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2000/liitteet/opm1_syksy2005_v3.pdf?lang=fi (Luettu 23.3.2010).
- STURMAN, SIEP & GREVER, MARIA 2007. Introduction: Old Canons and New Histories. Teoksessa Maria Grever & Siep Sturman (toim.), *Beyond the Canon. History for the Twenty-first Century*. New York: Palgrave MacMillan, 1–16.
- SUUTARINEN, SAKARI 2000. Kansallisen identiteetin opettaminen ja uuden vuosituhannen haasteet. Teoksessa Sakari Suutarinen (toim.), *Nuoresta pätevä kansalainen. Yhteiskunnallinen opetus Suomen peruskouluissa*. Jyväskylän yliopiston koulutuksen tutkimuslaitos, 86–126.
- SYMCOX, LINDA & WILSCHUT, ARIE (TOIM.) 2009. National History Standards. The Problem of the Canon and the Future of Teaching History. *International Review of History Education*. Charlotte, North Carolina: Information Publishing.
- TOIVONEN, KARI 1991. Persianlahden sota, joukkotiedotus ja peruskouluisten ahdistuneisuus; Mindstorm-projekti 1. Rovaniemi: Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja B 16.
- TORSTI, PILVI 2008A. Historiatietoisuus Suomessa -tutkimushanke. Teoksessa Arto Kallioniemi (toim.), *Uudistuva ja kehittyvä ainedidaktiikka, osa 1. Soveltavan kasvatustieteenlaitos, Helsingin yliopisto*, 290–295.
- TORSTI, PILVI 2008B. Why do History Politics Matter? The Case of the Estonian Bronze Soldier. Teoksessa Juhana Aunesluoma & Pauli Kettunen (toim.), *The Cold War and the Politics of History*. Helsinki: Edita & Department of Social Science History, University of Helsinki, 19–35.
- TORSTI, PILVI 2009. Survey-kysely historiatietoisuuden tutkimisen välineenä. *Kasvatus & Aika* 3(1), 39–52.
- TOSSAVAINEN, TOMMI 2008. Internet lasten ja nuorten elämässä. Selvitys pääkaupunkiseudun 10–18-vuotiaiden lasten ja nuorten elämästä Internetissä. Toinen elämä -hanke [WWW-LÄHDE]. <http://www.toinenelama.fi/raportti.pdf> (Luettu 14.5.2010).
- VAN SLEDRIGHT, BRUCE 2002. *In Search of America's Past. Learning to read history in elementary school*. New York and London: Teachers College Press.
- VAN SLEDRIGHT, BRUCE & AFFLERBACH, PETER 2005. Assessing the status of historical sources: an exploratory study of eight US elementary students reading documents. Teoksessa Ros Ashly, Peter Gordon & Peter Lee (toim.), *Understanding history. Recent research in history education*. London and New York: RoutledgeFalmer, 1–20.
- VIRTA, ARJA 1999. Opettajaksi opiskelevan käsitys historiasta. Teoksessa Arja Virta (toim.), *Kohtaamisia opettajankoulutuksessa. Näkökulmia opiskelijan ajatteluun ja koulutuksen kehittämiseen*. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja B 63, 97–120.

- VIRTA, ARJA 2009. Students' conceptions of historical significance. Teoksessa Peter Cunningham (toim.), Human Rights and Citizenship Education. Proceedings of the eleventh Conference of the Children's Identity and Citizenship in Europe Thematic Network. London: Institute for Policy Studies in Education, London Metropolitan University.
- WARD, ARTHUR 2009. The Boys' Book of Airfix. UK: Ebury Press.
- WARIS, HEIKKI 1974. Muuttuva suomalainen yhteiskunta. Porvoo: WSOY.
- YAEGER, ELIZABETH A, FOSTER, STUART J. & Greer, J. 2002. How eight graders in England and the United States view historical significance. The Elementary School Journal 103 (2), 199-219.
- YIEPPEE-TUTKIMUS. Sanoma Magazines Finland Oy.

LIITE: TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN 7–10-VUOTIAIDEN HISTORIATietoisuudesta

Haastateltavien valinta

Haastateltavien valinnassa ei pyritty tilastolliseen edustavuuteen, sillä heidät valittiin yhdestä helsinkiläisestä peruskoulusta. Alueellisen satunnaisotannan sijasta valittiin koulu, jonka lähes kaikki alkuopetusluokkien oppilaat osallistuivat tutkimukseen. Ratkaisu johtui siitä, että näin saatettiin käyttää yliopiston läheisyydessä sijainneessa koulussa opettajaopiskelijoita haastattelijoina. Koulu on Helsingin yliopiston niin sanottu kenttäharjoittelukoulu, jossa oppilaat ovat tottuneet opettajaopiskelijoiden läsnäoloon. Oppilaat suhtautuivatkin haastattelijoihin varsin luontevasti.

Kyseinen koulu on 2000-luvun alussa kasvavalle asuinalueelle perustettu, haastatteluhetkellä keskikokoiseksi luokiteltava yhtenäinen peruskoulu, jonka oppilaat tulevat pääasiassa vastarakennetulta alueelta. Uusi asuinalue koostuu sekä omistus- että vuokra-asunnoista. Noin kolmasosa oppilaista tulee vanhalta, pientalovaltaiselta asuinalueelta. Maahanmuuttaja- ja erityisoppilaiden osuus koko koulun oppilasmäärästä on Helsingin keskitasoa. Koulua voi kokonsa ja oppilasaineksensa puolesta kuvailla varsin tyypilliseksi helsinkiläiseksi peruskouluksi.

Koska valtaosa oppilaista tulee uudisrakennusalueelta, heidän perheensä ovat muuttaneet alueelle 2000-luvun aikana. Haastattelujen perusteella juurtuminen uuteen asuinalueeseen tuntui olevan vielä monella lapsella käynnissä. Lasten entiset asuinpaikat nousivat esille haastatteluissa: lapset kertoivat, kuinka vanhempien kanssa oli katseltu valokuvia vanhasta kodista. Toisaalta valtaosa oppilaista oli muuttanut alueelle ollessaan vauva- tai päiväkotikäisiä, joten he eivät osanneet ikävöidä entistä asuinpaikkaansa. Lapset olivat muuttaneet nykyiselle asuinalueelleen useimmin muualta pääkaupunkiseu-

dulta. Vain muutamat oppilaat kertoivat perheensä muuttaneen toisesta kaupungista tai maaseudulta.

Osa haastateltavista asui pääosin 1920-luvulla rakennetulla, pien-
talovaltaisella alueella. Jotkut lapset kertoivat perheensä asuneen samalla alueella useiden sukupolvien ajan. Joidenkin lasten vanhemmat olivat viettäneet oman lapsuutensa samoilla seuduilla. Asuinpaikkaan liittyvän menneisyyskokemuksen osalta haastateltavien vanhemmat poikkesivat toisistaan, joskaan sillä ei näyttäisi olevan suurta merkitystä lasten menneisyysorientaatiossa.

Haastattelujen suorittaminen

Teemahaastattelun tarkoituksena oli selvittää, millaisia jälkiä historia-
kulttuuri on jättänyt lapsiin. 7–10-vuotiaista voi periaatteessa nähdä
puhtaimmillaan niin sanotun epävirallisen historiakulttuurin vaikutukset, koska historianopetus ei ole vielä vaikuttanut heihin.

Teemahaastatteluissa pyrittiin kartoittamaan historiakulttuurin eri
osa-alueiden, niin sanottujen välittäjäkanavien näkymistä lasten ar-
jessa. Kysymykset kohdistuivat lasten televisionkatseluun, lukemis- ja
keräilyharrastuksiin, perheen ja sukulaisten kanssa toimimiseen sekä
lasten kosketukseen ympärillä olevan menneisyyden kanssa. Haastat-
telussa selvitettiin lasten menneisyyteen liittyviä aktiviteetteja, heidän
käsitteisiään menneisyyttä koskevan tiedon luotettavuudesta ja men-
neisyyden merkitystä heidän elämässään.

Haastatteluille pyrittiin luomaan kiireetön ja rauhallinen ilmapiiri.
Käytössä oli useita koulun tiloja, joissa opettajaopiskelijat saattoivat
tehdä haastattelut muiden koulun toimintojen tai toisten haastatte-
lujen häiritsemättä. Haastatteluille oli varattu 45 minuutin oppitun-
nin pituinen aika, mutta osa haastatteluista jatkui välitunnin tai ruo-
katunnin ajalle. Kun haastattelu päättyi, oppilas poistui joko välitun-
nille tai hiljaiseen työskentelyyn omaan luokkaansa. Näin nopeammin
valmiiksi tulleet eivät häirinneet käynnissä olevia haastatteluja. Oppi-
laiden oma luokanopettaja ja tutkija olivat paikalla varmistamassa jär-
jestelyjen sujuvuutta.

Haastattelun suorittaneet opettajaopiskelijat oli perehdytetty tutkimukseen luennolla, jossa käsiteltiin historiatietoisuuden käsitettä ja sen tutkimista. Lisäksi oli tarkasteltu 7–10-vuotiaiden lasten tapaa ymmärtää joitain tutkimuksen aihepiiriin liittyviä käsitteitä ja mahdollisia haastatteluissa esiin nousevia haasteita, joita oli ilmennyt haastattelulomakkeen esitestauksen yhteydessä. Kutakin haastattelua edelsi vielä haastattelijoiden ohjeistus. Siinä yhteydessä käsiteltiin vielä kertaalleen haastattelulomaketta ja etenkin kohtia, joissa saattoi olla odotettavissa hankaluuksia.

Ennen haastattelutilanteita haastattelijoille korostettiin kiireettömän ja keskustelevan ilmapiirin luomisen tärkeyttä. Heitä neuvottiin juttelemaan haastateltavien kanssa aluksi jostain näille tutusta tai läheisestä asiasta. Tarkoitus oli näin yrittää murtaa mahdollista lapsilla ilmenevää jännitystä tulevaa haastattelua kohtaan.

Koteihin oli lähetetty tiedote, jossa kerrottiin paitsi haastattelusta myös tutkimuksesta, johon se liittyy. Monet oppilaat olivatkin tiedotteen innoittamana keskustelleet vanhempiansa kanssa etukäteen haastattelun teemoista. Oppilaat odottivat tulevaa haastattelua innokkaina, joskin muutamia lapsia jännitti osaavatko he vastata kysymyksiin. Jännitys liittyi olettamukseen, että haastattelussa kysyttäisiin historian tietoja. Haastattelijoiden lämmin ja välitön suhtautuminen lapsiin kuitenkin rentoutti nopeasti jännittyneet oppilaat.

Haastattelijat olivat etukäteen perehtyneet haastattelulomakkeeseen. Opiskelijoita oli pyydetty pohtimaan, miten he saisivat lapset puhumaan menneisyysuhteestaan mahdollisimman avoimesti. Heitä oli kehoitettu olemaan tyytymättä oppilaan ensimmäisenä antamaan vastaukseen. Tarkoitus oli saada lapsi keskustelemaan haastattelijan kanssa luontevasti ja ikään kuin rauhassa kaivelemaan menneisyyteen liittyviä muistikuviaan. Haastattelun tarkoitus ei ollut saada lapsia tuomaan esille menneisyyteen liittyvää tietämystään vaan saada heidät pohtimaan omaa menneisyysuhdettaan ja palauttamaan mieleensä perheen tai sukulaisten kanssa koettuja tilanteita. Tässä onnistuttiinkin varsin hyvin, mikä näkyi oppilaiden runsaina ja polveilevina vastauksina.

Välittömästi haastattelujen päätyttyä opiskelijat palauttivat haastattelulomakkeen. Tällöin tutkijalla oli tilaisuus keskustella heidän kanssaan haastattelujen herättämistä ajatuksista. Lähes poikkeuksetta opettajaopiskelijat olivat yllättyneitä 7–10-vuotiaiden lasten laajasta tietovarannosta ja monesti myös näiden tavasta käsitellä tietoa. Moni heistä tunnusti omat historiatietonsa monilta osin haastattelemansa lapsen tietämystä vajavaisemmiksi. Lapsilla saattaakin olla jokin innoituksen kohde, joka saa heidät suorastaan ahmimaan tietoa kyseisestä asiasta. Monilla haastatteluun osallistuneilla lapsilla se oli dinosaurusten aika. Opettajaopiskelijoihin teki myös vaikutuksen lasten into kertoa oman perheensä ja sukunsa menneisyydestä.

Vain viisi haastattelua 174:stä tuotti laihan tuloksen. Kaksi niistä johtui enemmän haastattelijasta kuin haastateltavasta. Toisessa tapauksessa haastattelijalla oli kiire. Hän teetti haastattelun 20 minuutissa tyytyen oppilaan ensimmäisiin vastauksiin ja yrittämättä keskusteluttaa oppilasta haastatteluteemoista enempiä. Toisessa tapauksessa haastattelijaa tuli myöhässä paikalle. Kun haastateltavan oppilaan seuraavan oppitunnin aikataulu ei joutanut, haastattelijaa joutui tekemään haastattelun kiireellä. Kummassakin tapauksessa haastattelijan kiire heijastui lapsiin siten, että he vastasivat kysymyksiin lakonisesti.

Kolmessa haastattelussa kyse oli taas haastateltavan heikosta vireystilasta – oppilas ei orientoitunut tilanteeseen, vaan hänen ajatuksensa tuntuivat olevan muualla. Yrityksistä huolimatta haastattelijat eivät saaneet kyseisiä oppilaita keskittymään asiaan. Haastatteliijoilla oli aiheita epäillä joidenkin saamiensa vastausten todenmukaisuutta. Usein nämä oppilaat pyrkivät ohittamaan kysymykset ”en tiedä” -vastauksella.

Näitä tapauksia lukuun ottamatta oppilaat olivat innokkaita keskustelijoita, mikä kertoo asian merkityksellisyydestä heille.¹⁷² Toisaalta tilanne oli poikkeuksellinen, sillä haastatteluissa lapset saivat aikuisen ”omakseen” jopa tunnin ajaksi. Oppilailla olikin paljon ker-

172 Ihmiset ovat yleisemminkin olleet halukkaita osallistumaan historiatietoisuustutkimuksiin. Tämän huomasi muun muassa yhdysvaltalais tutkimuksen raportoineet Roy Rosenzweig ja David Thelen (1998, 7). Myös *Historiatietoisuus Suomessa* -tutkimukseen saatiin tyydyttävä vastausprosentti (35,3 %), vaikka survey-lomakkeeseen vastaaminen vei noin tunnin. Ihmiset puhuvat mielellään menneisyydestä ja oman sukunsa historiasta.

rottavaa haastattelijoilleen. He muun muassa selittivät nauttivansa valokuvien katselusta perheensä kanssa tai siitä, kun vanhemmat kertovat heille omasta lapsuudestaan. Moni oppilas ilmoittikin kaipaavansa enemmän näitä hetkiä. Oman perheen menneisyydestä keskusteleminen näyttää vahvistavan perheen sisäistä koheesiota. Lapsi kokee olevansa vanhemmilleen arvokas, kun nämä kertovat hänen syntymästä tai muistelevat hänen ensimmäisiä sanoja tai tekemisiä. Lapset kokivat myös haastatteluissa itsensä tärkeiksi, mikä osaltaan selittää niiden onnistumisen.

Koska kyse oli pienistä koululaisista, haastattelujen ajallinen venyminen laski loppuvaiheessa joidenkin haastattelujen intensiteettiä. Kaikki ensimmäisen ja toisen luokan oppilaat eivät jaksaneet keskittyä haastattelun loppuun sijoitettuun tiedonlähteiden luotettavuuteen liittyvään osioon, mikä näkyi etenkin vastaamattomuutena (”en tiedä”-vastaus) mutta myös ilmeisen summittaisina vastauksina. Kaikkien luokanopettajaopiskelijat olivat yllättyneitä siitä, miten hyvin lapset jaksoivat keskittyä haastatteluissa.

Haastattelijoille oli kopioitu haastattelulomakkeet, joissa oli tilaa muistiinpanoille. Haastattelijat kirjoittivat oppilaiden vastaukset haastatteluvihkoon, jonka he haastattelun päätyttyä palauttivat tutkijalle. Samalla he saattoivat selventää joitain kommenttejaan tai merkintöjään. Opiskelijoita oli kehoitettu kirjaamaan lomakkeeseen oppilaan pohdintoja ja keskustelun satoa. Omasta mielestään opettajaopiskelijat onnistuivat kirjaamaan haastattelujen annin hyvin. Haastattelijoiden toimiminen samalla keskustelujen kirjaajana saattoi edesauttaa haastattelujen onnistumista, kirjaamistauot kun antoivat oppilaille tilaisuuden pohtia ja täydentää sanomaansa. Haastattelijan toimiminen samalla muistiinmerkitsijänä poisti haastatteluista kiireen tunnun.

Lasten vanhempien haastattelut

Lasten haastattelujen analysoinnissa erityisesti kaksi asiaa herätti huomiota: naisten asema perinteen välittäjinä sekä sodan läsnäolo lasten puheessa menneisyydestä. Olikin tärkeä selvittää, miten haastattelui-

hin osallistuneiden lasten vanhemmat tulkitsevat haastattelujen antia: Tunnistavatko he lasten kertomuksista nousevan sotapuheen ja miten he selittävät sitä? Entä allekirjoittavatko he lasten näkemyksen äitien ja isoäitien menneisyyskäsittelyn dominanssista?

Koska lasten haastattelut oli tehty nimettöminä, vanhempien haastatteluissa ei voitu käsitellä näiden omien lasten vastauksia. Vanhemmat reagoivatkin analyysiin kaikkien 174 lapsen haastatteluista. Koska vanhempien haastattelut haluttiin kohdistaa nimenomaan edellä mainittuihin kahteen teemaan, vanhemmille lähetettiin etukäteen kiteytys lasten haastattelujen tuloksista. Haastatteluaikaa sovittaessa heille vielä kerrottiin, että haastattelussa keskitytään mainittuihin teemoihin. Vanhemmilla oli siten mahdollista ennen haastattelua pohtia omia roolejaan sekä omaa ja muiden sukulaistensa muistelupuheen sisältöä.

Haastatellut vanhemmat valittiin aluksi esitestaukseen osallistuneen luokan vanhemmista, mutta myöhemmin hakua laajennettiin koskemaan myös varsinaiseen tutkimukseen osallistuneiden lasten vanhemmat. Osa haastateltavista tuli luokanopettajan lähettämän haastattelutiedotteen kautta, osa niin sanotun lumipalloehtin seurauksena kuultuaan haastattelusta lapsensa luokkakaverin vanhemmilta tai vanhempainyhdistyksen toimijoilta. Haastatteluihin osallistui yhteensä seitsemän vanhempaa, viisi äitiä ja kaksi isää. Kahdella heistä oli lapsi ensimmäisellä luokalla, neljällä toisella luokalla ja yhden lapsi opiskeli tutkimuksen tekoaikana kolmannella luokalla. 30–60 minuuttia kestäneet haastattelut tehtiin pääosin koulun tiloissa.

Vaikka vanhemmille lähetetyissä haastattelukutsuissa oli mainittu, ettei haastatteluun tarvitse valmistautua, kaikki haastateltavat tuntuivat pohtineen etukäteen oman perheensä ja sukunsa muistelukerrontaa. Omien kokemustensa perusteella haastateltavat olivat valmiita ottamaan kantaa eri sukupuolten roolista menneisyyskuvan välittämisessä omille jälkeläisilleen. Lasten haastatteluista kiteytynyt käsitys sodan vahvasta läsnäolosta sukupolvien välisessä muistelupuheessa kirvoittikin haastateltavat pohtimaan historiakulttuurin näkymistä perheiden arjessa.

HAASTATTELULOMAKE

Menneisyyteen liittyvät aktiviteetit

Kysyn sinulta menneisyyteen liittyviä kysymyksiä. Menneisyydellä tarkoitan kaikkea, mitä on tapahtunut vähän tai kauan aikaa sitten. Menneisyys voi liittyä oman perheen, lähiympäristön, Suomen tai koko maailman menneisyyteen.

Kysyn sinulta asioista, joita olet saattanut tehdä viimeisimmän 12 kuukauden aikana.

1. Oletko katsonut elokuvia tai televisio-ohjelmia, jotka kertovat menneistä asioista tai tapahtumista?
– Esimerkiksi piirroselokuvia tai televisiosarjoja.
kyllä / en
2. Jos olet, mitä elokuvia tai ohjelmia muistat?
3. Oletko lukenut tai onko sinulle luettu jotain menneistä ajoista kertovaa kirjaa tai sarjakuvaa?
– Esimerkiksi lapsille suunnattua tietokirjaa tai menneisyyteen liittyvää sarjakuvaa.
kyllä / en
4. Jos olet, mitä?
5. Kuka sinun perheessäsi kertoo vanhoista ajoista ja tapahtumista?
6. Mitä hän on kertonut / mitä he ovat kertoneet?

7. Oletko katsellut sinusta, perheenjäsenistäsi tai sukulaisistasi otettuja vanhoja valokuvia?
kyllä / en
8. Jos olet, kerro siitä lisää – millaisia valokuvia, keiden kanssa, mitä puhuitte niistä.
9. Onko teillä kotona joitain perheenne tai sukuunne liittyviä muistoesineitä?
– Esimerkiksi vanhaa kelloa, vanhempiesi lapsuudenleluja tai isovanhemmillesi kuuluneita astioita.
kyllä / ei
10. Jos on, mitä?
11. Oletko pitänyt päiväkirjaa?
kyllä / en
12. Keitä sukulaisiasi tapasit viime vuoden aikana? Luettele niin monta kuin muistat.
13. Oletko harrastanut keräilyä?
kyllä / en
14. Jos olet, mitä olet keräillyt?
15. Oletko käynyt vuoden aikana museossa tai historiallisella paikalla?
kyllä / en
16. Jos kävit, missä ja kenen kanssa?

Menneisyyttä koskevan tiedon luotettavuus

Kysyn sinulta vielä mistä muualta olet saanut tietoa menneistä ajoista ja tapahtumista.

17. Kuinka luotettavina pidät seuraavia tiedonlähteitä asteikolla 1:stä 10:een, jossa 1 tarkoittaa epäluotettavaa ja 10 hyvin luotettavaa (anna oppilaalle taulukko).

	Epäluotettava					Luotettava				
Tietolähteet	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Museot										
Historialliset elokuvat										
Television dokumenttiohjelmat										
Poliitikot										
Tietokirjat, esimerkiksi Mauri Kunnaksen Koiramäki-kirjat										
Vanhempien ja isovanhempien kertomukset menneisyydestä										
Oma luokanopettajasi										
Historiantutkija yliopistolta										

Jos vastaaja pitää jotakin tietolähdettä epäluotettavana (1–3) tai hyvin luotettavana (7–10), kysy kunkin tietolähteen kohdalla seuraavat kysymykset:

18. Miksi pidät mainitsemaasi [kyseinen tiedonlähde] muita epäluotettavampana?
19. Miksi pidät mainitsemaasi [kyseinen tiedonlähde] muita luotettavampana?

Menneisyyden merkitys

20. Onko sinulla menneisyydestä mitään suosikkiaikakautta?
kyllä / ei
21. Jos on, niin mikä?
22. Mitä sinun mielestäsi lasten tulisi tietää menneisyydestä?

Henkilötiedot

23. Syntymävuosi
24. Sukupuoli tyttö / poika
25. Syntymäpaikka
26. Asuinpaikka
27. Kuinka kauan olet asunut nykyisessä asuinpaikassasi? noin
vuotta
28. Millä paikkakunnalla vanhempasi ovat syntyneet?
äiti / en tiedä
isä / en tiedä
29. Mainitse niin monen isovanhempasi etunimi kuin muistat.

LAPSET HISTORIAKULTTUURIN KULUTTAJINA

Käsillä oleva teos selvittää lasten menneisyyteen liittyviä käsityksiä ja historiakulttuurin merkitystä niiden muodostumisessa. Tarkastelun kohteina ovat kysymykset, miten historiaa käytetään yksilöllisten ja kollektiivisten identiteettien rakennusaineena ja millainen rooli menneisyydellä on lasten jokapäiväisessä elämässä.

Tutkimuksessa selvitettiin lasten menneisyyskäsitteiden rakentamista. Lapsille tehdyistä haastatteluista kävi ilmi, että heidän historiakuvansa muodostuu vanhempien ja isovanhempien menneisyyteen liittyvistä muisteluista, mutta sitä muokkaa voimakkaasti myös viiheellinen historiakulttuuri. Suomen viimeisimmät sodat nousivat haastatteluissa vahvasti esille. Teoksessa pohditaankin sodan näkymistä historiakulttuurissa, erityisesti vanhempien ja isovanhempien muistelupuheessa.

Lasten käsitykset menneisyydestä liittyvät siihen, miten he selittävät nykyisyyttä ja miten he orientoituvat tulevaisuuteen. Teos toimii vanhemmille ja muille kasvattajille silmienavaajana menneisyyskäsittelyn merkityksestä lapsille. Kirja on suunnattu myös opettajille, joiden on hyvä tuntee lasten historiakäsityksiä ennen historianopetuksen alkua.
